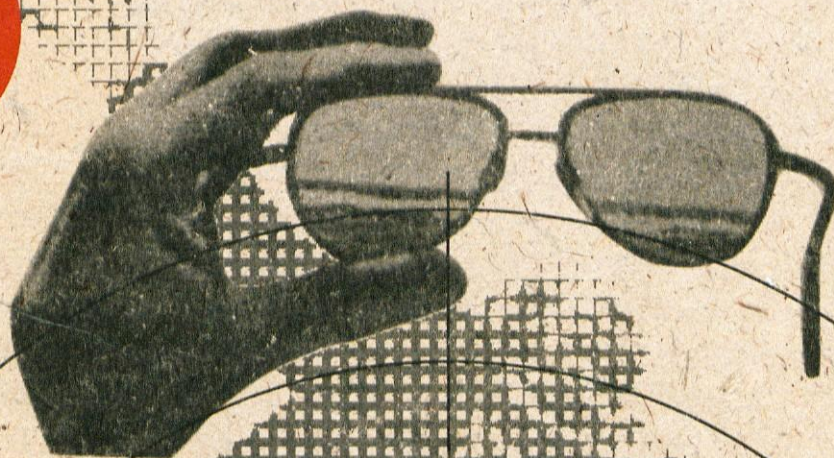

ŽIROVSKI OBČASNIK

REVIJA ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM, LETNIK XII

18

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

POEZIJA	1
Franc Kopač: Pripotovanjke	
UVODNE BESEDE	3
Miha Naglič: Same obletnice Žirovski pogledi v prihodnost	
700 LET ŽIROV	5
Nicolaus: Officium in Syroch (iz Loškega urbarja 1291 – faksimile, prepis, prevod in uredniški pripis)	
500 LET JEZUITOV	11
Marija Stanonik: Nedokončani portret Martina Nagliča (1748–95)	
SLIKAR FRANJO KOPAČ (1885–1941)	24
Franjo Kopač: Spomini na otroška in fantovska leta (1885–1902)	
ZNAMENJA	51
Franci Alič: Znamenja na Žirovskem	
DOMOZNANSTVO	67
Janko Mrovlje: Vas Ledinica	
NARODNA JUNAKINJA DRINA	83
Marijan Masterl: Nesrečna smrt narodne junakinje Mihaele Škapin – Drine	
STAROŽITNOSTI	97
Rado Jurca: Iz naše doline Rađo Jurca: Zgodba o Jurečevih Janko Majnik: Čudež božičnega večera Anže: Naključja	
ODMEVI	109
Alfonz Zajec: Vse žrtve 2. sv. vojne med Žirovci (dodatki, dopolnila in popravki) Anže: Pismo uredniku (1) Pismo uredniku (2) (Ivan Javor, Anton Kržišnik, Janko Smoře) in odgovor nanj (Ivan Reven) Tončka Stanonik: Klekljanje na Žirovskem Tončka Stanonik: O klekljanju na Žirovskem	

PRIPOTOVANJKE

Franc Kopač

MOJI MAMI

PRIZNANJE OTROŠTVU

Še vedno imam najraje
Milka čokolado.
Še vedno vsak večer molim,
sveti angel varuh moj
bodi vedno ti z menoj
stoj mi noč in dan ob strani,
vsega hudega me brani.
Še vedno je moja misel tam,
kjer se končajo zvezde.
In še vedno je moj nesmisel
v iskanju smisla.

ORGLJE DOMAČE

Popotnik, ki je šel
skozi moj svet,
me je videl sedeti
v zadnji klopi
skupaj s čedno žensko,
ki je bila naslonjena
na vzglavnik dišečih rož.

Zakaj, podolgovati način
svobode
je tudi glasnost POIGRE
Antona Jobsta.

v
ČB 293

Si 177 / 1883

SV. PAVEL V EVROPI

Razbesneli so valovi
kri pognali čez težave
prihodnosti hrepenenj.

V Troadi je pustil
plašč in rokopise.
Se prej pa ga je
Makedonec v videnju
vabil v Evropo.

Misli, ki se dopuščajo
v kontekstu:
Gospod, bodi moj učitelj.

ISKANJE

Ne vem, kaj iščem.
Toda iščem.
Modrino neba.
Nebesa v podnožju srca.
Podolgovati hrbet, vklesani oprimek.
Zeleno vrtnico na obalah morja.
Drevo, ki do tal posluša.
Njegov evangelij.

ZAPISAN SAMOTI

Moja prijateljica živi v majhni
beli hiši, kjer se obrisi
mogočnih gora
odsavitavajo v samotno melodijo.

Vsak dan si naprtim nahrbtnik,
vzamem nekaj pozdravov od doma
in se napotim skozi gozdove
prepletenih spominov in svežih jagod,
da končno prispem
do njenega zvestega obličja.

Takrat sem v tisti samoti
najraje sam,
zazrt v moč njene
milosti božje.

UVODNIK

Miha Naglič

SAME OBLETNICE

Ta številka Žirovskega občasnika (ŽO) je nastajala leta 1991, ki je bilo v znamenju nekaterih za Žiri in Žirovce pomembnih obletnic: minilo je 700 let od prve pisne omembe Žirov, 500 let od rojstva Ignacija Loyolskega, 50 let od začetka druge svetovne vojne in 50 let od smrti slikarja Franja Kopača. Zato je tudi ta izdaja ŽO v znamenju teh obletnic.

Na prvem mestu, za uvodnikom, objavljamo faksimile, prepis, prevod in pripis k najstarejšemu nam znanemu pisnemu viru, Loškemu urbarju iz 1291, v katerem je popisana tudi takratni urad v Žireh («Officium in Syroch»). Pred 500 leti je bil rojen Ignacij Loyolski (1491–1556), ustanovitelj Družbe Jezusove. Ob tej priložnosti je bil pri Sv. Jakobu v Ljubljani simpozij, ki se ga je udeležila tudi naša sodelavka Marija Stanonik z referatom o v Žireh rojenem jezuitu Martinu Nagliču (1748–95). Izkazalo se je, da gre za človeka, ki je dejavno sodeloval v začetkih slovenskega slovstvenega preroda ter čigar življenje in delo zaslužita bolj studiozno obravnavo in novo ovrednotenje.

Ob 50-letnici smrti smo se spomnili še enega v Žireh rojenega slovenskega ustvarjalca: slikarja in likovnega pedagoga Franja Kopača (1885–1941). Objavljamo njegove spomine na otroška in fantovska leta, ki so zanimivo domoznansko in narodopisno pričevanje o življenju na Žirovskem ob koncu 19. stoletja.

Druga svetovna vojna se je za naš kraj začela na cvetno nedeljo 1941. Pol stoletja pozneje ugotavljamo, da je kar 330 prebivalcem tega območja na silo pretrgala življenja (Alfonz Zajec v dopolnitvi seznama žrtev iz prejšnje številke). Iz Amerike se nam je spet oglasil Anže; sporoča svoje videnje tedanjih dogajanj in dodaja zanimivo pričevanje o letalskem napadu na Žiri ob koncu vojne. Marijan Masterl pa je popisal nesrečno smrt narodne junakinje Mihaele Škapin – Drine (1922–43) v Žirovskem vrhu. Če bi ji bilo dano živeti, bi septembra dočkala 70 let.

Nosilni prispevki te številke ŽO so torej v znamenju navedenih obletnic. Na našem koncu pa se je v preteklosti zgodilo tudi marsikaj takega, kar ni tako pomembno in bi se pozabilo, če ne bi bilo označeno z znamenji posebne vrste. Verska znamenja na Žirovskem, ki so hkrati znamenja božje navzočnosti na Zemlji, je popisal in razložil Franci Alič.

Janko Mrovlje se je tokrat posvetil preteklosti rojstne vasi Ledinice, Rado Jurca pa se spominja furmanov, mlinov, žag in elektrarn v dolini So(v)re, južno od Žirov. Zanimiva je njegova Zgodba o Jurečevih, rodbini iz Brekovic, ki ji pripada tudi avtor sam.

Iz Avstralije se nam je oglasil rojak Janko Majnik, mornariški častnik v pokoju; spominja se, kako se je kot dijak v hudi zimi napolil iz Ljubljane v Žiri, da bi skupaj z domačimi dočakal božični večer.

Tončka Stanonik ocenjuje nedavno izdano publikacijo Klekljanje na Žirovskem in opominja, kaj vse bi še lahko naredili za publicistični prikaz te tradicionalne žirovske dejavnosti.

ŽO, ki ga imate v rokah, torej prinaša precej zanimivega branja, primernega tako za poletni kot jesenski čas; za zimskega pa bomo poskrbeli v 19. številki, ki bo izšla še letos, v začetku decembra. Ta bo – če bo po našem – bolj kot v preteklost zagledana v prihodnost.

ŽIROVSKI POGLEDI V PRIHODNOST

Miha Naglič

Spoštovane Žirovke in Žirovci, dragi prijatelji Žirov!

Pride čas, ko smo tako obremenjeni s preteklostjo in zavzeti s sedanostjo, da ne vidimo prihodnosti. Naneslo je, da se je prav to zgodilo tudi Žirovskemu občasniku; ob številki, ki jo imate v rokah, smo se zavedeli, da je preteklost prevladala nad sedanostjo in prihodnostjo. Nekoč smo zapisali, da je namen naše revije obravnavati vsa vprašanja – kolikor jih zmoremo zgodovinsko povzeti, strokovno (ali vsaj »poznavalsko«) razčleniti ali umetniško prikazati. Trojni pristop, ki se ujema s tremi razsežnostmi časa. Toda: analiza doslej objavljenega pokaže, da je zgodovinskega gradiva veliko več od vsakokrat aktualnega veziva, odletavanja v prihodnost pa skorajda ni.

Zakaj je tako? Zato, ker smo v uredništvu posamezniki tiste vrste, za katere je znameniti staroverec vikont Luis de Bonald (1754–1840) zapisal, da po svojih sentimentih pripadajo preteklosti, v svojih mislih prihodnosti in zato ne najdejo pravega prostora v sedanosti. Če bi res bilo tako, potem bi ne smelo manjkati vizij. Jih nemara ni zato, ker so časi taki, da je človek zavzet s sprotnim preživetjem in s plačevanjem že zapadlih obveznosti in nima časa za sanje in futurologijo? Mogoče.

Čemu bi torej sploh razmišljali o prihodnosti, ko pa je vsa stvar v tem, kako preživeti? Zato ker za včerajšnjim in današnjim pride jutrišnje. In če nanj ne bomo pripravljeni, se nam bo vedno znova izkazovalo kot večna sedanost, obremenjena s preteklostjo. Upati moramo, da pridejo boljši časi, in ko pridejo, jih ne smemo pričakati malodušni. Pogled v prihodnost naj bo širši od tistega, kar nam bo dejansko prinesla.

Tako se obračamo na vse Žirovce in prijatelje Žirov s prošnjo, da nam opišete svoje videnje prihodnjega razvoja Žirov nasploh, še posebej pa tistega na svojem področju delovanja. Predlagamo, da nam v članku, ki naj obsega od ene do petnajst strani, zapišete svojo vizijo in jo **do konca septembra** pošljete na naslov: **Žirovski občasnik, 64226 Žiri, p. p. 34.**

Vaše prispevke bomo objavili v 19. številki ŽO, ki bo izšla v začetku decembra 1992. Dotlej vas v upanju, da z vašo pomočjo razpremo pogled v našo skupno prihodnost, prav lepo pozdravljamo!

Miha Naglič, glavni in odgovorni urednik

Officium in Syroch

Ad lecturam suam .iiij. habe. Rru
 quibus soluit annis singulis oue
 sci seom. steuram vin. barreht
 portu. et ins illud quod vocatur
 pogtton. sicut in pmissio officio
 surten plen' est exp'ssu.
 barreht na dat.

Item dat Sebodfen et frischingii
 post mortem bona q' ipsius dnu
 duntur. p'ur in iam dicto officio
 tangit sigillatim.

Item fuerit p'sente dno ad coq'i
 et dat steuram p' h'iplatio dnu.

Item officialis qui p' tempore
 fuit ip's accedet homines gra
 placitoz t'bi malz in anno cu
 Suppan' tenet in quolibz timmo
 in una lagena vin Savmla
 gel videlicet p'vide. et in festo b'ni
 seom p' p'ma mensa carnes
 et alia necessaria ministrabit d' suo
 ad coquinaz p' alus u' duobz t'
 minus quibz habeat videlicet i pu
 rificatione p' se p' p'ma m'sa fili
 expediet coquinaz. In p'ndio t'n
 cuilibz p'missioz t'minaz recipiet
 oua et pull. d' p'dio et in festo pu
 rificationis quilibz habuit dat
 p' exp'nsis p'dicti officialis vnu
 pullu. et illoz residuu officialis
 p' suis usibz resuabit

Pro eistem etiam t'bi t'minis

faksimile

placui quilibet dare p[ro]p[ri]o d[omi]no
i. mei. panem. ⁊ vinu[m].

In Raych su[n]t tres h[ab]ite culte
⁊ s[un]t sicut ut p[ro]res

Item Anno quoh[ic] quo erit etia
p[ro]p[ri]o quod vulgo d[icitur] uocatur.
Sup[er]an[te] ist[is] officii tenebit[ur] i[st]i
reire d[omi]no p[ro]p[ri]o qui alunde q[ui] te
p[ro]p[ri]o ad nemora euissem officii
repascenti pellant[ur] ⁊ d[omi]no quoh[ic]
p[ro]p[ri]o Annali collige[re] ⁊ requirere
re .i. d[omi]n[um]. ⁊ d[omi]no quoh[ic] minorib[us]
.i. d[omi]n[um].

Item an d[omi]no Tobratsch su[n]t .viij.
h[ab]ite culte ⁊ soluentes c[on]s[uetu]di
p[ro]p[ri]o h[ab]ite in d[omi]no Ledmitz

In Starwata su[n]t tres h[ab]ite
culte ⁊ s[un]t sicut ut p[ro]res.

In quinq[ue] tem Swagam
fuit sic d[omi]no Swagis in p[ro]p[ri]o of
ficio fuit expressus continet.

In d[omi]no Radus su[n]t tres h[ab]ite.
que s[un]t sicut p[ro]p[ri]a ut p[ro]p[ri]o h[ab]ite.

In Rupe su[n]t due h[ab]ite culte
⁊ s[un]t sicut p[ro]p[ri]a ut p[ro]p[ri]o h[ab]ite
in d[omi]no Ledmitz

In Ragopetsch su[n]t .viij. h[ab]ite
culte

Et has duas h[ab]ite d[omi]no remisit

In Garlingenpotoch su[n]t due
h[ab]ite culte

In Chraukimbo su[n]t due h[ab]ite
culte nec quisq[ue] pot[est]
inibi retin[ere].

Item an d[omi]no zernonitz su[n]t .viij.
h[ab]ite culte.

Item in d' Raunich sūt due hū
be^{re} culte nec potunt mltari

Item in infiori Breznitz sūt .vi.
hūbe culte ⁊ sūnt ut pōres

Itē in supiori Breznitz sūnt .viij.
hūbe culte.

In d' Iedina sūt .v. hūbe culte.

In Gorinch sūt .v. hūbe. Quaz
.iiij. sūnt ut pōres. Quinta
u extolit a hūbis ibidem sine
seruao.

In d' Wriezmitz sūt sex hūbe
culte ⁊ sūnt ut pōres

In Luchowle sūt due hūbe dte.

In Syroch sūt .vi. hūbe culte.

Sūma hūbar pōā officii
Syroch lxxi. hūb culte .xv.
m culte. Ex his sup tenet
unā rōne sūi officii.

OFFICIUM IN SYROCH²

IPREPIIS

In der Ledinitz³ sunt 3 hu^ebe. Quarum quolibet soluit annis singulis ouem sancti Georii, steuram vini, harreht, porcum et ius illud, quod uocatur pogklon, sicut in premissis officio Furten⁴ plenius est expressum. Iaitreht non dat.

Item dat sterbochsen et frischingum post mortem bonaque ipsius diuiduntur, prout in iam dicto officio tangitur singillatim.

Item seruiet presente domino ad coquinam et dat steuram pro beneplacito domini.

Item officialis, qui pro tempore fuerit, ipsos accedet homines gratia placitorum tribus uicibus in anno, cui suppanus tenetur in quolibet termino in una lagena vini, savmlaegel uidelicet, prouiderè. Item in festo beati Georii pro prima mensa carnes et alia necessaria ministrabit de suo ad coquinam, pro aliis uero duobus terminis, Michaelis uidelicet et purificatione, per se pro prima mensa similiter expediet coquinam. In prandio tamen cuiuslibet premissorum terminorum recipiet oua et pullos de predio et in festo purificationis quilibet hu^oberius dat pro expensis predicti officialis vnum pullum. Et illorum residuum officialis pro suis usibus reseruabit.

Pro eisdem etiam tribus terminis placit⁵ quilibet dat pro pabulo auene 1 mez, panem et zu^omv^ez.

Item anno quolibet, quo erit esca porcorum, quod uulgo az uocatur, suppanus istius officii tenebitur inquirere de porcis, qui aliunde quam de predio ad nemora eiusdem officii depascendi pelluntur, et de quolibet porco annali colligere et requirere 1 denarium et de duobus minoribus 1 denarium.

- 1 P. 19.
- 2 Žiri, v Poljanski dolini.
- 3 Ledinica, pri Žireh, levo od Poljanske Sore.
- 4 Brode.
- 5 P. 20.
- 6 Rovtarsko področje pri Ledinici v vzhodnem delu Jarče doline, ki se je nekoč imenovala Rupe.
- 7 Kranjsko brdo, nad Fužinami v Poljanski dolini.
- 8 Selo, pri Žireh.
- 9 Dobračeva, pri Žireh.
- 10 Stara vas, pri Žireh.
- 11 Območje Nove vasi, ob potoku Račevo pri Žireh.
- 12 Štiri hube je treba postaviti v Goropeke, tri pa v sosednje Brekovec pri Žireh.
- 13 Martinj vrh, nad potokom Račevo, jugovzhodno od Žirov.
- 14 Sovra, pri Žireh ob izlivu Žirovnice v Poljansko Soro. Naselje se je 1291 imenovalo po potoku Žirovnici, kasneje je prevzelo ime po Sori.
- 15 P. 21.
- 16 Ravne nad Sovro južno od Žirov.
- 17 Orig.: culte z dostavkom spremenjeno v inculte.
- 18 Dol. Vrsnik, pri Sovri, jugozahodno od Žirov.
- 19 Gor. Vrsnik, pri Sovri, jugozahodno od Žirov.
- 20 Ledine, zahodno od Žirov.
- 21 Korita, zahodno od Žirov.
- 22 Breznica, zahodno od Žirov.
- 23 Suh dol, južno od Lučen.
- 24 Orig.: hu^eb.

Item quicumque tenet swaigam, seruiet sicut de swaigeriis in priori officio Fuerten⁴ expressius continetur.

In Rupe⁶ sunt due hu^ebe culte et seruientes per omnia ut predictae hu^ebe in der Ledinitz³.

Has duas hu^ebas dominus remisit.

In Chraizkimberdo⁷ sunt due hu^ebe inculte, nec quisquam poterit inibi retineri.

In Nazzeli⁸ sunt tres hu^ebe culte et seruiunt ut priores.

Item an der Tobratsch⁹ sunt 8 hu^ebe culte et soluentes censum predictarum hu^ebarum in der Ledinitz.³

In Ztariwazi¹⁰ sunt tres hu^ebe culte et seruiunt censum ut priores.

In der Radus¹¹ sunt tres hu^ebe, que seruiunt per omnia ut predictae hu^ebe.

In Ragopetsch¹² sunt 7 hu^ebe culte.

In Martingenpotoch¹³ sunt due hu^ebe culte.

Item an der Zernonitz¹⁴ sunt 4^{or} hu^ebe culte.

Item in der Raunich¹⁶ sunt due hu^ebe inculte¹⁷, nec poterunt institui.

Item in Inferiori Breznitz¹⁸ sunt 6 hu^ebe culte et seruiunt ut priores.

Item in Superiori Breznitz¹⁹ sunt 7 hu^ebe culte.

In der Ledina²⁰ sunt 5 hu^ebe culte.

In Goritich²¹ sunt 5 hu^ebe. Quarum 4^{or} seruiunt ut priores. Quinta uero excolitur a hu^oberiiis ibidem sine seruicio.

In der Brieznitz²² sunt sex hu^ebe culte et seruiunt ut priores.

In Zuchodole²³ sunt due hu^ebe culte.

In Syroch² sunt 6 hu^ebe culte.

Summa hu^ebarum predicti officii Syroch² 71 hu^ebe²⁴ culte et 5 inculte. Ex hiis suppanus tenet unam ratione sui officii.

U R A D V Ž I R E H

IP R E V O ID

dr. Darja Mihelič

V Ledinici so tri kmetije, od katerih vsaka letno plačuje ovco ob sv. Juriju, vinski davek, prispevek namesto služnosti trenja lanu, pujska, in dajatev, ki se imenuje »pogklon«, kot je podrobneje navedeno za prej omenjeni urad Brode. Lovščine ne daje.

Potem daje po smrti (gospodarja na kmetiji) umrščinskega vola in jagnje, njegovo premoženje pa se razdeli, kakor je podrobno omenjeno za že obravnavani urad.

Potem dolguje vsakokratnemu gospodu za kuhinjo in daje davek za njegovo naklonjenost.

Potem vsakokratni uradnik trikrat letno pride k tistim ljudem zaradi pravn, župan pa mu je vsakokrat dolžan preskrbeti sodček – namreč tovorniški sodček – vina. Potem za praznik blaženega Jurija (župan) postreže za kosilo meso in drugo potrebno od svojega. Ob drugih dveh priložnostih – namreč ob Mihaelu in svečnici – prav tako vsakič pripravi kosilo. Za večerjo ob vseh omenjenih priložnostih pa prejme (uradnik) od posesti jajca in piščanca. Ostanek tega zadrži uradnik za svoje potrebe.

Za te tri priložnosti pravn da vsakdo za krmo 1 mez ovsa, kruh in priboljšek.

Potem za vsako leto, ko se pasejo svinje, kar se po domače imenuje »az«, naj župan urada povpraša po prašičih, ki jih ženejo past v gozdove urada od drugod kot z gospostva. Za vsakega enoletnega prašiča je treba pobrati in zahtevati 1 denarič oz. za dva mlajša 1 denarič.

Potem kdor ima sirnico, dolguje, kot je glede posestnikov sirnic podrobneje

navedeno za prejšnji urad Brode.

V Rupah sta dve obdelani kmetiji, ki dolgujeta vse kot omenjeni v Ledinici.

Ti dve kmetiji je gospod opustil.

Na Kranjskem brdu sta dve neobdelani kmetiji in tam ni mogoče nikogar zadržati.

V Selu so tri obdelane kmetije, ki dolgujejo kot prejšnje.

V Dobračevi je 8 obdelanih kmetij in plačujejo činž kot omenjene kmetije v Ledinici.

V Stari vasi so tri obdelane kmetije in dolgujejo činž kot prejšnje.

V »Ragus-u« so tri kmetije, ki dolgujejo vse kot omenjene kmetije.

V »Ragopetse-i« je 7 obdelanih kmetij.

Na Martinj vrhu sta dve obdelani kmetiji.

V Sovri so 4 obdelane kmetije.

Potem sta dve neobdelani kmetiji v Ravnah in ju ni mogoče dati v uživanje.

Potem je v Dolnjem Vrsniku 6 obdelanih kmetij, ki dolgujejo kot prejšnje.

Potem je v Gornjem Vrsniku 7 obdelanih kmetij.

Na Ledinah je 5 obdelanih kmetij.

V Koritih je 5 kmetij, od katerih 4 dolgujejo kot prejšnje, peto pa so tamkajšnji kmetje na novo obdelali in je brez obveznosti.

V Breznici je 6 obdelanih kmetij, ki dolgujejo kot prejšnje.

V Suhem dolu sta dve obdelani kmetiji.

V Žireh je 6 obdelanih kmetij.

Vsota kmetij omenjenega urada Žiri: 71 obdelanih kmetij in 5 neobdelanih. Od teh uživa župan eno za svojo službo.

UREDNIŠKI P R I P I S

Pred vami je najstarejši nam znani žirovski pisni vir. Loški urbar iz 1291 oz. odlomek le-tega, ki se nanaša na urad v Žireh.

Urbar (srednjeveška zemljiška knjiga) hrani Bavarski glavni državni arhiv (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) v Münchnu pod signaturo Freising Hochstift Lit. No. 541. Ima obliko pergamentnega, v usnje vezanega kodeksa, visokega 26 in širokega 17 cm. Naročil ga je škof Emiho (1283–1311), da bi prišel do dajatvenega razvida svoje loške posesti, spisal pa ga je Nikolaj, v pisavi, imenovani kaligrafska gotska minuskula. Ime uradov in velike začetnice so izpisane v rdečem, tako da je vseh barv troje: rdeča in črna na rumeni podlagi.

Objava takega dokumenta zahteva tudi strokovni komentar. Ker ga to pot zaradi časovne stiske nismo mogli pripraviti, bralcu, ki bi se želel poglobiti v te dokumente, svetujemo, da si ogleda naslednja dela dr. Pavla Blaznika:

1. Kolonizacija Poljanske doline, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 1938, str. 1–62; ponatisnjeno v: Žirovski občasnik, 14, 67–128, posebej opozarjamo na strani 95–97, na katerih so razložene v urbarju omenjene dajatve.
2. Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV. Urbarji freisinške škofije, Ljubljana 1963.
3. Škofja Loka in loško gospostvo, Škofja Loka 1973.

500 LET JEZUITOV

Marija Stanonik

NEDOKONČAN PORTRET MARTINA NAGLIČA (1748–1795)

Kaj nam utegne povedati življenjska pot človeka z roba, Martina Nagliča? 1. Redovne formacije ni dokončal, saj ga je sredi nje zalotila nasilna ukinitelj jezuitskega reda,* za katerega se je odločil in v njem upal izpolniti svojo življenjsko nalogo. 2. V javnosti je nastopil s kritiko, ki je menda naredila več škode kot koristi. 3. Napisal je – po objavi sodeč! – eno samo pesmico, a kaj ko ni po meri literarnih sladokuscev. Vsega skupaj je deloval v javnosti krepkih deset let, nadaljnjih deset se je njegovo telo prejkone bojevalo z jetiko in ji nazadnje tudi podleglo.

Martin Naglič se je rodil 1. novembra 1748 v Žireh,¹ nekaj dni pred godom svetega Martina, zato pač ni naključje, da je dobil ime po farnem patronu žirovske cerkve, ki je tedaj še stala² za streljaj daleč od njegove rojstne hiše. Ta je vse do današnjega dne obdržala ime Pri Naglič'.³ Kakšno je bilo razmerje prvega znanega žirovskega intelektualca – saj se mu sme reči tudi tako? – do njegovih domačih, je zaslutiti iz Nagličeve oporoke,⁴ v kateri pod točko 7 piše: »Za moje žlahtnike sem že za življenja storil skoraj več, kot terjata resnična ljubezen in preudarnost; oni torej nimajo po mojem odhodu s tega sveta od mene ničesar zahtevati in ničesar pričakovati.«

Nadaljnji biografski podatki o njem se v marsičem ne ujemajo in tudi tukajšnje pisanje jim še ne prihaja do dna. Zadnji je o Martinu Nagliču kot sodelavcu Pisanic⁵ pisal Jože Koruza takole: »Dveletni noviciat je opravljal na Dunaju, potem pa je izpopolnjeval pomanjkljivo znanje poetike in retorike v Györu (1769–70), jezikov na Dunaju (1770–71) in matematike v Trnavi (1771–72). Nato je prišel za učitelja prvega gimnazijskega razreda v Ljubljano. Tako ni študiral teologije, kakor bi jo drugače po treh ali štirih letih učenja na jezuitskih gimnazijah, marveč je ostal na podržavljeni ljubljanski gimnaziji za profesorja vseh predmetov v prvem razredu.«⁶ Žal, Koruza ne navaja, na katere in kakšne vire se pri tem opira. To je škoda predvsem zato, ker se tako krajevno kot časovno razhaja v podrobnostih s Francetom Kidričem,⁷ ki s svojim pisanjem daje vedeti, da njegovi podatki morda niso dokončni. In ko ta še omogoča odprtost Nagličevega duhovništva,⁸ Koruza to izvede kategorično v negativen sklep. Zdi se nenavadno, da sta oba, sicer tako skrbna literarna zgodovinarja, spregledala podatke v starejših virih, ki govorijo drugače. Svoje geslo si je Martin Naglič prislužil v Wurzbachovem Biografskem leksikonu stare Avstrije,⁹ pri čemer se sklicuje na podatke avstrijske province Družbe Jezusove,¹⁰ a jim ne sledi suženjsko, saj opozarja na eno očitno in drugo morebitno /tiskovno/ napako¹¹ v njih. Latinsko pisano geslo v seznamu jezuitskih piscev¹² ima v

primeri s Pohlinovimi podatki v delu Bibliotheca carniolica iz l. 1799¹³ (ki je ostala v rokopisu, a jo je l. 1862 August Dimitz objavil kot dodatek k Mittheilungen des historischen Vereins für Krain)¹⁴ prav o kraju in času Nagličevega rojstva in da je postal po ukinitvi jezuitskega reda škofijski duhovnik.¹⁵ Medtem ko je Josip Marn prevzel v svoj Jezičnik¹⁶ Pohlinovo formulacijo dobesedno, Paul Josef Šafářžik v Zgodovini južnoslovenskih literatur¹⁷ sicer tudi navaja isti vir, toda predelanega v tem, da je bil doma iz /Škofje/ Loke in jezuitski duhovnik. Primerjava podatkov torej kaže, da so podatki iz objave v objavo širši, vendar se v temelju naslanjajo na Pohlina, ki ga tudi navajajo kot vir.¹⁸ A France Kidrič opozarja ne le na ohlapno označbo kraja Nagličevega rojstva¹⁹

Paulus III Pont. Max. Societatis Iesu institutum ab Ignatio oblatum postquam legisset, DIGITVS inquit, DEI EST HIC. Societatemque confirmat anno salutis 1540.

56

(kar je očitno prevzel od njega tudi P. J. Šafáržik), ampak tudi na druge pomanjkljivosti v omenjenem Pohlinoem delu;²⁰ morda je kritičnega pozitivista to nagnilo, da je vprašanje Nagličevega duhovništva raje pustil odprto, kakor da bi tvegala nepreverjen podatek. Težje je dognati, na kaj se je pri svojem sklepu oziral Jože Koruza. Ali mu je zadoščalo dejstvo, da Pohlina kot prvi vir izrecno ne govorijo o Nagličevi posvečenosti,²¹ a ne taji odločitve le-tega za redovništvo. Če je tako, je bila sodba drugače nadvse skrbnega preučevalca starejšega slovenskega slovstva nemara vendarle prenačljiva. V pismu gospodu Jožefu Avguštinu, baronu Erbergu z dne 29. septembra 1790 Martin Naglič med drugim pravi zase, da je »gewöhnlichen Ordinario«²², kar bi se dalo razumeti tudi v smislu duhovnika, in ne le voditelja, oskrbnika.²³ Morda sodijo v ta okvir tudi Nagličeve omembe kanoništva nekaterih njegovih sodobnikov²⁴ in očitno znancev v omenjenem dopisovanju, in navsezadnje pa tudi njegovo določilo v oporoki, koliko duhovnikov sme iti za njegovim pogrebom: namreč, največ dva.²⁵ Ko bodo temeljito obdelana njegova pisma,²⁶ bo o tem mogoče lažje reči zadnjo besedo.

Prvo slovensko označbo je doživel Martin Naglič v prvi slovensko pisani zgodovini slovenskega slovstva l. 1881, v kateri njen avtor Julij pl. Kleinmayr pravi, da je bil »marljiv ud Akademije«, »jezuit in učitelj pesništva«.²⁷ Pohvala o marljivosti se more nanašati le na Nagličevo sodelovanje v »Kumerdejevi jezikoslovni akademiji«,²⁸ kakor slovstvena zgodovina imenuje prizadevanje prvega rodu razsvetlencev za poenotenje tedanjega knjižnega jezika s primerno slovnico, pravopisom in slovarjem.²⁹ Delo Blaža Kumerdeja, Jurija Japlja in p. Marka v »normirni komisiji« je sčasoma preraslo v krog petnajstih mož, vendar ni znano, s čim se je v njem izkazal naš Naglič, da je bil l. 1781 sprejet tudi v obnovljeno Akademijo delavnih (Academia operosorum),³⁰ ki je prevzela ime in pravila svoje baročne prednice.³¹ Njen namen je bil objavljati tudi »dela akademikov, ki temeljito poznajo domači jezik in sorodna narečja, gojijo pesništvo in govorništvo« ali so »se posvetili domači zgodovini«.³² Kljub temu da se je s članstvom v njej moglo ponašati štiriindvajset »delovnih«, je po prvi vznesenosti (»korak k resnici«, »prehod iz teme na bleščečo pot«) hitro zamrla zaradi notranjega nazorskega in strokovnega cepljenja.³³

Marko Pohlina je že bil eden takih, ki so se ob njegovih številnih, včasih malo samosvojih zamislih kresala mnjenja sodobnikov.³⁴ Med tistimi, ki ga je sprejemal pozitivno, je bil tudi Martin Naglič, kakor je razbrati iz Kidričevega prikaza njunih zvez, saj naj bi se »eksjezuit«,³⁵ že kot profesor priključil tako imenovanemu »meniškemu krožku«³⁶, v katerem je bosonogi avguštinca skušal pridobiti somišljenike za svoj prerodni načrt, ki je obsegal pomnoževanje verske literature, skrb za učbenike in jezikovne pripomočke, se razširil na leposlovje in zgodovinopisje in končno poljudno poučno slovstvo.³⁷ Kidrič prvi Nagličev nastop v javnosti utemeljuje z njegovo naklonjenostjo Pohlino, ker da si je pod njegovim vplivom osvojil prerodno miselnost.³⁸ L. 1776 je Naglič namreč zavrnil natis slovarja, ki je bil ostal v rokopisu izpred dobrih petdesetih let, češ da je delo prešibko. Ocenil, ki je po Kidričevem mnenju krivična, naj bi botroval ozir na Pohlinovo napoved slovarja. A na drugem mestu Kidrič pristavlja, da je na pobudo za objavo slovarja deloval prav odpor Jurija Japlja do Pohlina.³⁹ Čisto drugačno, veliko daljnosežnejšo interpretacijo omenjenega Nagličevega posega je najti pri Antonu Slodnjaku: Novomeščan Janez Adam Geiger, kapucin p. Romuald Hipolit (1667–1727) je po zgledu filologa Johannesesa Friziusa sestavil trijezični nemško-slovensko-latinski slovar »iz treh najplemenitejših evropskih jezikov«, kakor je sam pojasnil. Slodnjak ga šteje med najboljše poznavalce jezika v njegovem času. »Toda ko je l. 1711 tiskar komaj dobro

postavil predgovor k temu slovarju, ga je nekdo nemilo ustavil, tako da je zgotovil le naslovno stran in predgovor s Hipolitovim odločnim ugovorom proti preveliki oblasti nemščine in neupoštevanjem slovenskega jezika. Glede na to bi mogli sklepati – tako Slodnjak – da p. Hipolit ni prenehal s tiskom, ker bi ga bila zmedla Bohoričeva slovnica, ki bi jo naj bil medtem prvič dobil v roke,⁴⁰ temveč da so se mu najbrž uprli tisti, ki jim taka kritika šolstva ni mogla ugajati. In to bi mogli biti predvsem jezuitje, šolniki tedanje dobe. Za to sicer nimamo dokazov, vendar se moramo zamisliti ob dejstvu, da je še 1776 jezuit gimnazijski učitelj Martin Naglič ustavil z neobjektivno oceno ponovni poskus tiskanja Hipolitovega slovarja,« končuje Slodnjak.⁴¹

Morda je šlo tu res za vprašanje prestiža med jezuiti in kapucini, morda pa je najti za omenjeni Nagličev korak tudi zanj bolj opravičljivo razlago. Recimo, da mu je po moralni plati botroval »čist namen«,⁴² po strokovni pa pedantnost. Presenetljivo je, da si Naglič v svojem dopisovanju kar trikrat pripisuje to lastnost. Prvič pravi, da je »pedantnež že po poklicu in pedantje hočejo vedno imeti stvari jasne«. ⁴³ Na drugem mestu priznava, da mu je »pedantizem prišel v navado«, ⁴⁴ in v tretje je milo ironičen na svoj račun: »Vprašanja iz naravnega prava so bila zame, starega pedantneža, posebno veselje.« ⁴⁵ V zadnjem primeru bi pedantneža mogel nadomestiti »drobnjakar«, drugače pa po naše beseda pomeni tudi natančnega, prevestnega, kar malenkostnega človeka, pikolovca, dlakocepca.⁴⁶ Za katero od slovenskih pomenov prevedene besede se je mogoče odločiti, če v tej luči beremo Nagličev sestavek v zvezi s slovarjem v Oglledniku⁴⁷ Najprej se obrača na izdajatelje *Des wochentlichen Kundschaftsblattes im Herzogtume Krain*,⁴⁸ češ da so »dolžni natisniti teh nekaj vrstic in tako posvariti izdajatelje pred gotovo škodo in kupce pred nepotrebnim razsipavanjem denarja. V očetnjavi je deželni slovar resda zaželen, tako za učenje tujih jezikov kakor tudi za razširitev umetnosti in znanosti potreben; toda pred tako bedno črkovino naj nas dobrotljivo nebo še naprej obvaruje. Kakšna sreča, da nam je prva stran prvega lista prišla pred oči še pred natisom dela kot mali vzorec vsega skupaj, saj je že na tej povsodi toliko pravopisnih in jezikovnih napak v materinščini, ki je bila gospodu sestavljavcu vendar glavni namen; ...«⁴⁹ Nato se obrača na založnike slovarja: »Gospoda moja, vem, da načrta za novi slovar ni tako lahko zasnovati, kot si nekateri predstavljajo; vem, da pri prvi izdaji takega dela ni mogoče pričakovati popolnosti; vem tudi, da je lažje nekaj presojati kot tisto sam narediti. Upam, da mi, upoštevajoč gornje priznanje, ne boste šteli v zlo, če zapišem nekaj pripomb k nedavno prejetemu poskusnemu odtisu prve strani kranjskega slovarja in ob tem objavim svoje mnenje.«⁵⁰ Najprej ne razume, kako da se je avtor zgledoval pri Friziju, ko je za njim izšlo že toliko drugih, v katerih so njegove napake popravljene. A zares bistveno je naslednje: »Delo pri slovarju sestoji v glavnem v tem, da se že v začetku določi pravi pomen vsake besede in se le-tega loči od nepravih in metaforičnih pomenov. 2ič: da ni v njem nobenih jezikovnih in pravopisnih napak. 3ič: da se dobre in pristne besede nekega jezika ločijo od slabih in nepristnih.«⁵¹ Avtor pisma ne ostane pri tem, ampak za vsako od navedenih pripomb v nadaljevanju dodaja tudi dokazno gradivo s svojimi popravki. Nakar končuje: »Sicer pa jaz nisem od samega sebe tako prevzet, da bi si umišljaj, kako imam v vsem prav. Gospode korektorje sem hotel le seznaniti z mojimi dvomi in z mnenjem občinstva; ne dvomim, da bodo tudi Oni razložili, zakaj so priredili ravno tako, kot so, in ne drugače in upam, da bodo to moje pisanje sprejeli ravno tako dobronamerno, kakor sem ga jaz napisal.«⁵¹ Pismo je brez podpisa in prav tako anonimen je odgovor,⁵² v katerem »antikritik brani delo, katerega pisec je že pol stoletja mrtev, in vabi kritika, naj se združi s prireditelji.«⁵³ Je odgovor

napisal sam Japelj? Vsekakor je bolj temperamenten, da ne rečemo ironičen, kakor Naglič, čigar kritika je kljub ekspresivnosti pešanja vendar strogo strokovno zastavljena. Škoda, da ni prišlo do predvidene izdaje omenjenega slovarja, pa tudi, da Naglič ni bolj uveljavil svojega filološkega daru.⁵⁴

Religiozna diferenciacija se je v času razsvetljenstva izrazila s pojavom janzenizma, ki je na Slovenskem sprožil vprašanje jezikovno posodobljenega prevoda Svetega pisma. Zanj se je predvsem trudil Jurij Japelj, čigar zasluga je, da je v odločilnem času segel nazaj »na stari jezik prav pri njegovem viru,... uveljavil v oblikoslovju ustaljene žive oblike in ga tudi v besednem zakladu po potrebi moderniziral.« S tem je na pobudo jezuita Ožbalta Gutsmana »ustvaril podlago za novi vseslovenski knjižni jezik in mu dal prvo veliko besedilo« (1784–1802).⁵⁵ Ta višji, nadosebni cilj je bil nemara povod za sodelovanje Martina Nagliča z janzenisti, da je postal že l. 1784 član komisije za revizijo novega prevoda Svetega pisma v slovenščino,⁵⁶ čeprav se duhovno z njimi ni ujema.⁵⁷ Ni znano, zakaj je opravljal to nalogo le za 2. del Nove zaveze,⁵⁸ a Kidrič verjetno na tej podlagi ugotavlja, da se je (le) »začasno spoprijateljil z janzenisti«,⁵⁹ sicer pa presoja, da so k vlogi revizorja pripomogli stiki s poglavitnima pobudnikoma za novi prevod Svetega pisma, tj. z Japljem in Kumerdejem v spredaj omenjeni »jezikoslovni akademiji« in Akademiji operozov.⁶⁰

Po Koruzovem mnenju pa je Nagličev delež pri pripravah za obnovitev Akademije operozov vplival na njegovo sodelovanje v Pisanicah,⁶¹ prvem slovenskem pesniškem zborniku. Tudi v tej opombi se vidi Koruzovo prizadevanje, da bi – nasproti Kidriču – odtrgal Nagliča od prevelike navezanosti na Pohlina. Okoliščino, da je izšla njegova pesem v tretjem zvezku Pisanic, medtem ko so bili nesporni izdelki Pohlinove šole natisnjeni v prvem zvezku, Koruza prav tako šteje v prid Nagličevi samostojnosti.

Pesem obsega tri elegične distihe, grajene po kvantitativnem metričnem načelu. Ta formalni kriterij bi govoril za tesno zvezo s Pohlino šolo, vendar drugi znaki govore, da je Nagličeva pesem nastala zunaj Pohlinovega vpliva. Kakor sta, po Koruzovi sodbi, primera slovenskega heksametra v Pohlinovi slovnici iz l. 1768 in njegovi »metrični šoli« vzeta iz šaljive tradicije jezuitskih dijakov in kažeta na izročilo prilagajanja antične mere v jezuitski šoli, tako se je Naglič lahko samostojno navezoval na to izročilo. Podmeni, da je njegova pesem nastala zunaj ožjega pisaničarskega kroga, ne oporeka niti njena metrična zgradba. Enako grajene elegične distihe je najti že v slovenskem ilustriranem katekizmu iz l. 1615 in jih pripisujejo p. Janezu Čandku, enemu prvih slovenskih jezuitov. Razen tega je v tistem času izpričano razmeroma bogato slovensko duhovno pesnjenje v ljubljanskem in celovškem jezuitskem kolegiju, namenjeno recitiranju na cerkvenih praznovanjih, največ o božiču.⁶²

Peter Scherber je prišel pesem med elegije, kar je popolnoma upravičeno ne le po formalnem kriteriju elegičnih distihov, ampak tudi po elegični držji v podajanju vsebine.⁶³

— © —
NEZHEMERNOST TEGA
SVRJTJA.

Perjatli pravo skupej fbrinjmo wogattvu
K'cir' nas tud' a' tega bode spremilo svejda.
Kaj bo po smerti teb' glas imenirne pomagal:
Al'zhaft tega svejta, k'iro tok' silno fbelial?
Kaj bodo tebi vsi shaz' erdazhega murja
Na un' plat' groba dlii fa eno pomozh?

N.*

France Kidrič, drugače tako potrudljiv za vsak pozitiven podatek, tu ostaja hladen: »V treh distihih z revno vsebino opominja razjezuit prijatelje, naj si nabirajo brez ozira na slavno ime in posvetno blago zaklade za drugi svet.«⁶⁵ Alfonz Gspan sledi Kidriču, ko poudarja, da se je »bivši jezuit, gimnazijski profesor Martin Naglič pridružil Pisanicam kot Pohlinov prijatelj«, njegove verze pa uvršča med tiste, ki »ne zaslužijo posebne pozornosti«, ker »... predstavljajo blede izraženo misel na posmrtnost.«⁶⁶ Dušan Voglar je bolj studiozen: »Misel opozoriti prijatelje na smrt, kjer bodo brez cene vsi častni naslovi in vsi zakladi sveta, je Naglič povzel iz Horacovih pesmi.«⁶⁷ Tudi Pogačnik umešča tukajšnje distihe v »sistem vrednot obeh antičnih literatur« (vanj so segali tudi Žiga Zois, Marko Pohlin, Damascen Dev, Valentin Vodnik),⁶⁸ na kateri se je navezoval klasicizem, ki »je usmerjen v razumsko hladnost, osebno neprizadetost, vsebinsko preglednost in izrazno dognanost.«⁶⁹

Jože Koruza se veliko bolj drži domače tradicije, ko ob Nagličevi »kratki pesmi« zapiše: »Izjemna za objavljeno pisaniško pesništvo⁷⁰ je tudi njena idejno-vsebinska stran, ki se neposredno navezuje na tipično motiviko baročne duhovne verzifikacije o ničevosti sveta« (Vanitas mundi). Takšna motivika je dokaj dobro zastopana tudi v slovenski nabožni verzifikaciji. Nagličeva pesem pa se od navedene motivne tradicije loči že formalno, saj ne gre več za pete verze, pomeni pa tudi motivno razširitev. V prvem distihu Naglič poziva prijatelje, naj skrbе za 'pravu bogastvu', ki ga bo moč ponesti s seboj tudi na ono stran groba: takšno bogastvo pa so izključno duhovne vrednote in etične vrline. Druga dva distiha obsegata retorično vprašanje, kaj bosta človeku pomenili po smrti zemeljska slava in čast in kakšno pomoč mu bodo takrat nudili »šac' erdečega murja«, torej materialno bogastvo. Tisto, kar izdvaja Nagličevo pesem iz baročne nabožne verzifikacije in jo dviga na višjo pesniško raven, pa je naslonitev na antični zgled.⁷¹ Koruza tu navaja druge zglede iz Horaca v primeri z Voglarjem in dodaja Torquata. Svojo analizo pa izvede v sklep: »Nagličeva kratka elegija vnaša edina v pisaniško verzifikatorstvo eshatološko problematiko, podano na meditativni ravni. Ta resnost in odmerjenost v izražanju se vidno razlikuje od pridigarske retorike Devovega moraliziranja. Nagličev zgled je pozneje deloval tudi na D. Deva (ki je morda s svojim verzificiranim vabilom⁷² spodbudil Nagličevo objavo),⁷³ najvidneje v elegiji Na kratkust človeškega življenja,⁷⁴ vendar je ostal Dev tesneje povezan z baročnim pesništvom, medtem ko je Naglič od vseh pisaničarjev najbližje klasicizmu.⁷⁵

Kdo od naštetih literarnih zgodovinarjev bi lahko imel prav? Kidrič in Gspan s pesmijo nimata kaj početi, Voglar, Pogačnik in Koruza jo presojujejo predvsem v luči kontinuitete ene ali druge slovstvene tradicije... Res je, Naglič je bil vendarle učitelj poetike. – Toda Naglič je postal učitelj poetike kot jezuit! In da »poetičnemu«⁷⁶ sicer edino znani verzi niso bili le /dobro/ rešena metrična naloga, prej življenjsko vodilo, morda dokazuje njegova oporoka. Pripravil⁷⁷ jo je devet mesecev pred svojo smrtjo in se v slovenskem prevodu glasi:

»Moja dobro premišljena in dokončna oporoka je sledeča:

1vo Moje ubogo grešno dušo izročam dobroti in milosti božji.

2go Moje mrtvo telo naj se potem, ko obledi, položi na tla in z eno samo nočno svetilko ob strani ležati pusti, dokler se ne ugotovi, da bi ga bilo dobro odnesti v grob; moja želja je, naj se to stori prej ko mogoče, da se ne bi ljudem gnusilo in jim bilo v nadlego.

3tje Do groba naj ga pospremita največ dva duhovna.

4to In sicer ob zvonjenju, ki običajno pristoji ubogim in nizkim ljudem.

5to za pokoj moje duše prosim prej ko mogoče 50 svetih maš po 20 krc. prebrati pustiti.«

Ali ne smemo reči s Prešernom, da nam iz »poslednje volje« jezuitskega profesorja »molče trobentajo« (Memento mori) besede Pridigarja: »Nečimrnost čez nečimrnost! Nečimrnost čez nečimrnost, vse je nečimrnost!«⁷⁹ »Prazno je znanje«, »prazno je uživanje«, »prazna je modrost«, »sad truda dobi drug«. »Vse ima svoj čas«. A »Boga se boj in spolnuj njegove zapovedi, /to je namreč cel človek;/ zakaj Bog privede na sodbo vsako /dejanje, / vse skrito, bodisi dobro ali slabo.«⁸⁰ A da pri vsem tem ne gre za enostranski spiritualizem, prepričljivo kaže nadaljevanje oporoke, v katerem dolgoletni bolnik konkretno in praktično poskrbi za zvesto strežnico⁸¹ Uršulo Prelovšek.⁸² Ali je ob takem združevanju nezdržljivega preveč patetično spomniti na eno od ignacijanskih načel: biti v svetu, a ne od sveta.⁸³ Nagličev izredni življenjski realizem pač ni osredotočen le na tukajšnji odločilni akt, ampak ga razkrivajo tudi pisma njegovemu duhovnemu varovancu Jožefu Avguštinu baronu Erbergu.

»Ali je imel Naglič še kaj več pesmi, ni znano,« ugotavlja Kidrič.⁸⁴ Edino drobno upanje v tej zvezi je še dvoumna »Nagličeva ostalina«⁸⁵ v zapuščini Toma Zupana. Ni namreč jasno, ali Kidrič tu misli na Matijo Nagliča⁸⁶ ali Martina Nagliča.⁸⁷ Tudi pravkar omenjena korespondenca le-tega nas v tem pogledu pušča na cedilu. Kakor koli že, noben pregled slovenske metrike ob začetkih slovenskega umetnega pesništva ne gre mimo njega;⁸⁸ njegovi »distihi so bili deležni časti«, da jih je dunajski jezuit⁸⁹ Michael Denis 1785 izbral za zgled aplikacije grškega metruma na slovenski jezik in jih v celoti ponatisnil v razpravi o modernih evropskih slovstvih in njihovem odnosu do antične metrike, kar je dodal svoji zbirki *Ossians u. Sineds Lieder*.⁹⁰ Ob tem se nehote utrne misel, koliko je poleg kakovosti vplival kriterij stanovske pripadnosti; težko, da bi se kljub uradni prepovedi reda stiki med njegovimi člani popolnoma pretrgali.

Po formulaciji pisma sodeč je Pavel Josef Šafaržik izzval Matijo Čopa, da mu je ta l. 1831 na hitro natresel nekaj informacij o slovenskem distihu, a iz opazk k njim je videti, kot da jih ni kaj prida cenil. Začenja prav s citatom Nagličeve »kratke pesmi«, kakor jo sam imenuje in postavlja na prvo mesto, »ker je celota«, a: »zapisujem /jo/ (približno) po Kopitarjevem načinu.« Čop je kritičen do Nagličevih dolžin, češ: »V teh stihih je precej zlogov iz gole samovolje uporabljenih za dolžine, čeprav so več kot odločne kračine.« Pismo konča nenavadno odrezavo, kakor da se je brez pomena še dalje muditi ob teh vprašanjih: »Sicer pa vem, da se nikoli ne bova ujela v najinih metričnih nazorih.«^{90a} Češki in slovaški naglasni sistem z izrazitimi dolžinami imata pač čisto drugačne dispozicije za ustvarjanje distihov kakor slovenščina.

In zdaj k Nagličevi korespondenci. Že Kidrič omenja »nekaj pisem Erbergu (1782–1794), ki pa so za zgodovino preporoda brez pomena.«⁹¹ Seveda je ta ocena utemeljena zgolj s stališča literarne zgodovine. Pisma so namreč dragocen dokument osebnosti Martina Nagliča samega in dogajanja v rodbini plemenitih Erbergov ter prvovrsten vir za etnologijo, po Angelosu Bašu »historično etnologijo.«⁹² V Arhivu Slovenije hranijo šestinosemdeset Nagličevih pisem.⁹³ Dve iz l. 1780, eno iz l. 1782, štiri iz l. 1786, tri iz l. 1788, eno iz l. 1789, enajst iz l. 1790, štiri iz l. 1791, šest iz l. 1793, največ, blizu trideset jih je iz l. 1794 in eno, morda edino iz l. 1795. Čez dvajset pisem je bilo napisanih neznano kdaj, ker niso datirana ali ohranjena v celoti. V tistih primerih, v katerih je ohranjena tudi ovojnica, so naslovljena v francoščini, in sicer: Monsieur Joseph Augustin le baron d' Erberg et Seigneur de Lustall et Osterberg à Lustall. Poraja se vprašanje, ali je bila taka raba francoščine splošna etika tedanjih višjih krogov ali gre za odmev česa drugega.⁹⁴ Prav tako se postavlja vprašanje, v kakšnem razmerju sta imeni Avguštin v Nagličevem naslavljanju (»Joseph Augustin«) in Kalasanc (»Jožef Kalasanc«), kakor se navaja ime predzadnjega zastopnika

rodovine Erberg v strokovni literaturi.⁹⁵ Gre za potomca nemške kranjske plemiške družine, izredno osebnost: vsestransko izobražen, globoko kultiviran, hkrati še posebno navezan in vdan svoji ožji »kranjski domovini« je s simpatijo spremljal prizadevanja domačih slovenistov.⁹⁶ Tako piše o njem Milena Uršič, ki je doslej največ storila za njegovo afirmacijo v slovenski kulturni zgodovini. Po Kidriču pa ga je »odlikovalo obsežno znanje, fin okus, plemenitost, ljubeznivost in strastna ljubezen do spomenikov kranjske preteklosti in sedanjosti.«⁹⁷ Enciklopedija Slovenije ga označuje za kulturnega zgodovinarja, zbiratelja starin in umetnin ter mecena.⁹⁸ Takemu človeku, osebnosti, je v času doraščanja iz dečka v moža, ko je bil ta študiral na Dunaju in se na koncu že vrnil v domače okolje, Martin Naglič pisal svoja sorazmerno dolga, po nekaterih znamenjih sodeč tudi pogosta pisma s čitljivo, tanko, elegantno pisavo. A kako je prišlo do tega, da je postal njegov sobesednik na daljavo?

Rodbina Erbergov je dala Družbi Jezusovi veliko pomembnih članov;⁹⁹ tudi Jožefov stric po očetovi strani Janez Jožef je bil jezuit.¹⁰⁰ Tako je hitro mogoče najti zvezo, kako sta se seznanila mladoletni Jožef Avguštin in Martin Naglič. Morda je oče želel preskrbeti sinu dobro vzgojo, saj datum dveh najzgodnejših ohranjenih pisem dokazuje, da so bili stiki med dolsko rodbino Erbergov in ljubljanskim profesorjem poetike vzpostavljeni že vsaj tri leta pred smrtjo barona Volbenka Danijela Erberga l. 1783.¹⁰¹ Iz nekaterih plasti Nagličevih pisem se ponuja vtis, da je osirotelemu dečku in mladeniču (mati mu je umrla, ko je bil star tri leta, in oče, ko mu je bilo dvanajst let) veljal za zaupnika in – v slengu reda, ki se mu je bil zapisal – duhovnega voditelja, če ne rečemo, da mu je duhovno nadomeščal očeta. Skuša mu pomagati v njegovih praktičnih življenjskih vprašanjih, na primer, skrbno odgovarja na prošnjo, naj mu izrazi svoje stališče do njegovih študijskih in družbenih načrtov;¹⁰³ ob tem mu izda svoje vodilo: »Magis esse quam videri« (Več je biti kot videti se, nastopati, postavljati se).¹⁰⁴ Na drugem mestu ga spodbuja, da ne študira le zase, ampak za druge, odgovoren je za svet, za soljudi.¹⁰⁵ Posebej mu polaga na srce, naj pazi na svoje zdravje, naj se v ta namen dovolj giblje, a iskreno in brez prikrivanja mu sporoča tudi svoje zdravstveno stanje in mu pojasnjuje, kadar so pisma redkejša, kako ga je bolezen spet izmozgala,¹⁰⁶ vendar se zaradi svojega bolehanja nikoli ne pritožuje, le sram ga je zaradi zamud. Ob neki priložnosti mu prostodušno prizna, da mu nima nič novega pisati, a vendar se oglašja, preprosto zato, ker ga ima rad. To čustvo naklonjenosti doseže še višjo stopnjo v zagotovitvi, da ga ne bo nehal ljubiti, tudi če bi gospodič vanj podvomil.¹⁰⁷ Svetuje mu, kakšne in katere knjige naj bere,¹⁰⁸ naj ob študiju ne pozabi na samovzgojo: »okolje s prijaznimi (olikanimi) ljudmi, branje najboljših pisateljev iz vsake stroke in predvsem lastno razmišljanje so običajna sredstva za to.«¹⁰⁹ V izbranih trenutkih mu govori o Bogu in ob nekem pomembnem dogodku v naslovljenčevem sorodstvu mu navrže svojo skušnjo: »Kdor z Bogom začneja svoje delo, ga z Bogom tudi končuje.«¹¹⁰ Njuna zaupnost seže do globokega duhovnega vodstva v pomembnih življenjskih vprašanjih in na nekem mestu v marsičem preizkušeni mož ne taji, da bi o stvari raje govoril osebno.¹¹¹ A misli izmenjujeta tudi o znanosti (»ključ in temelj vseh znanosti je ontologija«), metafiziki, o razmerju med filozofijo in praktičnim življenjem.¹¹² Zaradi spletkarjenja se je skoraj prikradla v njuno razmerje senca, vendar jo je M. N., kakor se je dopisovalec pogosto podpisal, modro osvetlil.¹¹³ Glede na Erbergov študij je precej prostora namenjeno pravi in predvidenemu baronovemu poklicnemu delu.¹¹⁴ Vrhunec čustvovanja v tej zvezi dveh plemenitih mož je dosežen v pripravah za Erbergovo poroko, lastnika dolskega gradu, ko mu Naglič razkrije, kaj ga je prevevalo ob tej novici, »saj ve, kako zelo ga

želi trajno videti srečnega« in na drugem mestu to skoraj dobesedno ponovi, da »na svetu ničesar ne želi bolj kot vedeti za njegovo srečo«. ¹¹⁵

Martin Naglič je, po pismih sodeč, spremljal svojega varovanca posebno intenzivno od l. 1783, ko je ta izgubil očeta in naslednje leto odšel študirat na Dunaj, do l. 1794, ko se je poročil. V tem izredno pomembnem življenjskem obdobju mu je stal ob strani ne le kot moder vzgojitelj, ampak tudi kot natančen poročevalec, kaj vse se dogaja v njegovem rojstnem okolju: o njegovih domačih, o služabnikih in hlapcih na gradu, ¹¹⁶ prireji živine in seveda o konjih, ¹¹⁷ saj so ti nekdanj pomenili to kar danes avtomobili. Očitno je bil Naglič pogost gost, če ne kar občasen stanovalec v dolškem gradu, da je tako dobro poznal njegove razmere in ljudi. Skrbno je spremljal gospodarske zadeve ¹¹⁸ v njem, pridelek grozdja na Dolenjskem, ¹¹⁹ ravnanje in obnašanje kmetov, ¹²⁰ študira-jočemu plemenitniku posredoval nekatere njihove prošnje, nekajkrat pa ga tudi sam prosil, kaj naj ostane njuna skrivnost – zaradi ljubega miru –. Tudi politično dogajanje ¹²¹ ni šlo mimo njiju in padec Robespiera je ljubljanski jezuit sprejel z olajšanjem. ¹²² Ko se je njegov gostitelj v Dolu odločil zaradi poroke v gradu marsikaj obnoviti, ga je Naglič natančno obveščal o delih na stavbi in v njej ¹²³ in o raznih obrtnikih. ¹²⁴ Tudi kuharice, če se je dobro odrezala, ni pozabil pohvaliti ¹²⁵ in še bi se dalo naštevati. ¹²⁶ Skratka, poskrbel je, da se mladi mož v svetu ne bi odtujil domačemu okolju in da bi ohranil v njem ali pa še razvil tiste lepe lastnosti, s katerimi je odšel od doma. Za preizkušnje, kakršne so čakale Jožefa Avgušтина Erberga, ¹²⁷ je bilo to izredno pomembno. Ne da bi hoteli pretiravati z Nagličevim vplivom na oblikovanje Erbergovega značaja, ¹²⁸ je primerno opozoriti, da je v njem prepoznaven vzorec jezuitske vzgoje, vsaj kot ideal. ¹²⁹ Morda je prav to v njem tisto ogledalo, v katerem se najlepše izrisujejo poteze Nagličevega portreta.

OPOMBE:

- * Lojze Kovačič, *Jezuiti in Slovenci*, Lj., 1991, 53. Jezuitska misijonska zgodovina – od smrti sv. Ignacija do ukinitve reda, Slovenski jezuiti št. 139, Maribor, dec. 1990, 188.
- 1 Slovenski biografski leksikon, 5. zv., 1933, 187–188. /F. Kidrič/
- 2 Prim. France Stele, *Stara župna cerkev v Žireh*, Ljubitelj krščanske umetnosti, 1/1, 1914, 18–22.
- 3 Terenski podatek.
- 4 Oporoka z dne 15. febr. 1795 v registraturi deželnega sodišča v Ljubljani (objavljena 16. novembra 1795). Sestavljena je bila 15. februarja 1795. Za tukajšnjo rabo je vir in slovenski prevod oskrbel Miha Naglič, transkribiral in prevod je pregledal Janez Šumrada.
- 5 Pisanice od lepeh umetnost, zbirka *Monumenta litterarum slovenicarum*, uredil in spremno besedo napisal Jože Koruza, št. 14, Lj., 1977, 29–30.
- 6 Glej op. 5.
- 7 Glej op. 1.
- 8 Glej op. 1.
- 9 Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750–1850 im Kaiserstaate und seinem Kronländern gelebt haben, Wien, I–LX, 1856–1891. Vir in prevod oskrbel Miha Naglič, prevedel tudi p. Lojze Štrubelj.
- 10 Joannis Nep. Stoeger, *Scriptores provinciae austriacae societatis Jesu*, Viennae (= Dunaj), 1856, 242. – Za prevod se zahvaljujem p. Lojzetu Štrublju.
- 11 Glej op. 9.
- 12 Glej op. 10.
- 13 Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, Lj., 1969, 167.
- 14 Marci a S. Paduano, *Bibliotheca Carnioliae*, Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, Ljubljana, 1862 /priloga/, 37.
- 15 Glej op. 10.
- 16 Josip Marn, *Jezičnik*, *Knjiga Slovenska*, XXII, Lj., 1884, 67.
- 17 Paul Jos. Šafaržik, *Geschichte der Südslavischen Literatur aus dessen handschriftlichen Nachlasse* hrsg. von Josef Jireček, Praga, 1864, 29.

- 18 Glej op. 16, 10 in 17.
- 19 Da je namesto Žirov omenjena /Škofja/ Loka, bi si mogli razlagati z določenim posploševanjem. Kdo pa je tistikrat lahko vedel za Žiri, medtem ko je bila Škofja Loka njihovo upravno središče.
- 20 France Kidrič, Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe, Lj., 1930, 199, 215. – Na vir me je opozoril Miha Naglič.
- 21 Glej op. 14.
- 22 »Hl. Oheim ist noch nicht so gut hergestellt, dass er sich dahin begeben könnte, und weil ich sein dritter Medicus und gewöhnlichen Ordinario bin, so kann ich ihn nicht verlassen sobald ich aber dahin komme, werde ich nicht unterlassen Ihnen den stand desselben aufrichtig und genau zu schildern.«
- 23 Za pojasnilo se zahvaljujem p. Lojzetu Štrublju in Janezu Šumradi, ki se je pri tem oprl na slovar Ducange, Glossarium mediae et infimae Latinitatis, VI. zv. Gradec, 1954, II, 58–59.
- 24 O njegovi korespondenci glej v nadaljevanju članka.
- 25 Glej op. 4.
- 26 Za to delo se priporočam dr. Branku Reispu, da se tako po strokovni plati lepo oddolži svojemu rojstnemu kraju, saj je bil rojen skoraj v neposredni bližini Nagličeve domačije.
- 27 Julij pl. Kleinmayr, Zgodovina slovenskega slovstva, Celovec 1881, 77.
- 28 Glej op. 13 : 50.
- 29 Glej op. 28.
- 30 Alfonz Gspan, Razsvetljenje, Zgodovina slovenskega slovstva I, Lj., 1956, 375–376. Glej tudi op. 20 : 212/op. 166.
- 31 Apes Academiae Operosorum Labacensium/Akadske čebele ljubljanskih operozov (1693–ok. 1725), Lj., 1988.
- 32 Glej op. 13 : 52.
- 33 Glej op. 13 : 53.
- 34 Glej op. 13 : 170.
- 35 Tako imenuje F. Kidrič Martina Nagliča, Antona Amschla in Inocenca Tauffrerja. Glej op. 24 : 39, 57.
- 36 Glej op. 13 : 48.
- 37 Glej op. 30 : 355.
- 38 Glej op. 1.
- 39 France Kidrič, Zgodovina starejšega slovenskega slovstva, Lj., 1929–1938, 179. Glej op. 20 : 27, 206–207 in op. 1.
- 40 Karol Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, I. del, Lj., 1894, 167–168: »... Ko je marljivi otec Hipolit dokončal slovar in še hotel dodati kratko slovnico, mu je prinesel tiskar uže tiskano bržkone Bohoričevo slovnico. Nato je začel popravljati pravopis, ker bi pa tak rokopis silno motil stavca, začel je na novo prepisavati obširni rokopis; pri tem mudnem delu ga je prehitela smrt. M. Pohlin pripoveduje, da so ljubljanski kapucinci pripravljali ta rokopis za natis, da jih je pa ostra sodba jezuita Martina Nagliča v Wöchentliches Kundschaftsblatt im Herzogthume Krain iz 1776 leta odvrnila od tega početja... Zanimljiv je tudi latinski predgovor, v katerem /Hipolit/ pravi, da je sicer res težek jezik slovenski, pa ne radi tega, da bi mu nedostajalo potrebnih besed, nego radi tega, ker jih ne znamo radi nemške odgoje.«
- 41 Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo, Lj., 1968, 48–49.
- 42 Venčeslav M. Vrtovec, Vitez iz Loyole, Lj., 1974, 100.
- 43 Pismo Martina Nagliča, Lustall den 12ten VI. 1791. Arhiv Slovenije, Grašč. A. I, Dol, f. 52.
- 44 Pismo nima datuma, ker ga del manjka, je pa trüinsemdeseto po vrsti v ohranjeni zbirki.
- 45 Pismo nima datuma iz istega vzroka kot zgoraj, je pa enainosemdeseto po vrsti.
- 46 France Verbinc, Slovar tujk, Lj., 1968, 533.
- 47 Miha Naglič, daljni Martinov sorodnik, das Kundschaftsblatt prevaja kot Ogleđnik.
- 48 Des wöchentlichen Kundschaftsblattes im Herzogthume Krain, zweiter Jahrgang XXV. Stück. Laybach den 22ten Brachmon, 1776, 385–392.
- 49 Za prevod se zahvaljujem Mihui Nagliču, ki je vir tudi oskrbel.
- 50 Glej op. 48.
- 51 Glej op. 48.
- 52 Odlomček odgovora za pokušino: »Jaz, celotno bralstvo in založniki tega slovarja smo Vam neskončno hvaležni za pismo... Ne, nihče ne bi mogel v danih okoliščinah za nas poskrbeti bolj srčno in bolj patriotsko, kot ste to storili Vi... kdo ne bi ob tolikernih patriotičnih solzah pomislil, da nas bo vse to veljalo dohodke, dobrine, čast in slavo cele naše vojvodine. Kaj ne bi bilo bolj patriotično, ko bi sami vstali in skupaj z drugimi patrioti, ki se hočejo posvetiti slovarju, prispevali še svoje k izpolnitvi dela, ki si ga sami tako želite? Povsem ste lahko prepričani, da bi založniki in sodelavci z obema rokama sprejeli in se lotili dela s človekom tolikšnega vpogleda in s

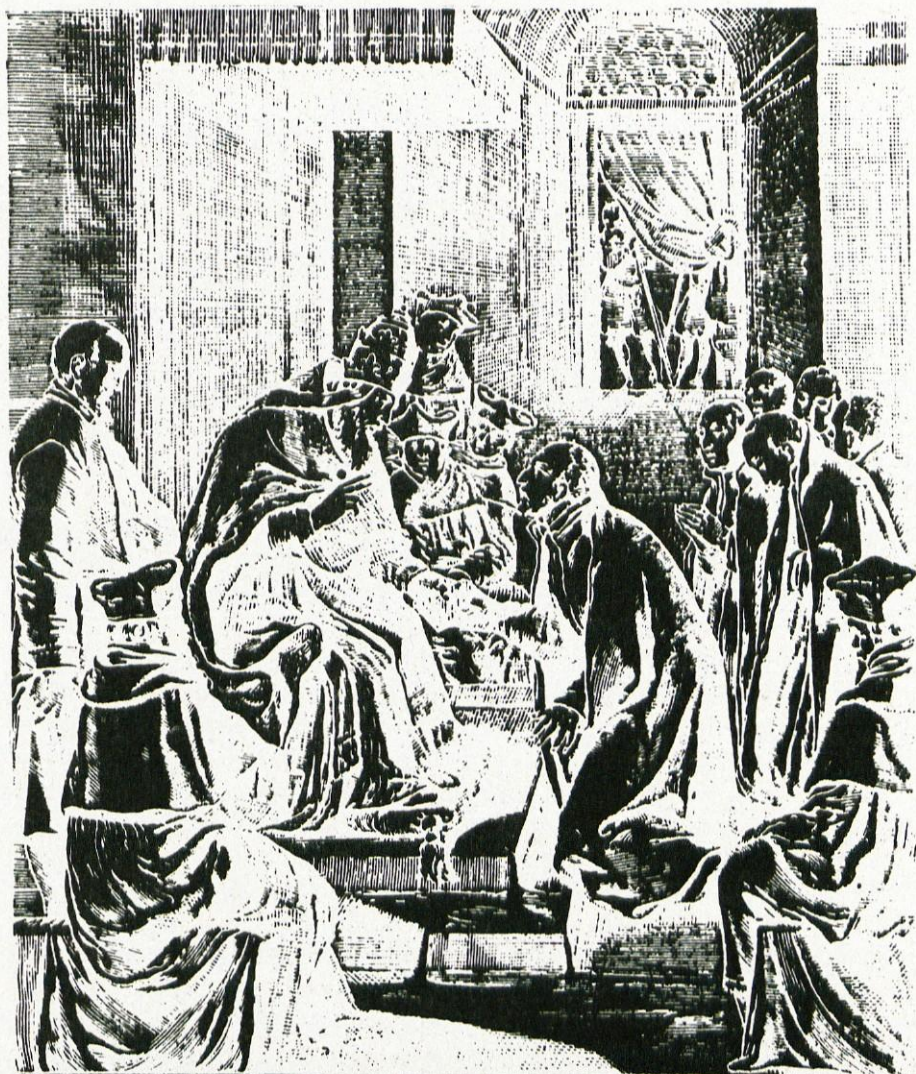
takim znanjem, s kakršnim razpolagate Vi. Oba veva, jaz prav tako dobro kot Vi, da je pri izdaji takega dela nemogoče pričakovati popolnosti, in veste tudi, da bo delo toliko popolnejše, kolikor več uvidenih ljudi bo pri njem sodelovalo.«

- Glej op. 48 : 427–430 in op. 49.
- 53 Glej op. 24 : 206–207.
- 54 France Kidrič ga v SBL označi med drugim kot filologa.
- 55 Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, Celje, 1973, 192–194.
- 56 Glej op. 20 : 48, op. 1 in op. 39 : 247, 273.
- 57 Glej op. 13 : 157.
- 58 Glej op. 1, op. 20 : 199–200/op. 102.
- 59 Glej op. 39 : 263.
- 60 Glej op. 20 : 47–48.
- 61 Glej op. 5.
- 62 Jože Koruza, *Značaj pesniškega zbornika »Pisanice od lepeh umetnost« /Doktorska disertacija/*, Lj., 1977, 255–257. Glej tudi op. 5.
- 63 Peter Scherber, *Die slovenische Elegie*, Wiesbaden, 1974, 14, 32, 38. Glej tudi op. 62.
- 64 *Pisanice od lepeh umetnost na tu lejtju 1781*, 118.
- 65 Glej op. 1.
- 66 Glej op. 30 ; 363.
- 67 *Vodnikovo poznavanje Horaca*, *Slavistična revija*, XIII, 1961/62, 72.
- 68 Glej op. 13 : 142.
- 69 Glej op. 67 : 108, 142.
- 70 »...šlo je za nič več in nič manj kot za prvi slovenski tisk, katerega izključna vsebina so bile slovenske umetne pesmi« posvetne vsebine. Prim. op. 5 : 3.
- 71 Glej op. 5 in op. 62.
- 72 *Spevorenost na kraynske spevorenzheke*, katiri kake svesane govorjenja narejene imajo, de be njih med ludy dali. *Skupspravlanje kraynskeh pissaniz od Lepeh Umetnost*, glej op. 5, 55–58.
- 73 Glej op. 63.
- 74 *Pisanice od lepeh umetnost /gradivo za 1782 in 1783*, 147, 169. Glej op. 5.
- 75 Glej op. 5 in op. 62.
- 76 Če prav sklepamo, da se naziv nanaša nanj samega. *Pismo*, Lj., 24. 5. 1793.
- 77 Glej op. 4.
- 78 Glej op. 4.
- 79 *Pridigar*, 1. 2. *Sveto pismo stare in nove zaveze*, *Ekumenska izdaja*, Lj., 1985, 620.
- 80 Prim. naslove posameznih poglavij in odlomek. Glej op. 85 : 620–622, 12, 13–14.
- 81 6to »Moja popolna univerzalna dedinja je moja strežnica Uršula. Ker mi je v moji toliko let trajajoči boleznici za tako majhno plačilo in ob tolikih neprilikah tako skrbno stala ob strani, naj ji po moji smrti vse brez izjeme, kar se pri meni najde več od zgoraj zahtevanih izdatkov, kot prava lastnina pripade; pravim, vse brez razlike, se pravi ves gotov denar, aktivni dolgovci, obleka, posteljni, sobna, kuhinjska oprava, skupaj z vsemi terjatvami in pravicami, ki mi pristojijo in sem jih upravičen uveljaviti.
- Smo Normalkam volim 5 tolarjev.
- 9to Ubožnici v Ljubljani prav tako 5 tolarjev."
- 82 Priimek je dodatno vpisan.
- 83 Hugo Rahner D. J., *Razvoj Ignacijeve duhovnosti*, Prev. Janko Koncilja D. J., Lj., 1985, 25.
- 84 Glej op. 1.
- 85 Glej op. 24 : 187/op. 35.
- 86 Matija Naglič (20. 2. 1799, Zgornja Bela pri Preddvoru, +22. 6. 1854, Preddvor).
- 87 *Zupanovo zapuščino v rokopisnem oddelku v Narodni in univerzitetni knjižnici ravno urejajo*, zato ni bilo mogoče natančno pregledati njene vsebine. Medtem ko je Matija Naglič v njej bogato zastopan, o Martinu Nagliču za zdaj v njej ni sledu.
- 88 Glej op. 20 : 55, op. 1, op. 39 : 710–711 in op. 17 : 75.
- 89 Fran Petre, *Prva slovenska poetika*, *Slavistična revija*, 14, Lj., 1976, 122.
- 90 Glej op. 1 in op. 62.
- 90a *Matija Čop, Pisma in spisi (Izbral... Janko Kos, prevedel Janko Moder)*, Lj., 1983, 50.
- 91 Glej op. 1.
- 92 O preteklosti in etnologiji. *Naši razgledi*, 32, Lj., 1983, 406–407. *Razgovor z dr. Angelosom Bašem /Naško Križnar, Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 27, Lj., 1988, 107. sl.

- 93 Dolski arhiv, Erbergova zapuščina, fascikel 52. Za tukajšnje rabo je pisma iz rokopisne gotice v latinico transkribiral Pavle Miklič in njegovo delo financiral Žirovski občasniki. Obema iskrena hvala.
- 94 Prim. Francosko-slovenski odnosi, Enciklopedija Slovenije 3, Lj., 1989, 139 sl.
- 95 Milena Uršič, Jožef Kalasanc Erberg in njegov poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske, Lj., 1975.
- 96 Glej op. 95 : 9.
- 97 Slovenski biografski leksikon, I, 1. zv., Lj., 19...,, 163.
- 98 Erberg Jožef Kalasanc, Enciklopedija Slovenije 3, Lj., 1989, 56.
- 99 Erberg, prim. Enciklopedija Slovenije 3, 54–55.
- 100 Glej rodovnik, Enciklopedija Slovenije, 3 : 54.
- 101 Glej op. 95 : 195.
- 102 Glej op. 100.
- 103 Pismo, Ljubljana, 4. 10. 1790.
- 104 Glej op. 102.
- 105 Pismo, Ljubljana, 11. 12. 1790.
- 106 Glej op. 105. Pisma, Ljubljana, 29. 9. 1790, 7. 7. 1791 in eno, ki ni datirano, je pa četrto po vrsti zloženo v zbirki.
- 107 Pismo, 2. 10. 1790, pismo, ki mu manjkata začetek in konec, je v zbirki dvaindvajseto.
- 108 Pismo, 7. 7. 1791, Dol, 3. 11. 1790.
- 109 Dvaindvajseto pismo, glej op. 106.
- 110 Glej op. 109, pismo, Ljubljana, 24. 5. 1793, Pismi brez datuma in sta po vrsti triinšedemdeseto in petinšedemdeseto.
- 111 Glej op. 109 in 110.
- 112 Glej op. 109.
- 113 Pismo brez datuma, triinšedemdeseto po vrsti.
- 114 Glej op. 113 in op. 109.
- 115 Pismo, Dol, 21. 5. 1794, pismo brez datuma, dvainšedemdeseto v zbirki.
- 116 Pismo, Ljubljana, 8. 10. 1790, 2. 4. 1791.
- 117 Pismo iz nekkih toplic (»Bad Neuhaus«), 28. 7. 1782, Ljubljana, 8. 10. 1790, Dol, 11. 11. 1790, Ljubljana, 12. 6. 1793.
- 118 Pismo, Ljubljana, 24. 5. 1793.
- 119 Pismo, Dol, 11. 11. 1790, pismo, ki izjemoma ni datirano in je sedemšestdeseto po vrsti v zbirki.
- 120 Pismo, 8. 10. 1790, Ljubljana, osemdeseto pismo po vrsti v zbirki in je brez datuma.
- 121 Od tega je zanimivo, da se je že tedaj govorilo o upravni enoti, ki je pozneje bolj ali manj obsegala Ilirske province: »... Als meine Erwiedrigung für die mir eingeschickten Senigkaiten kann ich Ihnen von hier aus mit einer nicht minder wichtigen erwiederen, dass hier die (vermuthlich in meinen müssigen Gehirne entstandene) Sage geht, nebst dem Banats-Slawonien, Kroatien Dalmatien werde auch das littorale, Krain, Untersteiermark, Kärnten mit meinen Worte alles, was eine illyrisch-slavische Sprache redet, in dem Königreiche Illyrien gezogen werden.«
Pismo, Dol, 3. 11. 1790.
- 122 Pismo, Dol, 15. 8. 1794.
- 123 Pismo, 21. 5. 1794, 19. 6. 1794, 30. 6. 1794, 17. 9. 1794, 20. 9. 1794. Vsa: Dol.
- 124 Dol, 30. 7. 1794, 1. 8. 1794, 11. 8. 1794, 15. 8. 1794, 17. 8. 1794. Vse: Dol.
- 125 Pismo, Dol, 28. 8. 1789, pismo brez datuma, štiriindvajseto v zbirki.
- 126 Pisma Martina Nagliča bi zaslužila podroben zgodovinski komentar in tedaj bi bila še bolj uporabna za skrbno etnološko obdelavo; saj vsebujejo bogato gradivo za raziskavo vsakdanjega življenja v času razsvetljenstva na Slovenskem, in to predvsem v višjih krogih, o katerih doslej še ni bilo tovrstne študije. Hkrati pa niso prezrte tudi nižje socialne plasti in Nagličeva korespondenca razkriva gosto tkano mrežo njihovih medsebojnih odnosov.
- 127 Gre za družinsko tragedijo. Glej op. 100 : 197–204.
- 128 »Ker sam ni visel ne na življenju ne na dobrinah, je živel ob zavesti, da je potreben ženi in otrokom... Erbergovo vodilo je bilo iskati zadovoljstvo v svoji notranjosti, graditi svojo srečo le na temelju kreposti: po ženinem pričevanju je pri tem dajal sam najlepši zgled. Trudil se je, svoje lastne želje skrčiti do neznatnosti, postati do vsega ravnodušen. Znal je trpeti in potrpeti, tih in miren, ne da bi okolica kaj slutila, večno potrudljiv, da bi svojim dragim ne kvaril veselja in zadovoljstva. V trpljenju je videl še posebno vrednoto, češ da dela človeka prizanesljivega, ga trga od posvetnih dobrin, hkrati pa poživlja ljubezen do sočloveka. Sam je prehodil tako pot, sam premeril njene globine.« Glej op. 95 : 205–206.
- 129 Prim. Cándido de Dalmasas, Ignacij Loyolski, prev. D. Sušnik in F. Baraga, Lj., 1988, Venčeslav

M. Vrtovec, Vitez iz Loyole, Lj., 1974. Ignacij Lojolski, Duhovne vaje, Lj., 1982, prev. Radogost Grafenauer.

– Za sodobnost prim. Silvo Šinkovec, Nekaj misli o vzgajanju, Kristjanova obzorja št. 14, Lj., 1988, 327–331. Jože Roblek, Pot odločanja, Kristjanova obzorja, št. 22, Lj., 1990, 366–371.

Paulus III Pont. Max. Societatis Iesu institutum ab Ignatio oblatum postquam legisset, DIGITVS inquit, DEI EST HIC. Societatemque confirmat anno salutis 1540.

56

SLIKAR FRANJO KOPAČ 1885-1941

SPOMINI NA OTROŠKA IN FANTOVSKA LETA (1885–1902)

Franjo Kopač

Rodil sem se na svečnico, 1. februarja 1885, v Novi vasi pod Žirovskim vrhom, ki je bil svoj čas pribežališče rokovnjačev in podobnih nepridipravov, danes pa je največja vas v državi¹: razprostira se od Trate v Poljanski dolini do Podlipe pri Vrhniki.

NOVOVAŠKO OTROŠTVO

Napisati hočem vse, kar se mi je ohranilo v spominu od tretjega leta naprej. Tisti čas sem nosil dopetno srajco iz močnega platna, in to je bila vsa moja obleka. Oče mi je napravil iz bukovega polena puško in sabljo, postal sem v svoji domišljiji orožnik, kar je pomenilo zame največjo čast na svetu. Od jutra do večera sem čapljal okoli hiše in kozolca s puško na rami in z bridko sabljo za pasom. Bal sem se starega Jurnca, o katerem se je govorilo, da je majhne otroke; če sem kaj nagajal po hiši, mi je bilo treba samo slišati, da gre Jurnca, in že sem izginil v kot za pečjo. Kadar me je kljub moji opreznosti presenetil, se je grozovito spačil, jaz pa sem od strahu zmočil srajco.

Trepetal sem tudi, kadar sem slišal brenčati sršena. Polno jih je bilo v stari hruški za hišo, koder so gnezдили. Rekli so takrat ljudje, da sršen tako piči, da se od njegovega pika umrje. Je moralo že biti nekaj na tem; govorilo se je, da je devet sršenov za enega gada, devet gadov pa za eno staro babo, torej na vsak način precej nevarna žival. Moj oče je bil krojač, muzikant in brivec. Po navadi sta bila pri nas vedno dva krojaška pomočnika. Imeli smo tudi šivalni stroj. Poleti so malo šivali, treba je bilo kmetovati, jeseni so morali spravljati steljo za krave in pripravljati drva za zimo. Ko je bilo vse pospravljeno, so krojači odšli šivat obleke po kmetih v Žirovski vrh; ostali so tudi po tri tedne od doma. Takrat je bilo lepo doma. Hiša je bila prazna in meni se je zdela ves čas nedelja. Lahko sem šel tudi malo okoli sosedov, česar mi oče sicer ni pustil; da bi prenašal po bajtah besede, kakor se je izražal. Kot sem že omenil, je bil moj oče tudi godec. Pihal je pompardon², bil je član slavne Vrhniske bande, sestavljene iz odsluženih vojaških muzikantov. Kadar je bila na vidiku kakšna boljša ohcet, je šel oče godce »ukordat«, tj. dogovoril se je z ženinom, koliko instrumentov bo treba, koliko časa bo trajala ohcet itd. Če so udarili v roke, je dobil za vsak instrument goldinar are.

Prve prave kmetijske ohceti, ki sem se je udeležil osebno, se spominjam, ko se je ženil bogat kmet Jakopč v Račevi, ki je bil naš sosed. Rajnka teta Franca me je nesla tja štiporamo. Na veliki peči nas je bila polna kopica šeškarjev. Vsakdo je dobil precejšen kos potice, da smo se z njo mastili, zraven pa pasli

oči na sijaju in razkošju, ki se je razprostiralo po mizi in okoli nje. Nevesta je imela zlato avbo na glavi, ženin rožast telovnik s »svinjsko procesijo«, kot so imenovali vrsto svetlih gumbov. Teta je nosila špenzar³ in zafigano⁴ pečo. Stari Jakopč je bil oblečen v lep bel kožuh »kašk«, ki je imel na hrbtu polno pisanih rož. Od bučne godbe in plešočih parov, obutih v težke okovane čevlje, se je tresla peč in stekla v oknih so žvenketala.

Taka pristna ohcet je trajala od 3 do 5 dni. Ves ta čas se je neprestano jedlo, pilo, plesalo in uganjalo šale, za katere so morali skrbeti starešina in godci.

Iz Koledarja Mohorjeve družbe, 1920.

Zvečer so prišli šeškarji, domači in tuji fantje; v vežo so dobili škafo vina in ga kar s korcem žetali. Na koncu so se po navadi tudi malo stepili.

Po Jakopčevi ohceti sem si želel, da bi poleg orožnika postal tudi godec. Zimo sem prebil večinoma na peči. Tu sva od jutra do večera čepela s staro materjo Barbo. Posebno lepo je bilo, kadar ni bilo žnidarjev pri hiši. Takrat so prišle klekljarice, nabralo se jih je za celo omizje, prepevale so in pripovedovale pravljice. Zvečer so prišli še fantje, da jim ni bilo preveč dolgčas.

Takrat je živelo v Žireh in okolici nekaj beračev aristokratov. Ti so imeli privilegij, da so lahko ostali pri večjih hišah v gosteh od 3 do 4 dni. Vsakdo jih je imel rad, ker so zimske večere krajšali z različnimi novicami in pripovedkami. Prvi je prišel stari Tevlevc, na pol slep stariček, o katerem se je govorilo, da je bral črne bukve. Pred njim sem imel velikanski rešpekt. Za vsak zvon od Žirov in Vrhniko do Škofje Loke in tja do Idrije in Tolmina je vedel povedati, koliko centov tehta in kdaj je bil ulit. Za zvonove pri Sv. Treh kraljih je nesel rajnki Brence pol mernika šmarnih tolarjev v Ljubljano k »Zamasat⁵«, da so jih vmešali med raztopljen bron; zato so imeli tako lep srebrn glas. Kadar je kje kak zvon sam od sebe zapel, je to pomenilo nesrečo.

Žirovski mežnar je ob 3. uri zjutraj, ko je šel zvonit sveto jutro, večkrat videl, kako se je vračal kak zapoznel mrtvec brez glave in ogrnjen v belo rjuho v svoj grob. Ko bi se bil ozrl, bi ga raztrgali na drobne kosce. Pod Goropekami je globoka temna grapa, ki se imenuje Pod grobom. Ko je po našem kraju razsajala kolera, je ostala edino Žakljeva dekla pri življenju in nosila tja dol zakopavat mrtve. Na sosednjem hribu, na Breznici, je podobno samaritansko delo opravljal Loštrakov hlapec, ki je tudi edini ostal pri življenju. Pozneje sta se ta dva vzela in ustvarila nov rod v Žireh.

Na Hlevišah pod Sv. Tremi kralji leži skala, v katero je vkovan velik železen obroč; obenj so privezovali čolne, ko je bila žirovska ravan še jezero. V Maršotni

jami pod ledinško cerkvijo je velika železna skrinja, polna denarja, pa ne more nihče blizu, ker sedi na njej velik zelen pes. V Žirku, hribu nad Žirmi, živi v podzemskem jezeru velik Lintvern⁶; kadar se premakne, se sliši »Na studencu« na Zadnjici v Žireh bobnenje. Tu bruha na dan kalna voda. – Tako je pripovedoval stari Tevlevc; ko je odležal svoje štiri dni na klopi ob peči, se je odpravil naprej.

Potem je prišla na vrsto Klobučarjeva Jera, nekdanja bogata ženska, ki je celo svoje premoženje zaigrala na loteriji in na stare dni prosila okoli po hišah. Ta se je vedno jezila na starega Špicarja v Žireh, kjer je bila loterija, menceč, da jo prav on vedno goljufa; da nikdar ne da na mizo tistih številčk, na katere bi zadela terno.

Bil je še Trčkov Frenc, ki je bil vedno lačen; gredoč od soseda Prapročena je tlačil v žep debel kos kruha in si brisal usta po kosilu, pa je kljub temu tarnal, kako je lačen in da že tri dni ni ničesar jedel. Mati mu je po navadi dala precejšen lonc kislega zelja, ki ga je v trenutku spravil pod streho.

Ob zimskih dnevih je prihajal v vas stari Vrbančk, velik in močan 80-letni mož. Vojake je služil pri kirasirjih⁷ kar 14 let, videl veliko sveta in bil v mnogih bojih; z velikim zanimanjem sem poslušal, ko je pripovedoval svoje doživljaje.

Pred božičem je bil silen mraz. Stari Češmel je prinesel očetu ušit nove »jirhovce«. Začel je kleti, kakšen mraz je zunaj, da mu je čik zmrznil v ustih. Sedel sem na peči, ko me je zagledal in mi rekel, da mi da groš, če grem pred hišo in se usedem z golo ritjo na skalo. Mraz me je strašil, groš vabil; odločil sem se za groš, misleč na zemlje, ki bi mi jih oče prinesel v nedeljo, ter šel ven bos v srajci in pritisnil svoj južni pol na skalo; malo je zacvrčalo, groš je bil pa le moj.

Za božične praznike so imeli naši krojači dela čez glavo. Vsak je hotel imeti za sveti dan vsaj telovnik nov. Šivali so od petih zjutraj do polnoči ali pa še dalje v noč. Dan pred božičem oče ni imel časa šivati, moral je briti in striči sosede. Prišlo jih je kakih 20 ali pa še več. Zame je bil to že svečan dan, ker sem videl toliko ljudi in slišal toliko zanimivega. Tisti čas so še vsi junaško čakali. Najbolj mi je bil všeč stari Krekov Nace, ki se je usedel za mizo v kot in čakal tako, da je izpljuvana voda pritekla do vrat. V ustih je imel na vsaki strani po en čik in ju ni izpljunil niti, ko je šel spat. Pravil je, da se mu v spanju dostikrat zgodi, da vse skupaj požre.

Ko so bili vsi očedeni, se je hiša spraznila. Ob treh popoldne so pospravili svoje delo, hišo je mati lepo pometla in pripravili smo se za sveti večer. Stara mati Barba je prinesla velik črn lonc žarečega oglja, v katerega je vrgla posvečene vrbove šibe za božično kadilo. V malo skodelico je nalila posvečene vode z brinovo vejico za škropljenje. Mati je postavila na mizo »podprtnik«⁸ – tri velike bele hlebce, zavite v belo rjuho, znamenje treh božičev. Pred podprtnik je položila križ »bridko martro«, na vsako stran po eno svečo, spredaj pa leščerbo s starim štabrom⁹. Ta je bil pri hiši že, ko se je 1839 k nam primožila stara mati.

Ko se je zmračilo in so se od vseh strani oglasili zvonovi, smo se razvrstili za obhod okoli opla. Prva je šla moja mati s posvečeno vodo, za njo je oče nesel križ in molil rožni venec, za očetom pa stara mati s kadilom. In za njimi še ostali družinski člani. Vedno pa je moral ostati kdo za varuha v hiši, ker se je že pripetilo, da je kak nepridiprav medtem ukradel poprtnak z mize, mimogrede pogledal še v peč, ali gleda iz kakšnega lonca kaj svinjskega. Pravili so, da je v Žirovskem vrhu pri Rigelčenu nekoč, ko so šli okoli opla, prišel rokovnjač in odnesel iz peči kračo, ki se je kuhala za praznike. Potem je bil še tako nesramen, da je stopil v hišo in rekel: »Šulnte župnte, plečnte mavhnte, dedca v rit

Iz Koledarja Mohorjeve družbe, 1923.

pavhnte!« S tem je hotel reči, da je vzel kračo iz lonca, namesto nje pa vrgel v juho star čevelj.

Pri obhodu okoli hiše, hleva in kozolca je moral vsakdo pri vsakem sadnem drevesu potresti po eno vejo, da bi prihodnje leto dobro rodilo. Preden smo se vrnili, je trajalo precej časa, posebno, če je bil visok sneg; nato smo morali obiti še vse sobe, v vsaki odmoliti po en Očenaš in Češčeno Marijo ter temeljito požegnati in pokaditi, da bi odgnali nesrečo in boleznj od hiše. Spominjam se, da je bil oče nekoč ravno pri litanijah, ko je odprl hlevska vrata, da bi blagoslovili še živino, in molil: »Vrata nebeška...«. Se krava je zamukala.

Ko smo končali obhod, je stara mati odnesla lonec s kadiplom pred hišo na vogal ter opazovala, na katero stran nosi veter dim. Če je šel po burji, je bilo prihodnje leto suho, če ga je zavijal jug, pa mokro, itn. Oče je medtem nabil svojo staro pištolo dvocevko in nato pred hišo ustrelil v zrak; to je odganjalo čarovnice in podobno golazen.

Po večerji so prihajali sosedje in mimoidoči Žirovskarji ter napolnili hišo.

Posedli so po klopek in začeli pripovedovati zanimive reči: o moči svete noči ter o drugih nadnaravnih pojavih in prikaznih. Če si rabil denar, si moral stati v risu, ki si ga zarisal okoli sebe z enoletno leskovo mladiko na takem križišču, na katerem se ni slišal zvon, ki je vabil k polnočnici. Opolnoči je hudič prinesel polno vrečo denarja in te začel na vse mogoče načine vabiti, da bi stopil iz risa in si vzel denar. Bog ne daj, da bi to storil; takoj te je raztrgal na drobne kosce. Če pa si vztrajal, da je mežnar zazvonil dan, ti je vrgel vrečo pod noge in godrnjaje odšel. Tiste čase se je večkrat prikazal hudič. Mačkov hlapec, ki je vozil vsak teden z moko natovorjen voz iz Škofje Loke v Žiri, je pravil, da je neke temne noči na Fužinah pri Šemončkovem znamenju sedel na cesti velik črn maček, ki se ni hotel umakniti, ko je prifural do njega. Udaril ga je z bičem, nakar sta bila takoj dva. Jezno je zaklel in udaril vnovič – bili so štirje in tako dalje, dokler ga ni postalo strah, da je skočil na voz in udaril po konjih. Mačja sodrga, katere je bila že polna cesta, pa je hreščala za njim, da je komaj odnesel celo kožo.

Sedejev Franc iz Goropek je šel neke svetle noči domov po Žakljevi senožeti. Ob stezi je velikanski dedec sekal smreko; po hrbtu ga je zazebló, lasje so mu vstali, on pa jo je ubral nazaj in prenočil pri nas. Za nobeno ceno, je rekel, ne gre več ponoči tam mimo. Domov je šel naslednjega dne, tisti velikan je še vedno stal tam, samo sekal ni več, ker ni bilo vetra tako kot ponoči; bil je star smrekov štor z dolgo vejo, s katero je veter bíl smreko.

V Zali, blizu mlina v Brbovnici, je bil slap, kamor je hodil hudič prat svoje umazane irhaste hlače. Melcov Martin je pravil, da ga je enkrat slišal, ko je lomastil po vodi in tolkel s hlačami ob skalo.

Če pa bi hotel izvedeti, koga bodo prihodnje leto nesli na pokopališče iz hiše, si moral le-to trikrat ritensko obiti, na koncu pa pri srednjem oknu vanjo nazaj čez glavo pogledati in si tistega na parah zagledal. Vendar ni bil nihče tako pogumen, da bi to res poskušal, ker se je bal, da bi sebe ne videl.

Tudi kvatrna sreda je imela svojo moč. Takrat so goreli zakladi. Če si hotel ugotoviti, kje se »šac« nahaja, si moral v zemljo vtakniti dve rogovilici in nanju položiti palico ter jo naravnati na lučko kot puško k strelu. Bilo pa je težko zadeti, ker je lučka skakljala sem in tja. Drugi dan si šel pogledat, kam palica meri; na tistem mestu je bil po navadi šac zakopan. Ko si začel kopati, ti je pri delu močno nagajal hudič. Tako se skoraj nihče ni mogel vzdržati, da ne bi bil zarobant ali zaklel, nakar se je šac pogreznil še globlje in zaželenega uspeha tako ni bilo...

Ko se je približal čas za polnočnico, se je hiša začela prazniti in s staro materjo sva ostala sama na peči. Ona je kimala in dremala, meni pa so rojile po glavi pripovedke, ki sem jih malo prej slišal, buljil sem v okna, v katerih bi se lahko prikazala kakšna mrtvaška glava ali kak drug strah, dokler nisem zaspal.

Na Silvestrov večer je bil drugi božič. Spet smo šli okoli vogla in opravili vse kot na sveti večer. Na novega leta dan smo morali zelo zgodaj vstati, če smo hoteli biti pridni čez leto. Gledalo se je tudi na to, kdo je prišel tega dne prvi v hišo: moški bi prinesel srečo, ženska smolo. Tretji božič je bil na večer pred sv. Tremi kralji. Kdor se je tistega dne postil, so mu prišli sv. Trije kralji tri dni pred smrtjo napovedat, da bo umrl – da se je mogel za potovanje na drugi svet primerno pripraviti. Na ta praznik je oče razrezal podprtnik in nam razdelil velike rezine. Moral si jo na tešče in celo pojesti, da si ostal vse leto zdrav in močan.

Po praznikih se je začel vesel predpustni čas, čas kolednikov, ohceti in pustnih maškar. Prvi kolednik je prišel Trohov Simon in zagodel edino vižo, ki jo je dobro znal: Sírotka, sírotka, prazna golida... Pozneje ga je doletela

zavidanja vredna smrt: v Katrnikovi gostilni je s harmoniko v rokah in s frakljem na mizi utrujen zaspal, zbudil pa se je na drugem svetu.

Melcov Martin je prinesel citre, tiste stare na sedem strun s »šlevo«. Okoli sv. Antona (17. januar) pa so prišli »Vrhničanje«, široko znana »banda«, pri kateri je igral tudi moj oče. Ta je iz gornjega cimra že nekaj dni poprej prinesel svoj zaprašeni »bombardon« in ga z limono tako očistil, da se je svetil kot zlato.

*Slikarjeva stara mati
Barbara (»Barba«,
4. 12. 1821 –
2. 10. 1913) na parah.
»Risal unuk Franc,
3. 10. 1913.«*

Ko so se Vrhničanje odpočili in se okrepili z izdatnimi požirki sadjevca, so jo vrezali, da je bilo veselje; še stara Barba se je razmajala in šla plesat. Pri nas so ostali čez noč, drugi dan pa so šli z očetom po Žireh malo pokoledovat. Pred sv. Antonom so napravili »ofreht«¹⁰ županu in gostilničarju Kamškovemu očetu, ki je bil krščen za Toneta. Takrat je bila pri Kamšku popolna veselica; skupaj je prišla vsa mladina iz žirovske doline, plačala se je samo pijača. Jedila, suhega mesa, klobas in potice se je lahko vsakdo zastonj najedel po mili volji, kolikor mu je notranji prostor dopuščal.

Nato so se začele ohceti po Žirovskem vrhu. Oče je bil zdoma večkrat po tri ali štiri dni, ker tedanje ohceti niso bile tako skromne kot današnje. Od 20 do 30 parov svatov se je mastilo s pečenkami in poticami ter zalivalo z vinom med plesom in šalami, za katere so morali skrbeti godci, cele tri dni ali še več, noč in dan.

Na eni taki ohceti je moj oče godel zadnjikrat. Visoko gori v Žirovskem vrhu je bil trden kmet Lipnik, starec čvrst in močan, čeprav je nosil že sedem križev. Ni se ustrašil nobenega mlajših korenjakov, ki jih ni ravno manjkalo po žirovskem svetu. Kadar je oral, je s svojim orjaškim glasom tako kričal na vole, da se je slišalo uro daleč. Sina Martina je v nedeljo, ko je šel k maši, »prišravfal« za suknjič v mizarsko mizo, položil predenj katekizem in mu določil, koliko se mora med tem časom naučiti; če se ni naučil, ga je grozovito zmlatil.

Bil je v Vipavi živinski sejem; gnal je tja vole, jih prodal in se ponoči vračal skozi gozd »Črno« nad Idrijo domov. V trenutku sta se znašla pred njim dva rokovnjača z gorjačami v roki in zahtevala denar. Lipnik pa pograbi z vsako roko po enega, ju trešči sredi ceste na tla in vzame iz žepa nož; eden mu je k sreči ubežal, drugemu pa je pod kolenom prerezal kite in ga pustil ležati. Poznal

sem tega berača, ki je hodil okoli s sključeno nogo, potem ko je ozdravel. Večkrat se je oglasil tudi pri Lipniku, pa ni šel nikoli prazen od hiše.

Ko se je ženil njegov sin Martin, njemu je bil izročil posestvo, so godli Vrhničanje. Pri vračanju od poroke iz Žirov so morali na zahtevo starega celo pot igrati. Strmo v hrib pihati na bombardon pa ni ravno zabava. Ko je šla ohcet čez hrib Kovtrovc, je bilo očetu vsega dovolj. Rekoč, da gre malo na stran, se je oddaljil od drugih godcev in jo urezal proti domu. Ker ga je bas pri hoji po grmovju oviral, ga je vrgel po rebri navzdol in ko je prišel do njega, spet navzdol; tako sta bila kmalu v dolini, »prdon« po zraku, oče po hrbtu. Domov je pod pazduho prinesel čudno pokveko, jo vrgel na sredo hiše in še skočil nanjo. Zmečkano pločevino je nato prodal Pavlihu iz Tabra, ki je flikal stare piskre. Celih deset let ni več mislil na muziko.

Ko je umrl stari Lovrenc iz Blatne Brezovice, so drugi pregovorili očeta, da je od njegove vdove kupil pompardon in godel z Vrhničani naprej. Med svetovno vojno pa so mu ga avstrijski patriotje rekvirirali za med in s tem za vedno končali njegovo muzikalno delovanje. Tudi drugi so medtem povečini pomrli.

Moja skrb je bila tudi, da so imeli ptiči pozimi pod okni vedno dovolj zobanja; vsako jutro sem očistil okenske police in na novo nasul konopljevega semena, bučnih pečk in ovsu za ptičice, ki so se mi zelo smilile. Ko je skopnel sneg, sem hodil za očetom po vrtu, medtem ko je ogledoval in obrezoval sadno drevje. Na cvetno nedeljo sem nesel k žegnu butaro. Na veliki teden sva hodila z materjo k božjemu grobu drsat po kolenih k mrtvemu Kristusu; videl se mi je takrat v žaru nešteti lučk s svojimi stražarji kakor živ. Žirovski božji grob je bil umetniško delo Balantovega Janeza iz Tabra.

Spomladansko sonce je začelo ogrevati rebra pod Žirovskim vrhom in iz zemlje izvabljal različne male živalice. Na plan so prilezli murčki, martinčki in druge živalice. Od jutra do večera sem lazil po grapah in grmovju, poznal sem vsako drevo, vsak kamen, vsa ptičja in veвериčna gnezda. Če sem našel v kaki mišji luknji v zemlji osje gnezdo, mi je zelo ugajalo, če sem ose razdražil s palico. A nekoč sem imel smolo; ose so se usule iz gnezda hitreje, kot sem računal. Strahovito so se mi maščevale; opikale so me pod mojim obokom, kar je bilo tem lažje, ker nisem imel še hlač. Od takrat so imele mir pred menoj. Ko sem pribežal domov, me je oče vprašal, kaj mi je, in ko sem mu povedal celo nezgodo, mi je dejal, da on pozna še eno podobno gnezdo in če hočem, mi ga pokaže. Menda ga nisem ubogal!

Rad sem zahajal k bližnjim pastirjem, Primcovemu Janezku, Krajerjevemu Nacetu in drugim, ki so pasli po senožetih v bližini naše hiše. Najbolj me je vleklo k Nacetu, ki je znal tako lepo vrezovati raznovrstne svetnike iz borovega lubja. Tudi mene je uvajal v to umetnost. Večkrat sva pustila krave, da so po svoji volji izbirale, kje je boljša paša. Pri tem so večkrat prekoračile mejo in zašle na pašo, pripravljeno za ljudi: na njive. Ob neki taki priložnosti se nama je prikazal hudič. Sedela sva pod hrastom, zatopljena v dokončavanje škofovske kape sv. Miklavža, ki ga je Nace prej izrezal. Kar se nama iz bližnjega grmovja prikaže grozovita pošast. Imela je velikansko črno glavo, svetle oči in velikanske rogove. Pustila sva krave in sv. Miklavža njihovi usodi in pobegnila domov. Pridirjala sva brez sape in z mokrimi hlačami. Pa vse skupaj ni bilo tako nevarno, kot se je nama videlo. Nacetov starejši brat Janez je opazil, kako zanemarjava živino. Vzel je tedaj od svojega očeta stare irhaste hlače, jih nabasal s slamo, privezal na glavo, lice pa namazal s sajami. Svetla gumba sta postala očesi, nogavice rogovi, drugo je ustvarila najina bujna fantazija.

Ko sem bil v šestem letu, mi je Laznarski Matic napravil prve čevlje; postavil sem se s škornjicami s trdimi štabalami, po strani lepo preštepanimi z rdečim

sukancem. Z novimi čevlji sem šel nekajkrat k maši v Žiri in bil tudi tepen, ker sem poskušal, kako imenitno se v njih cmoka po blatu.

Nekoč so streharji popravljali našo slamnato streho. Nič hudega sluteč sem pritekel iz hiše in se ozrl na streho. Prav tedaj je eden od streharjev izpustil preklo, jaz pa sem jo prestregel s svojo butico. Zapičila se mi je z ostrim koncem pod oko. Zarjul sem, bolj od strahu kot od bolečin, in oče je pritekel pogledat, kdo me daje iz kože. Odnesele sem jo samo z brazgotino, ki se mi še danes pozna. Starši pa so kljub temu napravili zaobljubo sv. Luciji v Dražgošah, ker mi je bil ohranjen vid. Tja smo se napotili peš. Odšli smo ob tretji uri zjutraj. Oče, mati, jaz, Laznarski Matic s sinom Anžonom in stara Lengarca. V gosjem pohodu smo korakali v temi okoli Fužin. Opoldne smo počivali na vrhu Smoljeve. Lengarca je imela s sabo malinovec in natočila je tudi meni kozarec – prvič v življenju sem okušal sladko pijačo. Nato smo se podali naprej v Železnike in tu obiskali župnika Bonceljna, ki me je v Žireh krstil. Zvečer smo v Dražgošah prespali na senu, zjutraj po prvi maši pa smo se napotili čez Kropo k Mariji Pomagaj na Brezje, od tam spet peš v Škofjo Loko in nato z Mačkovim Tonetom domov v Žiri; slednji je cizal vsak teden različno robo z loške postaje v žirovsko deželo.

Pozneje sem bil s starši še večkrat na različnih božjih potih, kot na Šmarni gori, na Sv. Višarjih, na Krki pri Stični in drugod, kjer so se dobile božje milosti. Za svojih sedem let sem videl že več sveta kot vsi novovaški paglavci skupaj.

Ko sem si malo ogledal svet in postal resnejši, me je oče začel učiti branja in pisanja. Oče in mati nista nikdar obiskovala šole, z dobro voljo sta se naučila na peči branja in pisanja. Pri nas so bili dolgoletni naročniki Mohorjeve družbe. Polica pod stropom je bila polna različnih knjig. Največji vtis je napravil name koledar z opisom Zlate Prage in Štefanove cerkve na Dunaju. Spretnost, ki sem jo pridobil pri Krajerjevem Nacetu na paši, sem začel uporabljati za samostojno umetniško ustvarjanje. Lotil sem se Štefanove cerkve in jo prerisal. Z vztrajnostjo sem počasi dosegel lepe uspehe.

Stari Kenda iz Loga je korigiral moje delo, služil je svoj čas na Dunaju pri vojaki in stvar dobro poznal. Opisal mi je Dunaj z živimi barvami. Pravil je, da je stolp pri Štefanovi cerkvi tako visok, da vodi vanj toliko stopnic, kolikor je dnevov v letu. Veliki zvon, ki so ga svoj čas ulili iz turških topov, tehta prav toliko stotov. Kadar z njim zvonijo, se stolp maje sem in tja. Danes vem, da je možak nekoliko pretiraval, takrat pa sem mu verjel.

Pretiraval je tudi stari Korošec. Bil je majhen, čokat človek, na desno nogo je šepal. Pripovedoval je, da je v njegovem rojstnem kraju marsikaj čudovitega. Tam je bil zelo velik kmet. Imel je tako velik živinski hlev, da je telička, ki se je storil na enem koncu, na drugem, ko je prišel do njega, že čakal jarem, v katerega so ga vpregli in vozili z njim. V njegovem gozdu so bili taki smrekovi velikani, da se je na parobek od take smreke usedlo 24 koscev, ki so klepali svoje kose, pa niso eden drugega slišali. Gospodinja na tem velikem posestvu je pričakovala potomca; ko je prišla babica pogledat, ali je stvar v redu, se je »notri«¹ peljala s kočijo. Bilo je vse zelo obsežno.

Vedno pogosteje sem uporabljal papir in svinčnik. Poskušal sem prerisati Zlato Prago, sv. Florijana, sv. Jurija in druge junaške svetnike. Oče mi je nekoč v dobrem razpoloženju prinesel od Lengarja, pri katerem je v nedeljo pomagal prodajat, pol modri, pol rdeči svinčnik. Tako sem tedaj imel že tri barve. Očetu je bilo moje risanje deloma po volji, ker se nisem toliko klatil po sosednjih bajtah.

Tisto zimo je prišel za božične praznike na dopust od vojakov Šurkov Martin iz Žirovskega vrha. Služil je pri dragonarjih¹¹ v Mariboru. Pogodu mi je bil lep

*Dr. Ivan Tavčar,
svinčnik, 1921.*

in močan fant z rdečimi hlačami, dolgo svetlo sabljo in žvenketajočimi ostrogami. Ogledoval sem ga od vseh strani in sklenil v prihodnje risati samo še dragonarje. To je bilo vse kaj drugega kot orožniki. Po njegovem odhodu sem risal samo še konjenike na divjih, dirjajočih konjih.

Ko je stara Frele, ki je nosila v Idrijo maslo in jajca, torej oseba, ki je prišla vsak teden in bila precej merodajna v vseh mogočih vprašanjih, videla moje poskuse, se je izrazila, da bom »malar«, ko bom velik. Starka se v svojem prerokovanju ni motila.

ŽIROVSKA ŠOLA

Ko sem bil več pisanja in branja, sva šla z očetom k žirovskemu nadučitelju Božiču; ta me je glede na višjo izobrazbo, kot je bila potrebna za vpis na žirovsko univerzo, vzel v drugi oddelek prvega razreda. »Plajtentof«¹² sem že brez muke pretolkel, znal pa sem se tudi podpisati.

Moj prvi učitelj je bil Pavel Perko¹³. Kmalu sem lahko uveljavil svojo spretnost v risanju; dobil sem risanko brez pik, kar je bilo takrat najvišje odlikovanje, saj nobeden od součencev ni bil sposoben potegniti »glih« črto. Vseh učencev nas je bilo okoli 60, Žirovcev, Novovaščanov, Dobračevcev, Ledincev. Bili so majhni in veliki, pridni in poredni; med slednje sem se prišteval tudi sam.

Všeč mi je bila telovadba. Telovadili smo kar v šolskih klopeh in imeli pri tem priložnost krepko suvati eden drugega; pri odročenju smo to možnost izrabljali do skrajnosti, kar je bilo povod za pretepe, ko smo šli iz šole. Nekoč sem pri telovadbi napravil nerodnost. Nehote se mi je v rokah znašlo ravnilo, ki je nato prišlo v dotik s sošolčevo glavo Šimonetovega Makselna. Učitelj je to opazil, me potegnil za lase iz klopi ter začel poravnovati dolg tako, da je vtaknil mojo glavo med svoje dolge noge in me začel neusmiljeno linirati po zadnji plati. Z naglo kretnjo sem se izmuznil iz neprijetnega objema. Zbežal sem iz razreda pod žirovski most in tam pripravil zalogo sneženih kep. Ko se je začel boj, sem spet imel smolo ter s kepo, ki je bila namenjena Beštrovemu Martinu v hrbet, zadel Katrnikovo znamenje, pri čemer sta šli v franže dve stekli. Rezultat so bile 4 ure šolskega zapora; tedaj je prišla naravna potreba, pri kateri si nisem vedel pomagati drugače, kot da sem napolnil na pol prazne šolske tintnike. Seveda je bilo drugi dan spet hudo!

Pri računanju je bilo, ko je vprašal Perko Žigonovega Tomaža, koliko je enkrat ena. Tomaž je vstal in se moško odrezal: »Ankat je adn ana« – kar se spet ni zlagalo z učiteljevim pravopisom. Naš krohot je dal Perku povod, da nam je znova izprašil hlače. Če je bilo mogoče, smo šli poleti namesto v šolo v Župnce¹⁴ in se tam učili plavanja. Lepega poletnega popoldneva je prišel na sprehod stari župnik Vidmar. Poredni tovariši so me nagovorili, da sem šel iz vode ter mimoidočega župnika pozdravil na nenavaden način: pokazal sem mu svojo golo zadnjo plat. Drugi dan je bil spet hud obračun v šoli, ostanek pa sem prejel še doma od očeta.

Dragonarje na dirjajočih konjih sem risal še naprej, pri tem pa me je včasih presenetil učitelj in zaplenil mojo umetnino. Večina pa je prišla v prave roke mojih naročnikov in odjemalcev, ki so plačevali po dva krajcarja za sliko. Izkupiček sem porabil za nove slikarske potrebščine, ostalo pa zafučal. Nekoč me je obsedel hudi duh in upodobil sem starega nadučitelja Božiča, ki je imel pokvarjene noge. Narisal sem mastno raco z njegovo glavo. Izdala me je Skandrova Reza, ki je nesla sliko Božiču pod nos; ta me je tako pohvalil, da sem prišel domov s polurno zamudo in zateklim licem, nakar mi je oče prištel še obresti.

Kljub vsem nesporazumom z učiteljem, součenci in okoliškim prebivalstvom sem pri pouku kar dobro shajal. Zemljepis, zgodovina, risanje, telovadba in drugi realni predmeti so mi šli izpod roke kot nič. Izposojal sem si knjige iz skromne šolske knjižnice, od gospoda župnika, največ pa od starega Nackovega Janeza, ki je kar dvanajst let služil cesarja. Bil je še Radeckijev vojak. Prepoštoval je vso Italijo, prestal vse vojne od 1848 do 1858. Živo je znal opisovati Majland¹⁵, Benetke, Verono in druga prizorišča tedanjih bojev. Bil je tudi v Splitu, Dubrovniku, Boki Kotorski. Tam je ob neki priložnosti v veliki poletni vročini in hudi žeji Črnogorcu prebodel meh z vinom. Ta ga je pritovoril na svojem oslu v Dubrovnik, da bi ga tam prodal. Na obe strani je tekel močan curek rujnega vinca, ki so ga žejni vojaki prestregali v svoje čepice. Janez je bil naročnik Mohorjeve družbe prav od začetka. Vse knjige je imel lepo spravljene na polici in mi jih eno za drugo posojal. Na ta način sem se spoznal z vso takratno slovensko literaturo, še preden sem bil star deset let. Vsako nedeljo sem presedel

od kosila do noči pri Janezu in z njim prebiral stare povesti o turških bojih, Miklovi Zali, slovenskem janičarju, zraven pa se pogovarjal o tujem svetu. Mož mi je vcepil željo, ki me ni nikdar zapustila: da bi videl čim več tujega sveta.

Drugače nisem smel zahajati nikamor, moj oče je bil v tem oziru strog. K Nacku me je še pustil, drugače pa sem moral doma klekljati. Te umetnosti sem se priučil že pri svojem sedmem letu. Ves čas, ki mi je preostajal od šole, sem moral presedeti za »povštrom«. Brž ko sem se oddaljil od doma, da bi ušel očetu izpred oči, je že zažvižgal z rezkim žvižgom; tega sem spoznal, če sem bil še tako zaposlen v kakšni grapi. V njegovih očeh sem bil namreč zelo velik postopač. Delal sem same nepotrebne reči, risal dragonarje, vrtal puške iz bezga, z lokom streljal vrabce, preganjal mačke in nagajal mimoidočim Žirovskarjem.

Ko sem dopolnil deseto leto, sem šel k birmi. Za botra mi je bil Brekov Francelj, poznejši dolgoletni žirovski župan. Birmal me je škof Jakob Misija¹⁶, ki je bil natanko tak kot sv. Miklavž; tisti čas sem namreč še verjel, da ta nosi darila pridnim otrokom. Po birmi sva šla z botrom v gostilno h Katri na kosilo. Prvič v življenju sem jedel pečenko in pil vino. Za darilo sem dobil petkronski tolar, lepo všit v svilen trak. Tega sem nosil na suknjiču pripetega kakor stari Žvrlin medaljo na cesarjev god, ko je krevsal k maši. Medaljo so mu dali v zameno za nogo, ki jo je izgubil v bojih nekje na Laškem.

Postal sem zelo moški, saj ni bilo karsibodi, tako mlad, pa sem že imel birmo za seboj. Melcov Franc je omenjeni zakrament opravil šele tisto leto, ko je šel prvič k naboru. Župnik ga namreč ni pripustil prej, dokler se ni na pamet naučil Očenaša in Deset božjih zapovedi.

Mikati me je začela – cigara. Oče je kadil samo v nedeljo popoldne, če je šel h Kamšku v gostilno. Sem in tja mu je v žepu ostal kak ostanek, ki ga je hranil za prihodnjo nedeljo. Ko sem šel nekoč popoldne v šolo, sem mu izmaknil ostanek viržinke. Hodeč po stranskih potih, kjer me ni nihče videl, sem puhal viržinko, da je bilo veselje. Peklo me je sicer po ustih kot žerjavica, a to je bila postranska stvar; glavno je bilo, da se je kadilo iz ust. Pol ure hoda do šole je ravno zadostovalo, da sem uničil cigaro. Neki neznani občutki so me obhajali, ko sem se usedel v klop. Začelo mi je šumeti po glavi, kot da je notri mravljišče, na čelu so mi stale debele kaplje potu, po želodcu pa je nekaj tujega obračalo kozolce. Tabla na steni se je začela vrteti. V hipu me je vrglo iz klopi, planil sem proti vratom kar brez učiteljevega dovoljenja. Na pragu me je prehitelo, stresel sem kar po veži svoje žgance in kislo zelje, kar smo opoldne kosili. Učitelj se je prestrašil, ko me je videl mrtvaško bledega in me poslal domov. Noge so bile kakor iz klobas in komaj sem se privlekel domov. Moje moči so bile izčrpane, padel sem kot klada na klop ob peči. Materi sem rekel, da bom zagotovo umrl, tako slabo sem se počutil. Oče pa se je čudil, kaj me je tako nenadoma prijelo, saj sicer ni bila moja navada, da bi bolchal. Ko se je usedel k meni na klop, da me natančneje izpraša po vzroku čudne bolezni, mu je puhnil iz mojih ust duh po starem tobakarju. Šel je pregledat žepe svoje praznične obleke in ko je pogrešil čik, je takoj vedel, kaj me je zvilo! Drugi dan sem ozdravel; temu je pripomogla tudi očetova brezovka, s katero mi je izbil poželenje po kajenju. Od takrat nisem več povohal tobaka vse do svojega sedemnajstega leta. Šele pri vojakih sem začel kaditi in čakati po zgledu tovarišev, zato da je bil biks pri čiščenju čevljev in starih jermenov učinkovitejši.

Tiste čase, ko sem se prvič vadil v kajenju, je zbolela moja mati. Neke noči sem moral iti spat na seno k našemu pomočniku, v spanju pa sem zaslišal čudno vpitje iz sobe, kjer sta spala oče in mati. V strahu sem prebudil pomočnika in ga vprašal, kaj bi moglo to biti. Potolažil me je, da so gotovo sitne mačke, ki se

pojajo okrog dimnika. Ko sem šel drugo jutro k materi, je poleg nje ležala majhna punčka, ki jo je ponoči prinesla stara Melcovka iz grape; ta je namreč v neki jami pobirala otroke, ki jih je tam puščala povodenj. Na ta način sem dobil sestro, in jaz sem jo moral zibati in pestovati.

Rastel sem, kot da bi me kdo iz vode vlekel; v tretjem razredu sem bil med vsemi največji in najmočnejši ter uporaben za vsakovrstne vragolije. Spominjam se nekaterih, ki sem jih »našpilal« deloma po lastni pobudi deloma po navodilu svojih součencev. Star pregovor pravi, da vsi ljudje vse vedo in vse snedo.

Zima, perorisba, 1914.

S starim žirovskim mežnarjem sem kar naprej prihajal v spore. Hodil sem k maši v zakristijo, na okno sedet. Prostora je bilo tam ravno za tri. Treba se je bilo boriti za to mesto, kar pa mi ni delalo prevelikih težav: svojega pred-sednika sem potegnil za noge dol in se usedel na njegovo mesto. Pred nami so stali večji fantje. Ko je mežnarček zvončkljal nad glavami pobožnih Žirovcev ter po cerkvi pobiral krajcarje, sem tudi jaz stegnil roko. Meneč, da mu hočem dati krajcar, mi je pomolil puščico, jaz pa sem svojo roko umaknil in se prerival naprej. Dvakrat se je pustil potegniti, tretjič pa je on mene potegnil za noge z okna in mi z vsake strani prisolil tako klofuto, da sem prišel domov s še vedno žarečimi lici. To je prišlo na ušesa očetu, nato so od njegovega brezovca trpeli še drugi telesni deli. Nikoli več nisem dajal »bugajme«.

Ob večjih praznikih je bila cerkev prenatlačena in somišljeniki smo se z lahkoto prerili za veliki oltar, kjer je bil izvrsten prostor za »cenclet«. V klobuk

smo vrgli svoje krajcarje, nato potresli in obrnili klobuk na desko. Tisti, ki je »cenclal«, je pobral može, nam pa so ostale cifre. Nekoč je nastal nesporazum; tisti, ki je tresel, je videl in pobral moža, mi pa smo videli cifro in smo se malo zlasali. Župnik Vidmar je maševal, zaslišal za oltarjem ropot in opozoril mežnarja; ta je odpel hlačni jermen in nas izbičal iz templja. Drugi del plačila smo prejeli pozneje doma iz rok svojih očetov.

V očetovih očeh sem bil velik postopač in delomrznež, ker mi ni dišalo klekljanje; menil sem, da je to žensko delo. Veselil sem se nedelje, ko je bil oče ves dan zdoma. Odšel je k prvi maši, potem je pomagal prodajati v trgovini pri Lengarju in se vračal pozno zvečer, ker je domov grede navadno zavil h Katri ali Kamšku na kozarec vina. Oče se je mučil od petih zjutraj do osmih zvečer, vsako nedeljo in praznik pri Lengarju za letnih 20 goldinarjev in opoldansko kosilo.

Kot rečeno, je bila nedelja zame prosta, izkoristil sem očetovo odsotnost in polagoma ponaredil ključ od omarice, v kateri je imel spravljen smodnik za zdravila proti pljučnici in za streljanje na sveti večer. Že dalj časa sem opazoval, gredoč iz šole, pred Kamškovo gostilno velik vinski sod z veliko medeno pipo. Le-to sem sklenil na vsak način ukrasti in jo uporabiti za svoje namene. Neke

FR. KOPAČ 1914.

*Rojstna hiša v snegu,
perorisba, 1914.*

sobote, ko sem se vračal iz šole, ni bilo nikogar, ki bi nasprotoval mojemu dejanju. Svetla pipa je izginila v moje hlače, jaz pa v diru domov. Skril sem jo v grapi za hišo pod neko skalo, kjer sem imel spravljene vsakovrstne stvari, za katere oče ni smel vedeti.

V nedeljo dopoldne sem sklical svoje somišljenike: Žunarjevega Anžeta, Simonetovega Makselna in Gračanovega Frenca. Zbrali smo se ob določenem času v Melcovi grapi, kamor sem prinesel ukradeno pipo, prgišče smodnika, klešče in žico. Pipo smo napolnili s smodnikom, jo zabili in omotali z žico, nato smo zakurili velik ogenj, v katerega smo vrgli naš peklenski stroj in polegli daleč proč v skrivališče ter čakali na eksplozijo. Čakali smo celo uro, uspeha pa nobenega. Začelo nas je skrbeti, ker so se imeli vsak čas vračati ljudje od maše; kaj ko bi se razletelo prav takrat, ko bi šel mimo ognja kakšen Žirovskar! K sreči je bilo okoli pipe ovite toliko žice, da se je pregrelo in užgalo šele potem, ko so šli že vsi mimo. Počilo pa je tako, da so spraševali ljudje, kaj je bilo. Kaj da je bilo, je kmalu zvedel tudi moj oče in me narezal z brezovcem, da sem bil ves klobasast.

Učitelju Božiču nikakor ni šlo v glavo, da je poleti veliko bolj zabavno loviti ribe in se kopati kot pa sedeti v temni šolski sobi in se mučiti z nepotrebnim računanjem. Že omenjena četrterka je bila nasprotnega mnenja: namesto v šolo smo šli pod Bartelov mlin loviti ribe. Nekega lepega poletnega popoldneva, ko je bila voda nizka, smo imeli obilen ulov. Ravno sem privlekel iz luknje lepo in veliko postrv ter začel klicati tovariše, naj pridejo pogledat, kaj sem ujel, ko je po mojem hrbtu treščila suha smrekova veja s spremljajočim klicem: »Čakajte, falotje, zdaj smo pa skupaj.« Zasačil nas je naš oče, ki nas je že prej sledil; uganil je bil našo misel, da tistega dne ne nameravamo obiskati potrebnega pouka v šoli. Napodil nas je v šolo, tam pa smo za zamudo prejeli še dodatno plačilo.

Od takrat smo bili opreznejši. Eden izmed nas je bil na straži. Stari Kamšk je bil izvrsten sadjerejec. Okoli njegove hiše so zorele najboljše in najdebelejše hruške v vsej žirovski dolini. Bil pa je skop in morali smo si prilastiti sladkega sadja kar brez njegovega dovoljenja. To ni bilo lahko, ker je starec pazil na nas in na svoje hruške, a smo ga kljub temu prevarili. Dogovorili smo se, da bomo napravili zaroto. Jaz sem se skrival za plot pred hišo, drugi pa so začeli na vse pretege lučati kamenje na kakih 50 korakov oddaljen kozolec. Jezni Kamšk je začel naganjati paglavce domov, da bi odvrnil nesrečo od svoje strehe. Medtem ko se je mudil s tovariši, sem zlezal čez plot in mu otrešel sočne hruške ter napolnil žepe in šolsko torbo, že prej izpraznjeno za ta namen. Jaz sem seveda gledal naprej; hruške sem skrival, tovarišem pa rekel, da mi jih je vzel hlapec Tomaž, ki me je zasačil. Korist od tega podjetja sem imel tako edino jaz.

Ob vseh nerodnostih sem rasel, kot bi me iz vode vlekel. Poleg klekljanja sem moral sem in tja prijeti za šivanko in se vaditi v krojaški umetnosti, kar pa mi ni posebno dišalo. Očetov namen je bil, da postanem njega vreden naslednik v krojaški obrti. Mene pa je vedno vleklo od hiše v grapo izrezovat svetnike, se potepat po grmovju in pašnikih, česar oče ni pravilno razumeval. Poznal sem se že z g. župnikom, ki mi je iz svoje knjižnice izposojal zanimive knjige, med drugim Dom in svet. Tam sem našel življenjepise Jurija in Janeza Šubica, Rafaela, Michelangela in drugih slavnih slikarjev. Lotil sem se Rafaelove Madonne della Sedia, Carlo Dolcijeve¹⁷ Beatrice Ceni in pokrajnin raznih holandskih umetnikov. Te kopije mi je odkupil neki trgovec v Žireh za dva goldinarja, kar je bil moj prvi materialni uspeh na umetniškem področju. Začel sem delati potrete po fotografijah različnim bivšim vojakom; sliko sem računal 20 krajcarjev. Imel sem približno 12 let, ko je imel v Žireh volilni shod pokojni dr. Tavčar. Oče je bil njegov somišljenik in mu je nesel pokazat moje risbe. Dr. Tavčar mu je svetoval, naj me da v Ljubljano v šolo, rekoč: »Pri meni bode imel hrano, za stanovanje mu boš pa pošiljal po dva goldinarja na mesec, kar mislim, da zmoreš.« Ko so ga začeli nagovarjati še učitelji in župnik, je končno pristal. Iz žirovske šole sem dobil predčasno izpustnico, v šolo bi moral hoditi

do 14. leta, vendar me je g. Božič prej odpustil, ker sem se dobro učil. Tisto leto so me začeli součenci obkladati s priimkom »Matevžkov študent«, za kar jo je marsikateri dobil po butici.

LJUBLJANSKA ŠOLA

Jeseni, ko je bilo doma pospravljeno, sva se z očetom odpravila na pot. Hodila sva do Vrhnike peš, potem pa z »ekspresom« v Ljubljano. Pri Figovčevem Matevžu sva prenočila in drugi dan poiskala dr. Tavčarja, ki nama je dal naslov neke dijaške matere na Starem trgu, pri kateri mi je bil sam preskrbel stanovanje. Tesno mi je bilo pri sreči, ko sva stopila z očetom v mračno sobo, kjer bi bil moral prebivati. Nato sva se šla vpisat k ravnatelju obrtne šole g. Šubicu, nakar sem šel takoj v razred. Tu sem moral prerisovati gipsov kip nekega poganskega boga z odbitim nosom in podpisati vse učencev za več let nazaj. Na mah mi je izginila iluzija o učenju slikarstva, o kakršnem sem bral v starih številkah Doma in sveta, v člankih o Šubicih idr. Učenje slikanja sem si predstavljal čisto drugače. Rad bi bil pripravljaj platno, mešal barve, skratka slikal! Moji součenci so prerisovali neke krivuljaste črte, nekdo je napravil podobno glavo kot jaz, le da je manjkalo uho, oči pa je popravil s tušem, da je bog bolj črno gledal.

Takoj sem sklenil, da ne bom prerisoval podobnih stvari, saj sem doma že vse drugačne slike delal. Opoldne sem šel k dr. Tavčarju na kosilo, nato domov, kjer mi je postalo strahovito dolgčas po domačih melinah in grmovju. Brž sem spravil nase vso obleko, kar sem jo prinesel s seboj, pod suknjo sem skrtil dežnik ter jo neopazno popihal iz sobe, po stopnicah ter dalje čez Šentjakovski most po Tržaški cesti proti Vrhniki, kamor sem jo primahal okoli pete ure popoldne. Lačen sem bil, denarja pa nisem imel nič, ker sem za tisto krono, ki mi jo je bil oče pustil, kupil v Ljubljani – krivce! Proti Podlipi sem pobiral ob cesti ležeče tepke in si z njimi tolažil glad, ki je vedno huje obdeloval moj prazni želodec. Domov sem prišel pozno ponoči. Mati je še bedela, sedeč na klopi ob peči. Ko sem skozi okno pregledal hišo, sem opazil, da še ni očeta. Korajžno sem vstopil. Mati se me je zelo prestrašila, saj ni mogla dojeti, kako morem biti doma.

Vesela pa je vendar bila, da sem se vrnil. Rekla mi je: »Prov si narjedu, ka si pršu damu, kej boš stradov po svjet, ka imaš tle dast dila in pa jist.« Prinesla mi je večerjo, ki sem je bil zelo potreben, in me začela spraševati, zakaj sem se vrnil. Povedal sem, da mi je bilo tako dolgčas, da nisem mogel več zdržati. Oče se še ni bil vrnil; šel je čez Škofjo Loko, tam je imel neke opravke, prišel je šele drugo jutro, ko sem bil že pokonci. Zelo se je začudil, ko me je zagledal na peči, rekel pa ni nič; izpod stropa je potegnil brezovec ter mi izprašil hlače, da se je vse kadilo. Ko je opravil, je rekel: »Ko nisi hotel biti gospod, boš pa žnidar.« Takoj me je vpregel za mizo in me začel uvajati v sukanje igle.

Ko so zvedeli v Žireh, da je Matevžkov študent pobegnil iz Ljubljane, so bili zelo ogorčeni, učitelj, župnik in druge osebnosti; očetu so vedno očitali, ker me ni peljal nazaj. Bog ve, zakaj je bilo dobro, da me ni.

SPET DOMA

Moral sem se oprijeti krojaškega posla. Od začetka sem bil zadovoljen s svojo usodo, posebno v nedeljo, ko sem spet nemoteno hodil po gozdu in lovil ribe v Melcovi grapi. Vsako nedeljo sem napravil lok, s katerim sem se vadil streljati v tarčo. V kratkem sem si osvojil veliko spretnost v streljanju. Če je bilo slabo vreme, pa sem doma kaj risal ali bral stare Mohorjeve knjige, ki mi jih je posojal stari Nacek.

Takrat smo hodili, kakor sem že omenil, šivat po kmetih. Delali smo od zore

do mraka, največ je prišlo v poštev domače hodnično platno, iz katerega je moj oče krojil hlače in srajce, ter »bukovo«¹⁸ domače sukno. Vse to je bilo treba sešiti na rokah, treba je bilo krepkih prstov. Lepo pa je vendar bilo tiste čase! Najbolj sem se veselil, kadar je prišel po nas Škrbina z Golega vrha. Bil je velik posestnik, šole ni nikdar obiskoval, pa je bil vendar vsestranski umetnik: delal je citre, vsakovrstno pohištvo, zloženo iz raznovrstnega barvnega lesa, lesene ure, umetno zaprte škatle in vse mogoče predmete. Izvrsno je igral harmoniko. Tam smo imeli po navadi nekaj tednov opravka. Zvečer so prišli v vas fantje, doma pa so bila dekleta, mošt, harmonika in žnidarji. Dandanes je pa dolgočasen svet.

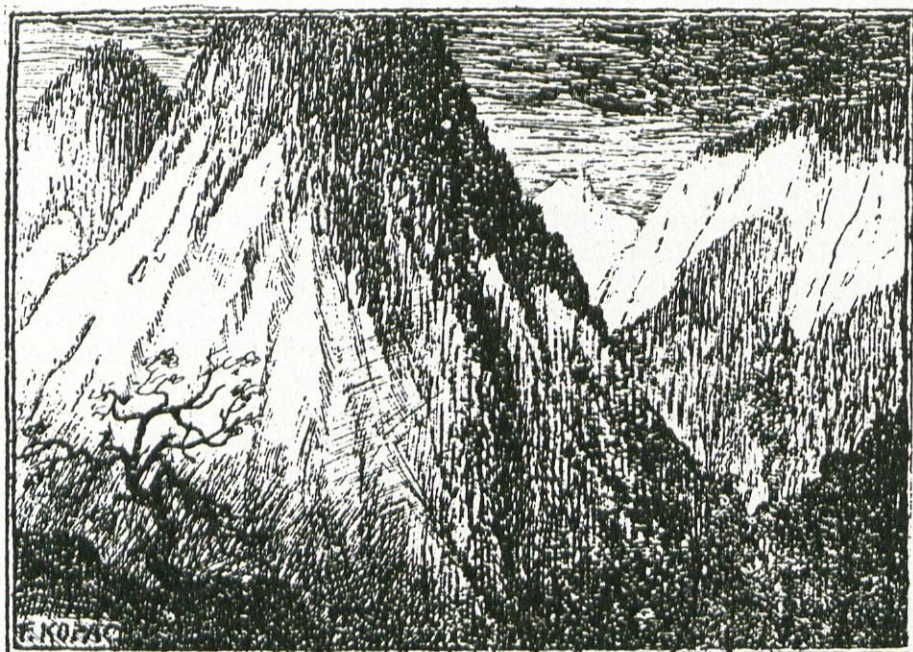
Postal sem torej krojač, šival sem kakor drugi pomočniki, zraven pa rastel kot goba, s štirinajstimi leti sem se že kosal z drugimi fanti v moči. V nedeljo popoldne smo pri sosedu Pavlinu vzdigovali težke vozove, uteži od tehtnic in lučali kamenje. Čeprav se je takrat zelo strogo gledalo na to, da ni imel med fante dostopa nihče, ki še ni dopolnil osemnajstega leta, sem bil vendar izjema in zelo ponosen na to čast. Zraven pa vedno pripravljen za vse neumnosti in porednosti, ki si jih je kdo izmislil.

Pri Kuclerju v Žirovskem vrhu je bila domača hči, ki se ni hotela nobenemu fantu na klicanje oglasiti; zato so se ji hoteli maščevati in nekaj za spomin napraviti. Domenili smo se, da to stvar prevzamem jaz. Neko soboto smo se odpravili tja gor. Oskrbel sem si poln lonec saj iz dimnika, nekaj kravjekov in firnež. Ko smo prišli na Kucel, je že vse spalo. Potiho smo iz kozolca potegnili dolgo lestev in jo prislonili na pročelje bele hiše. Podal sem se na delo in ni preteklo pol ure, da je bil naslikan na zid velikanski hudič z repom in gnojnimi vilami v rokah. Ko sem bil z vražjo sliko gotov, smo lestev in druge naprave spet pospravili in jo popihali vsak na svoj dom spat. Drugo jutro, ko so šli ljudje k prvi maši, se niso mogli načuditi, zakaj je Kucler tako originalno okrasil svojo hišo. Nekateri so menili, da bi bilo primernejše, če bi dal namalati sv. Florijana! Ko je Kucler videl, kaj je nastalo čez noč, je pobesnel in takoj tekel naznanit orožnikom. Ti se niso mogli vzdržati smeha, kljub temu pa so začeli pridno poizvedovati po neznanem umetniku. Sum je padel name. Lahko pa sem dokazal svoj alibi, ker so vedeli vsi domači, da sem šel po končanem delu v soboto zvečer takoj spat. Kucler ni odnehal; tožil je vse sumljive fante in zahteval odškodnino za zidarja, ki mu je hudiča dvakrat prebelil, a je vedno znova udaril na dan, ko ga je sonce ogrelo. Dokazov ni bilo in mi smo bili oproščeni!

Pozneje, ko je bila vsa stvar že pozabljena, mi je orožniški vodja ob neki priložnosti rekel, da je prepričan, da ni nihče drug slikal hudiča na steno kot jaz. Vendar se nisem vdal in stvar je zaspala.

Ni je skoraj bilo noči, da ne bi pogruntali kakšne nove. Vse nam je prišlo prav, izkoriščali smo prepire med sosedi, zaostrovali smo različna nasprotja itn.

Znano je bilo, da okoli Vovšarjevega znamenja v Osojnici večkrat straši. Vedeli pa smo tudi, da se skoraj vsak večer precej pozno vrača domov stari Bajt iz Letov¹⁹. Sklenili smo ga nekoliko ostrašiti. Naš poizvedovalec je izvohal, da sedi Bajt pri Špicarju v gostilni in da je že precej trd. Ujeli smo velikega črnega mačka, ga za tri noge privezali na desko, na četrto pa smo mu obuli orehovo lupino, polno smole. Desko z mačkom smo postavili na stezo, po kateri naj bi prišel Bajt. Ko smo zaslišali, da krevsa po cesti, smo prižgali svečo, jo postavili pred mačka in se skrili v bližnje grmovje. Maček je pihal od jeze, s prosto nogo, obuto v lupino, je tolkel ob desko, pred njim pa je gorela sveča – res peklerska slika. Ko se je Bajt primajal do mačka, je obstal kot ukovan; nekaj časa ga je gledal, maček pa je še huje pihal in tolkel z lupino, nakar se je mož obrnil in

*Ilustracija iz knjige:
France Bevk, Smrt pred
hišo, Gorica 1925.*

zbežal nazaj proti Žirem. K Špicarju je pritekel s hlačami, mokrimi od strahu, in pripovedoval, da je pri Vovšarjevem znamenju videl hudiča, ki je kopal cekin. Nihče mu ni verjel, ko pa le ni odnehal, so šli nekateri z njim; skoraj bi popokali od smeha, ko so našli mačka v tako nenavadnem položaju. Bajt pa kljub temu ni več hodil ponoči mimo znamenja domov.

Žigon v Novi vasi je imel na vrtu pred hišo veliko hruško medico, ki je bila tisto leto nenavadno polna. Ker je vedel, kakšni falotje smo novovaški fantje, je na hruško pazil noč in dan. Dolgo smo tuhtali, kako bi jo otresli, ne le zaradi sadja, bolj zato, da bi Žigona ukanili. Končno smo jo iztuhtali. Napravili smo slamnatega moža ter ga neke svetle mesečne noči spravili ne brez težav in šuma v vrh hruške. Možu smo okoli pasu privezali dolgo vrv, ki je segala za plot v naše skrivališče. Nato smo začeli v sunkih vleči za vrv ter ropotati po strehi in na tleh; to je Žigona vzdignilo iz postelje, odprl je okno in začel kričati nad predrznežem, naj se takoj spravi z njegove hruške, drugače bo streljal. Tat se na njegove grožnje ni oziral in pridno tresel naprej. Ko je Žigon videl, da bodo šle vse hruške k vragu, je nameril in sprožil. Dobro je zadel, saj je potepuh takoj prenehal z uničevalnim početjem in omahnil med veje. Žigon je obstal; kaj pa, če ga je le predobro zadel, je pomislil. Odložil je puško, šel po lestev in splezal na hruško. Ko je videl, koga je ustrelil, je začel kar na hruški preklinjati, mi za plotom pa v smeh; hitro smo napolnili žepe s hruškami in odnesli pete, še preden je bil Žigon spet na tleh. Drugi dan ga je hodila vsa vas spraševat, kam je zakopal mrliča; skoraj bi ga bili pripravili do tega, da bi začel od jeze še enkrat streljati.

Drugič sva ga bila vzela na piko z Žunarjevim Anžetom. Ob njivi sem utrgal velikansko bučo, jo izpraznil in ji izrezal oči, nos in usta ter odprtine prelepil z rdečim papirjem. Ko se je znočilo, sva z Anžetom pripravila dolgo palico, nanjo nataknila glavo, vanjo pa pritrdila svečo. Okoli polnoči sva se priplazila k Žigonovi hiši. Prižgala sva svečo v buči in jo vzdignila na prvo nadstropje, pod okno, kjer je spal Žigon, ter s to grozovito pošastjo začela trkati na šipo. Ko se je možak prebudil in zagledal v oknu mrtvaško glavo, je tako strašansko zarjul, da sva se še midva ustrašila; spustila sva glavo, da je telebnila na tla in zbežala. Drugo jutro je zvonilo na Ledinici mrliču. Ves bled sem tekkel k Žunarju in rekel

Anžetu, da gotovo zvoni Žigonu, ki da je od strahu umrl. Ko pa se je zvedelo, da je živ in da samo ponočnjake preklinja – zjutraj je našel pod oknom razbiti strah – sva bila spet potolažena, zinila pa dolgo nisva živi duši o tem.

Dva soseda, Šurkov Janez in Svalkon, sta se tožila zaradi razžaljenja časti. Svalkon je prekupčeval s teleti in, če je mogel, včasih malo goljufal pri vagi. Šurkov Janez je imel tele na prodaj in ko je prišel Svalkon kupovat, mu je rekel: »Tebi ga ne dam, ker rad kreneš, če moreš.« Svalkon, ne bodi len, mu je priložil zaušnico, Janez mu jo je vrnil in tako naprej. Z Anžetom sva spet potuhtala, kako bi nasprotnika še malo podražila. Na večer pred obravnavo v Idriji sva šla na grič k Šurku, v hlevu, odvezala tele in ga privezala na kljuko od hišnih vrat, potem pa začela na vse pretege oponašati telečje glasove. Janez se je zbudil in začel kričati skozi okno: »Saj te poznam, Svalkon, tele si mi hotel ukrasti, pa se bova že jutri zmenila v Idriji. Ko je bilo tele spet na svojem mestu v hlevu in Janez pri svoji Neži v postelji, sva se odpravila k Svalkonovi leseni bajti, pred katero je bilo kup tramov; enega sva naložila in začela suvati z njim v leseno steno, kakor Rimljani v obzidje, ko so Metulum²⁰ oblegali. Uspeh je bil tu; bajta se je pri vsakem sunku stresla, da je žvenketalo vse, kar je bilo steklenega. Svalkon in njegova Urša sta začela vpiti in klicati Boga na pomoč,

*Ilustracija iz knjige:
France Bevk, Smrt pred
hišo, Gorica 1925.*

mislila sta, da je sodni dan. Ko pa se je popolnoma zbudil iz spanja, je spoznal, da ni to nič nadzemskega, ampak da mu le Šurkov Janez iz maščevanja podira bajto. Odprl je okno in začel kričati nad Janezom, midva pa sva opustila obleganje in zbežala.

Drugi dan so pravili, da sta si hotela že na poti v Idrijo skočiti v lase; venomer sta drug drugemu očitala, kaj sta delala ponoči. V Idriji, pred sodnikom, je začel Janez dolžiti Svalkona, da mu je hotel ponoči odpeljati tele, ko pa je to začelo rjoveti, ga je privezal na kljuko pri vratih. Svalkon pa spet, da mu je hotel Šurk ponoči bajto podreti. Dokazovala sta oba, pa tudi njuni ženi, da sta bila oba doma! Sodniku je začelo presedati, saj je ugotovil, da je cela stvar izmišljena ali pa nista pri čisti pameti, razjezil se je in oba zapodil iz pisarne. Onadva pa sta še naprej trdila vsak svoje, a verjel jima ni nihče. Šele čez leta, ko je Svalkon že umrl, sva z Anžetom povedala, da sva bila midva povzročitelja cele komedije.

Pri Kamšku je na gorenji veži na mizi stala stara budilka. Nekoč mi je šinila v glavo misel, da bi se dala izrabiti za kakšen špas. Neko soboto zvečer sem profulil budilko, jo naravnal na 11. uro in tako zavil, da se tiktakanje ni slišalo. Drugi dan dopoldne sem nesel zavoj z uro s seboj v cerkev, še prej pa nekaj zanesljivih tovarišev obvestil o nameravani akciji. Prerili smo se v bližino oltarja, tja, kjer so stali kmetje iz oddaljenih hribov. Ko se je bližala enajsta ura, sem poprosil zraven stoječega možakarja, naj mi malo podrži zavoj, ker moram nujno ven. Možak je molče vzel zavitek, ga vtaknil pod pazduho in prebiral jagode rožnega venca. Nato smo se prerili nazaj pod kor in čakali, kaj bo. Bilo je ravno med povzdigovanjem, ko je vse klečalo in molčalo. Kar se zasliši zamolklo drdranje. Možakar postane nemiren in preklada zavitek iz roke v roko, župnik pa se mrmraje ozira po svojih ovčicah, kje je povzročitelj čudnega ropota. Vsa cerkev se je z ogorčenjem obračala proti sredini, kjer je tisti mož končno ves zmeden vrgel zavitek na tla in stopil nanj. Dolgo je bilo vsem nerazumljivo, kako je prišla navita ura v cerkev. Končno se je zvedelo, bilo je malo smeha, drugega nič.

*Ilustracija iz knjige:
France Bevk, Smrt pred
hišo, Gorica 1925.*

Tiste burne čase je prišel v Žiri nov orožniški vodja, strog mož; vsi smo se ga bali kot živega hudiča. Prva stvar, ki jo je hotel urediti, je bila ta, da bi preprečil nočno fantovsko petje in vriskanje. Pa je mož slabo naletel, ni nas poznal, kakšni kosi smo bili. Kadar smo se ob večeru zbrali fantje, je gotovo prisvetil s svojo svečo na puški in nas napodil spat. Nam to ni bilo po godu, starih fantovskih pravic si nismo pustili kratiti na tak brezobziren način. Pripravili smo zaroto, da bi pregorečemu orožniku kolikor mogoče zagrenili bivanje v Žireh.

Neke lepe poletne noči smo se zbrali v Stari vasi pri Katrnem kozolcu in dolgo šepetali med seboj. Nato smo se razdelili po bližnjih kozolcih ob glavni cesti. Vsak je splezal po prekljah pod streho, ki so bile tedaj še vse slamnate, in si na vrhu napravil luknjo. Okoli polnoči, ko so trudni Žirovci že vsi spali, se je iz Tinetovega kozolca, oddaljenega kakih sto metrov od orožniške postaje, nenadoma zaslišalo vriskanje; nato se je oglasilo od Katrnika, potem pa stop-

*Ilustracija iz knjige:
France Bevk, Smrt pred
hišo, Gorica 1925.*

njevaje še dalje proti Dobračevi. Kmalu so se zaslišali na cesti trdi orožniški koraki. Orožnika sta začela preiskovati vse po vrsti, da bi našla kakega kalivca nočnega miru, a brez uspeha. Iz Stare vasi in z Dobračeve se je slišalo silno vriskanje, da je veselo odmevalo od okoliških hribov. Naša orožnika sta se spustila v dir proti Dobračevi; ko bi po našem računanju morala biti tam, se je začelo vriskanje spet v Žireh. Ko sta prisopihala nazaj, pa je bilo vse tiho kot v grobu, zdaj se je vriskalo po Stari vasi in Dobračevi. Orožnika pa spet tja in nazaj. Celo božjo noč sta reveža merila cesto od Žirov do Dobračeve, našla pa nista žive duše. Proti jutru sta se naveličala in izginila spat.

Več dni smo bili fantje hripavi; rekli smo, da smo prehlajeni, ker smo vroči pili mrzlo vodo. Nekaj dni pozneje sva z Žunarjevim Anžonom ujela mačka in ga privezala za ročaj zvonca na vrata orožniške postaje. Maček se je seveda hotel osvoboditi in s tem nehote zbudil še orožnike; kako se je pomenil z njimi, nam je ostalo neznano. Orožniki se niso hvalili, da bi jih kdo budil. Midva pa tudi nisva čutila potrebe, da bi se hvalila z najinim junaštvom! Tako je stvar zaspala.

Ko smo menili, da so se orožniki zbudili, smo jim pripravili novo zabavo. Jakopičkov Francelj je imel spravljene možnarje, s katerimi so streljali pri raznih cerkvenih slavnostih, pri procesijah sv. Rešnjega Telesa in kadar je bil »bob« na Ledinici. Razkrili smo mu naš načrt in ga prosili, da nam posodi možnarje. Bil je za to. Smodnika pa je imel moj oče vedno precej in prilastil sem si ga toliko, kolikor se mi je zdelo, da ga bo treba. Potem smo v Mršaku nabili pet možnarjev in jih razpostavili: enega nad Žiri v Tabru, drugega na Ledinici, tretjega nad Dobračevo, četrtega v Novi vasi na Žigonovem griču in petega na Goropekah.

Okoli enajste ure je zagrmelo v gluho noč na goropeškem griču. Pri možnarju sva bila dva, hitro sva ga spravila v goščavo in čakala; ni trajalo dolgo, ko sta po cesti prišla orožnika in zavila proti kraju, kjer sta upala dobiti drzne strelice. Aprej ko sta prišla do naju, je počil strel nad Tabrom; obrnila sta se nazaj, gotovo sta mislila, da sta narobe slišala, čez kake četrt ure je zagrmelo na Dobračevi in tako po vrsti. Streljali smo, da je bilo veselje. Moža postave pa sta spet celo noč

zaman brusila pete po žirovski dolini. Proti jutru smo spravili možnarje nazaj k Jakopičku. Orožniki so prišli tja že zjutraj vprašat po njih, Janez pa se je pridušal, da so možnarji že od zadnje procesije na svojem mestu pod streho; šla sta gor in jih res našla vse zaprašene. Janez jih je še mokre od rose posul s prahom. To je bilo spraševanja; orožnika sta vedela, da smo jima mi pripravili tiste neprostopoljne sprehode, a kaj, ko je bil ravno tisto noč vsak od nas doma.

Približevale so se deželnozborske volitve. Žirovci smo bili takrat razdeljeni na dve politični stranki. Kar je bilo na levem bregu Sore, torej v pravih Žireh in okoliških vaseh, je bilo »črno«. Na desnem bregu, Stara in Nova vas, Dobračeva in Žirovski vrh, smo bili pa liberalci ali »mokrači«, kakor so nas imenovala starejše device in Marijine hčere. Nekaj dni pred volitvami so švigali lovci glasov od hiše do hiše, sem in tja so si malo segli tudi v lase, ko so po trudapolnem delu skupaj splakovali prah po gostilnah. Zmaga je bila že prej zagotovljena tako enim kot drugim. Orožniki so imeli polne roke dela, da je šlo kolikor mogoče po redu in postavi. Tudi ob teh volitvah je vneta volivce čakalo presenečenje, ki je še bolj podžgalo volilne strasti. Kot sem omenil, je bila Sora politična meja; obe stranki pa je vezal dolg žirovski most, ki je bil lesen in od starosti črn.

Zadnji večer pred volitvami smo se za stvar dogovorili trije najzanesljivejši: Žunarjev Anžon, Vicov Janez in jaz. Doma smo si izposodili velik zidarski

*Ilustracija iz knjige:
France Bevk, Smrt pred
hišo, Gorica 1925.*

čopič, pri Jesenkovem Luki smo našli škaf, na Ratajcevsči pa apnico z lepim belim apnom, s katerim smo napolnili škaf. Bilo je precej težko, tako da sva imela dva dosti nositi. Potili smo se s škafom po ovinkih in grmovju čez Bartelov log proti mostu, kamor smo srečno prispeli, ne da bi nas kdo videl. Tovariša sta se postavila na stražo vsak na svojem koncu mostu, jaz pa sem se z največjo naglenco vrgel na delo ter v nekaj minutah pobelil polovico mostu, tisto na naši strani. Delo mi je šlo kar hitro izpod rok, saj sem bil kos slikarja. Pobelil sem popolnoma okrajne držaje, podnice pa polil. Po končanem delu je škaf romal v Soro in ta ga je odnesla proti Ledinici.

Domov smo šli čez goropeški grič, da ne bi koga srečali. Drugo jutro sem

se radoveden odpravil v Žiri; že od daleč sem videl, da je bila naša polovica snežno bela, žirovska pa črna. Več ljudi je nervozno hodilo po mostu, med njimi sem videl tudi orožnika. Potuhnjeno sem se vrnil domov. Kmalu se je raznesla vest, da so neke barabe, podkupljene od mokračev, most ponoči prebelile. Niso pa mogli ugotoviti, kdo je to napravil, samo Jesenkov Luka je pogrešil škafrin apno. Orožniki so na vse pretege poizvedovali, a spet brez uspeha. Mi smo seveda molčali kot grob, boječ se plačila. Samo Zagarjev Franc je preklinjal, da so se iskre kresale, ker je moral cel most s krtačo poribati, da je spravil proč apno.

Sem in tja smo ponoči komu zamenjali živino v hlevu. Balančki, ki je bila babica, in žirovskemu brivcu smo zamenjali firmi. Nekega jutra je babica na vse pretege klela, ko ji je nad vrati bingljal svetli brivski kolobar. Brivec pa je snemal »izprašano babico« iznad svojega salona.

Ko se je gospod orožniški stražmojster končno unesel in je raje tarokiral pri Petronu, kot preganjal nas, če smo malo zapeli in zavriskali, je tudi on užival zasluženi mir. Večkrat pa se je izrazil, da so žirovski pobje hudiči, ki jim ni mogoče do živega, zato je najbolje, če se pustijo pri miru. To je že prej skušil orožnik, ki je hodil k hčeri nekega gostilničarja v Žireh. Fantje so ga izvohali, čakali, da je prilezel skozi okno, nato so ga pograbile krepke pesti. Pred hišo je tekel potoček, čez katerega je bil precej širok obokan mostiček; zaljubljenega orožnika so zamašili v luknjo, na vsakem koncu pa z gnojnimi vilami čakali, da ni mogel ven. Revež je začel zmrzovati (bilo je pred pustom) in milo prositi, naj ga spustijo. Fantje so zbežali, orožnik pa se je komaj izvlekel ven in začel klicati na pomoč. Našli so ga na pol živega. Pozneje je tisto hčer oženil, postal ugleden trgovec, ostal pa je celo življenje s pohabljenimi nogami, ker se je tisto noč tako prehladil. Poznal pa ni nobenega; ugibali so, toda nikoli se ni izvedelo za prave krivce.

Končno sem jo skupil tudi jaz. V brdu nad našo hišo si je postavil leseno bajto neki zidar, ki se je na Žirovsko priselil z Gradaškega. Imel je tri hčere, najmlajša, Ivanka, je bila moje starosti. Punca ni bila za stran vreči. Fantje smo kaj radi zahajali tja, nekaj zaradi fletnih hčerk, nekaj pa zaradi žganja, ki ga je

Ilustracija iz knjige:
France Bevk, Smrt pred
hišo, Gorica 1925.

stari Gračan kuhal in prodajal. Nekega zimskega večera, ko smo pospravili šivanke in odšli k počitku, sem po stari navadi pobegnil k Gračanu. Bilo je skoraj meter snega in jako mraz. Pri Gračanu so kuhali »figovca«. Ker je bilo hladno, sem poskušal toplo žganje. Kmalu sem se ga bil tako nabral, da nisem vedel, kdaj sem odšel od tam, zavedel sem se šele drugo jutro doma na klopi ob peči.

Oče je rohnul nad mano in Gračanom, ki je bil tako nespameten, da mi je dal toliko žganja. Domači so mi povedali, da sem ga izpil več kot pol litra in da sem odkolovratil od njih okoli polnoči. Ko pa me zjutraj ni bilo doma, so šli gledat, kje sem. Našli so me kakih sto korakov od hiše, napol zmrznjenega v snegu; tu sem preležal vso noč. Vsi so se čudili, da nisem zmrznil. Slišalo pa se je tudi iz marsikaterih ust, da kopriva ne pozebe. Vendar sem hudo zbolel, ležal sem šest tednov in bilo je vedno slabše. Gostejsše hrane nisem mogel uživati, vedno me je žgalo v želodcu in desna noga me je vedno bolj bolela, pod kolenom so se mi začele krčiti kite, tako da nisem mogel hoditi brez palice. Vsi smo že obupali, da bi še kdaj stopil na nogo. Ker sem vidno hiral, so me končno peljali v ljubljansko bolnišnico. Tam so mi večkrat izprali želodec, ki se je potem hitro popravil. Nogo so mi pa tudi na novo iztegnili z masažo in elektriziranjem. Čez dva meseca sem že hodil brez palice, čez nekaj mesecev pa sem bil spet popolnoma zdrav. V bolnišnici sem se seznanil z nekim Srbom, ki je zbolel na poti skozi Ljubljano. Od njega sem se naučil cirilice in tudi dosti dobro srbsko govoriti. Tedaj sem veliko bral in tudi risal. V bolniški postelji sem premišljal o svojem dotedanjem življenju in prišel do sklepa, da tako ne bo šlo več naprej. Krojaštvo mi je začelo presedati, začel sem se kesati, da sem pobegnil iz šole, ko sem imel tako lepo priložnost študirati. Vedel pa sem, da je vse zastoj; oče me ne bi mogel podpirati, kaj šele popolnoma vzdrževati. Mikati me je začelo, da bi šel prostovoljno k vojakom, a ni bilo veliko upanja, ker bi bilo potrebno očetovo privoljenje, tega pa se nisem nadejal; oče me je potreboval doma za šivanje in kmetijstvo.

POMOČNIK

Ko sem končal dobo krojaškega vajenca in postal pomočnik, sem prosil očeta, da bi mi dovolil k vojakom, a ni hotel nič slišati. Rekel mi je, da imam doma dosti dela in jela, če bom priden in pameten. Jaz pa sem si vtetil v glavo, da ne bom nikoli krojač, da hočem v svet. Postajal sem vse nestrpnější in s prošnjami nadlegoval očeta, vendar je bilo vse zastoj.

Ker pri očetu ni šlo zlepa, sem poskusil zgrda. Začel sem pohajkovati. Potepal sem se po gostilnah, v ponedeljek nisem bil nikoli doma. Shajali smo se pri Kamšku in uganjali take, da so se vsakemu poštenemu človeku lasje ježili. Ko se je Jakopičkov Janez od pijače utrudil in zaspal na klopi pri peči, smo ga z žebliji pribili za obleko na klop, potem pa začeli bežati iz hiše in kričati, da gori. Revez se je zbudil in se s silo odtrgal od trdovratnih žeblijev. Na vsaki žebljevi glavi je ostala krpa, Janez pa je bil videti, kot bi bil razstreljen. Kendovec na Selu je bil star že okoli 60 let, imel pa je mlado ženo, ki še ni stopila v drugo četrtoletje svoje starosti. Mož je bil na svojo mlado Micko strašno ljubosumen. Večkrat smo zahajali v njegovo gostilno. Kendovec je nosil vino, Micka pa je v kuhinji kuhala klobase. Ker smo poznali njegovo slabost, smo ga večkrat potegnili. Ko se ga je možakar že malo nabral, smo začeli drug za drugim odhajati k njegovi Micki v kuhinjo in se z njo pogovarjali. Če pa je Kendovec kdo podražil, da mu pobje v kuhinji babo plavšajo, je vzrožil. Začel nas je zmerjati z barabami, končno pa nas vse skupaj spodil iz gostilne. Še plačila ni zahteval, samo da smo čim prej izginili. Tega se seveda nismo branili. Ko smo prišli drugič, je bilo vse že pozabljeno!

Tista Kuclerska punca, ki sem ji naslikal hudiča na steno, se je možila. Ohcet je bila doma na Kuclu. Zvečer smo šli šeškat, pa so bili precej skopi. Kucler se je bil menda spomnil na peklenski portret, za katerega nas je imel še vedno na sumu. Ko smo videli, da ne bo kaj prida, smo šli. Kakih deset korakov od hiše je stala lesena hišica, na kakršnih je povsod po svetu napisano »00«. Iz bližnjega kozolca smo potegnili močno žrd in težak cimpermanski stol. S pomočjo žrdi in stola smo dvignili tisto hišico od matere zemlje, v katero je bila zabita na štirih kolih. Kakega presenečenja s strani svatov se nam ni bilo treba bati. Noč je bila temna, v hiši pa se je veselo plesalo, jedlo in pilo. Nato smo zlezli po že pripravljeni lestvi na streho in z velikim naporom vlekli s seboj omenjeno hišico. Z združenimi močmi smo jo postavili na sleme v isti položaj, v kakršnem je malo prej stala na zemlji. Skozi linico smo vtaknili lato in nanjo privezali rdečo spodnje krilo, ki se je prej sušilo v kozolcu. Stolp z zastavo je bil tako gotov.

Ko so svatje od jedače in pijače postajali vse težji, je eden ali drugi začutil potrebo po olajšavi. Begali so sem in tja in iskali prijetno kolibico, a te ni bilo nikjer. Eden izmed njih je ugotovil, kje je stala, ko je telebnil v neprijetno dišečo jamo. Preklinjaje se je izkobacal iz nje, za med svate pa zaradi raznobarnih hlač in kužnega smradu ni bil več sposoben. Stari Kucler mu je posodil svoje irhovce, da se je preoblekel. Tek pa je imel kljub temu pokvarjen.

Ob zori so končno le opazili, da se na strehi šopiri stolp z rdečo zastavo. Vendar hišice niso spravili s strehe tako nežno, kot smo jo mi nanjo. Kuclerjev fant je po očetovem ukazu splezal na streho in jo surovo sunil, da se je prekucnila in raztreščila na deske in trske. To je bilo smeha na eni strani, na kuclerski pa jeze. Tudi to se ni zvedelo, ker nismo imeli nepotrebnih prič.

K VOJAKOM

Oče je videl, da tako ne more iti naprej. Od vseh strani so zaradi mene prihajale pritožbe, kregal me je, kar pa je malo zaleglo. Jaz sem godel svojo, naj me pusti k vojakom. Tudi drugi so mu začeli prigovarjati, naj me pusti, češ, če ga ti ne moreš več krotiti, naj ga pa tam naučijo drugih manir. Končno se je oče vdal in izjavil, da nima nič proti temu, če se prijavim za prostovoljni vstop k vojakom. Kako mi je odleglo!

Začel sem razmišljati, kam naj grem. V Trst me ni vleklo, tam je služil že vsakdo. V Ljubljano k »Janezom« spet ne. Topničarjev je tudi že bilo več Žirovcev. Dragonci so me vlekli, pa spet ni bilo tam drugega kot samo jahanje. Nekje sem dobil star vojaški koledar Soldatenfreund; v njem so bili navedeni vsi avstrijski polki. Končno sem si izbral konjiško baterijo drugega zborničnega topničarskega polka na Dunaju. Veliko sem že bil bral o Dunaju in tu se mi je ponujala priložnost, da ga vidim.

Odpravil sem se v Idrijo k zdravniku, da me je pregledal, ali sem sposoben za vojake. Vprašal me je, koliko sem star in kaj sem po poklicu. Odgovoril sem, da imam 17 let in da sem krojač. Zdravnik me je debelo pogledal in rekel, da tako krepkega krojača še ni videl v tej starosti. Napisal mi je spričevalo, ki sem ga priložil prošnji za sprejem k vojakom. Ko sem čakal na odgovor, sem se čutil že na pol regrut. Na skrivaj sem si bil nabavil krivce, da bi bili pri roki, če bi prišla prošnja ugodno rešena.

V začetku oktobra sem dobil poziv, da se moram v roku 14 dni zgglasiti pred naborno komisijo v Trstu. Nekaj me je stisnilo pri srcu; tako sem si želel v tuji svet, vendar sem se težko ločil od domačega kraja. Najbolj me je skrbelo, ker nisem znal niti besedice nemško. Zadnjo soboto sem jemal slovo od sosedov, znancev in znank! Spal nisem zadnjih nekaj noči nič; ker nisem mogel vsega opraviti podnevi, je bilo treba porabiti še noč. V nedeljo popoldne sva se podala

z očetom na pot v Logatec in prišla tja zvečer. Med potjo nisva nič govorila, oba sva čutila isto. Čeprav sem bil nepridiprav prve vrste, me je oče rad imel, glavno pa je bilo, da je izgubil delavca. Jaz bi bil tudi šel najrajši nazaj domov, a je bilo prepozno. Ko je iz Ljubljane prihrumel vlak, sva si podala roke in se hitro obrnila v stran, da nisva drug drugega videla s solzami v očeh. Še potem, ko je vlak odšel, je oče stal in gledal za njim.

Zjutraj sem prvič v življenju zagledal morje. Ko je prišel vlak v Trst, sem na kolodvoru vprašal stražnika, kje je vojašnica, v kateri sem se moral zglasiti. Pa se mi ni posebno mudilo tja, šel sem k morju, sedel na kamen in mislil. Šele tukaj sem videl, kako težko sem se ločil od domačega kraja. Krasen sončen dan, morje, ladje, palače in vrvenje ljudi – nič od tega me ni zanimalo, pred očmi mi je bil dom, Žiri! Najraje bi se zjokal in odšel s prvim vlakom nazaj, pa je pisalo na tistem listku, da se moram zglasiti, drugače pridejo orožniki pome. Ni bilo pomoči, stisnil sem zobe in počasi odšel proti kasarni, med potjo pa prosil Boga, da bi me napravil nesposobnega za vojake. Gnala pa me je tudi radovednost, kaj se bo zgodilo.

V vojašnici sem se priglasil in rekli so mi, da moram počakati do jutra. Našel sem tudi več znanih Žirovcev, ki pa se niso posebno hvalili z vojaško dobroto. Vsi so mi rekli, da sem na glavo padel, ker sem se prostovoljno prijavil; na prostovoljce so imeli menda posebno piko, zaničevali so vsakega, rekoč, ali nisi imel doma ničesar za žreti, da si se na komis vrigel? Dlje ko sem bil v vojašnici, bolj mi je bilo tesno pri srcu. Opoldne sem dobil prvo menažo, ki mi je šla v slast, saj sem bil volčje lačen. Popoldne sem si v spremstvu znanega vojaka, ki si je v ta namen izprosil dopust, nekoliko ogledal mesto. Zvečer sem spal na »štrozaku« v vojašnici. Sanjalo se mi je, da nisem bil potrjen in celo goro komisa sem videl.

Drugo jutro sem bil predstavljen slavni komisiji. Načeloval ji je debel in nadušljiv polkovni zdravnik, ta me je pretipal povsod tako, da sem že dvomil, če je normalen! Naposled je zarjul vojaku, ki je zapisal: Tauglich!²¹ S tem mi je pregnal misel na vrnitev, posebno ko sem zvedel, da moram še tisti dan proti Dunaju. Prosil sem, da bi me pustili vsaj toliko domov, da bi si preskrbel kovček in najnujnejše stvari. S seboj namreč nisem imel drugega kot tri krone v žepu. Postalo mi je vroče, ko sem spoznal, da ne bom tako kmalu videl Žirov.

Končno sem se vdal v usodo in čakal, kaj mi prinese prihodnost. Ko sem bil potrjen, nisem več smel iz vojašnice. Opoldne sem spet dobil kosilo, ki pa ni

*Ilustraciji iz knjige:
France Bevk, Smrt pred
hišo, Gorica 1925.*

imelo več tistega okusa kot prejšnji dan. Popoldne sem skozi okno opazoval dresiranje na dvorišču. Potem smo šli z znanci v kantino, zvečer ob šestih pa je pome prišel vojak in me odpeljal na kolodvor. Predal mi je neke papirje, na katere sem moral zelo paziti. Nato je vlak oddrdral z menoj proti Krasu. Okoli polnoči sem se peljal skozi Logatec in dolgo gledal skozi okno proti kraju, kjer sva se ločila z očetom. Dokler sem slišal slovensko govorico, je še nekako šlo. Proti jutru smo bili v Gradcu in tam so izstopili zadnji slovensko govoreči potniki. Dalje proti Dunaju so ljudje samo še lajali! Na neki postaji od Gradca naprej sta vstopila dva fanta Slovenca, šla sta v Leoben za delom. Enega sem prosil, naj mi pove, kako se nemško reče »Kje je« (Wo ist). Ti dve besedici sem si zapisal, da sem lahko na Dunaju vprašal po moji vojašnici.

Zvečer sem se pripeljal na dunajski Južni kolodvor. Od tam so mi kazali pot stražniki, ki sem jih nagovarjal s tistima dvema besedicama. Od postaje do vojašnice je bilo zelo daleč. Ko sem prišel do nje, sem se ponižno prijavil vojaku, ki je stražil vhod. Pokazal sem mu papir, ki so mi ga dali v Trstu, neki drugi vojak pa me je nato peljal v pisarno, kjer so me vpisali in mi dali neko ropotijo. Nisem vedel, za kaj se rabi; poznal sem samo žlico in šalico za menažo. Z njo sem šel v kuhinjo, kjer mi je kuhar nakidal neke zmesi, podobne našemu turščnemu soku, ki sem ga bil navajen doma. Pospravil sem tri sklede, kuhar je bil radodaren, zraven pa me je prav hudomušno gledal. Odkazali so mi posteljo, na katero sem ves utrujen legel. Zaspati pa nisem mogel, ker v želodcu in nižje dol ni bilo vse v redu. Bili so znaki hudega neurja. Celo noč sem moral hoditi ven. Vsakič sem pustil zunaj količino tiste vražje večerje, ki je silila na dan na obeh koncih. Ko je šla iz mene vsa, je bilo boljše. Dobro sem si jo zapomnil. Nikdar več nisem pri vojaki poskusil »Konservensuppe«, kot so tistega vraga imenovali.

(konec prvega dela)

Uredniški pripis

Pred nami so spomini slikarja in likovnega pedagoga Franja Kopača (1885–1941), Matevžkovega iz Nove vasi. Življenjska pot ga je iz Žirov vodila najprej k vojakom na Dunaj (1902) in nazaj v Žiri, od tod pa v šole, v Ljubljano, na Dunaj in v Prago; prvo svetovno vojno je prebil klasično: na fronti v Galiciji in v ukrajinskem ujetništvu; po vojni je bil gimnazijski profesor v Kruševcu (1919–21), Kranju (1921–26) in Splitu; tu je umrl 7. septembra 1941.

Lansko leto je minilo 50 let od njegove smrti. Na to je spomnila priložnostna razstava v galeriji Pegaz International na Gornjem trgu v Ljubljani. Že 1979 pa so postavili pregledno razstavo njegovih del v Škofji Loki in v Žireh. Obakrat je izšel razstavni katalog, v katerem je o avtorju mogoče prebrati še kaj več kot v tej uvodni opombi.

Spomine, katerih prvi del objavljamo v tej številki, je napisal v splitskem obdobju, ko ga je (po pričevanju svojcev) navdajalo veliko domotožje. O kraju in času nastanka govorijo tudi številni v rokopisu zapisani hrvatizmi, še posebej pa značilni dostavek: »Zdaj je pa dolgočasen svet.«

Spomini niso dragoceni samo zato, ker jih je pisal umetnik; so tudi pomembno narodopisno in domoznansko pričevanje. Je danes še kdo, ki bi nam mogel tako živo opisati življenje ljudi v Novi vasi in na Žirovskem ob koncu 19. stoletja?!

Na tem mestu se želimo še posebej zahvaliti avtorjevemu sinu, arh. Vlastu Kopaču, ki je z njemu lastno skrbnostjo in natančnostjo ohranil številna očetova dela, domačo hišo z vsem inventarjem in te spomine – ter tako omogočil njih objavo.

Opombe

Priprava rokopisa za objavo je zajela tudi nekaj jezikovnih popravkov, predvsem takih, ki zadevajo pravopisno normo slovenskega knjižnega jezika, leksikalno pa smo skušali čim bolj ohraniti prvotno podobo besedila. Še največ posegov te vrste je bilo narejenih pri hrvatizmih; v drugih primerih, tudi tedaj, ko gre za izraze, ki so v Slovarju slovenskega knjižnega jezika označeni s kvalifikatorji, kot **nižje pogovorno, pogovorno, ekspresivno, narečno ipd.**, nismo delali jezikovnih popravkov. Tudi zato ne, ker je »sočne« besede pisec včasih izbiral namenoma; to sklepamo po tem, ker jih je dajal v narekovaje. Tam, kjer pa se nam je zdelo pojasnilo potrebno, smo izraz opremili z opombami.

- 1 Med starejšimi prebivalci Žirovskega vrha (Žirovskarji) je še iz avstrijskih časov ohranjeno reklo, da je Žirovski vrh »velik kot Dunaj, toliko becirkov ima« (Matevž Galičič, p. d. Sok).
- 2 pompardon: basovska tuba, glasbilo iz skupine trobil (Glasba. Leksikon Cankarjeve založbe)
- 3 špenzar: nem. der Spenzer, angl. spencer = jopa
- 4 zafigano: nem. gefügt, mehko, voljno zavit.
- 5 Pravilno: k Samassi; gre za znamenito kranjsko zvonarsko in podjetniško rodbino beneškega porekla, ki je v letih 1725–1920 delovala v Ljubljani.
- 6 Lintvern: nem., zmaju podobna bajeslovna žival, ki diha ogenj in žre ljudi.
- 7 kirasir: oklepnik, vojak oz. konjenik v oklepu, to, kar so danes tankisti.
- 8 podprtnik: poprtnik, obredni kruh, ki se peče za božične praznike (SSKJ).
- 9 štober: nem. der Stöber, der Ständer, stebrič zavite oblike, ki služi kot podstavček, v našem primeru za svetilko oljenko.
- 10 ofreht: povzročanje hrupni glasbi podobnega ropota komu na večer pred njegovim godom; delati ofreht (SSKJ). V Žireh smo tudi ofirali (udarjali s pokrovkami).
- 11 dragonar: dragonec, vojak na konju, imenovan po zmaju, ki je bil njihovo znamenje.
- 12 plajtentof: nem., abecednik (tudi placentof, S. Bunc).
- 13 Pavel Perko: Očitno tukaj ne gre za duhovnika in pisatelja Pavla Perka, ki je kot kaplan služboval v Žireh v letih 1906–1910, ampak za učitelja Lovra Perka, ki je med leti 1893 in 1899 učil tudi v Žireh (podatki po SBI II, str. 307).
- 14 Župnce: ledinsko ime za Soro med prvim in drugim žirovskim mostom v času pred prvo regulacijo (1938), ko je reka še tekla v številnih zavojih in tvorila nekatere za kopanje prav prijetne tolmune.
- 15 Majland: Milano, avstr. Mailand.
- 16 Jakob Missia (1832–1902), ljubljanski škof in goriški nadškof, prvi slovenski kardinal.
- 17 Carlo Dolci (1616–86), italijanski slikar s sladkobno sentimentalnim stilom.
- 18 "bukovo" domače sukno: izraz znan v slovenskih zahodnih narečjih; kar je iz grobega blaga, bukov jopič (SSKJ).
- 19 iz Letov: gre za Letnik, grapo, ki se izpod Mrzlega vrha izteka v Osojnico; Breznico in Korita loči od Srnjaka in Ledin.
- 20 Metulum: utrjeno mesto Japodov, nekje na Notranjskem ali v hrvaškem Primorju.
- 21 Tauglich: nem. zmōžen.

P.s.: pri sestavljanju teh opomb sta nam bila v glavno oporo Wolfov Slovensko–nemški slovar (1860) in Poučni slovar (1931) Jožeta Glonarja.

ZNAMENJA

Franci Alič

ZNAMENJA NA ŽIROVSKEM

Bilo je poleti med počitnicami, ko me je ob nekem starem, lesenem križu vprašal otrok: »Zakaj pa so ljudje postavili ta križ sredi gozda, ko pa nihče tukaj ne živi?« To vprašanje me je nekoliko zmedlo, ker v prvem hipu nisem znal najti pravega odgovora na te otroške oči, ki se še znajo čuditi in občudovati majhne in preproste stvari. Navadili smo se na kapelice, križe in druga verska znamenja, ki so razpredena po vsej slovenski zemlji. V današnjem človeku pogosto sprožijo le še neko toplo narodno čustvo. Marsikatera umetniška roka se je že razpisala o verskih znamenjih, toda mnogokrat se je ustavila le ob umetniških, etnoloških in arhitekturnih lastnostih. Vendar je tak pogled na verska znamenja nepopoln in pristranski, ker ne vključuje tudi religiozne razsežnosti.

POMEN ZNAMENJ

Razmišljali bomo o verskih znamenjih. Beseda znamenje ima več pomenov in vključuje od ideoloških do nebesnih znamenj. Toda vsem tem različnim znamenjem je nekaj skupnega:

a) Najprej je znamenje **vsak viden odtis** ali vtis v kakšno stvar. Človek pri uresničevanju znamenj uporablja raznovrstno tehniko in načine, zato je razumljivo, da je lestvica znamenj tako široka.

b) Toda ta viden odtis ali vtis ni v prvi vrsti znamenje, namenjeno samemu sebi, ampak **kaže najprej na nekaj ali nekoga**, torej na predmet ali osebo. Tako se pred nami izriše še drugo široko obzorje, ki ni nič manjše od prvega.

Mnogo je verskih znamenj, ki so še kako vredna naše pozornosti, saj gre za hvaležen spomin na tiste, ki so jih postavili, ob njih molili in peli, spomin na tiste, ki so pred nami verovali in upali.

Jože Zdravec

Je znamenje ljubezni do Matere Božje, postavljeno v zahvalo za dobrot veliko množico, prejetih po njeni milostni, materinski prošnji? Je postavil trpeči in ranjeni, da bi se zatekel k njemu v svoji veliki boli in bi pozabljal ob njem, bi zajemal od njega tolažbo in mir in moč za odpoved?...

Ksaver Meško

Znamenje je torej resničnost, ki kaže na nekaj ali nekoga drugega in s svojim obstojem hvali ali opominja človeka. To je glavna vloga znamenja in izvira iz njegovega bistva in strukture.

To sta dve glavni posebnosti znamenj, ki veljajo tudi za verska. Sem spadajo kapelice, križi, cerkve, verske table, zidani ali kamniti stebri... Vso to široko panoramo znamenj povezuje med seboj ne le resničnost, ki kaže na nekaj oziroma nekoga, ampak v našem primeru predvsem namen, s katerim so bila verska znamenja postavljena.

Verska znamenja vsebujejo več razsežnosti: umetniško (slikarsko in arhitekturno), etnološko in versko. Prav verska razsežnost pa je bila včasih hote ali nehote pozabljena in potisnjena v ozadje, zato je prav, da ji vrnemo tisto mesto, ki ji pripada.

Verska razsežnost je najpomembnejša, saj je temelj in so vse ostale le drugotnega pomena. Nikoli ni šel nihče postavljat verskega znamenja iz umetniških, etnoloških ali drugih svetnih nagibov, ampak izključno iz verskih motivov. Vse druge svetne razsežnosti so bile v podrejenem položaju in so se razvijale ter bogatile le toliko, kolikor so pripomogle izraziti na viden in otipljiv način nevidno in neizrekljivo.

ČEMU ZNAMENJA?

Toda še vedno nismo dali odgovora tistim otroškim očem: »Zakaj so ljudje postavili križ sredi gozda, ko pa tukaj nihče ne živi?« Pred nami se razgrne cela paleta namenov, ki se med seboj dopolnjujejo in prepletajo, nekateri pa obstajajo popolnoma samostojno. Po-

leg znanih motivov, ki jih bomo tukaj spoznali, obstajajo tudi osebni skriti nameni, za katere ne bomo nikoli izvedeli.

Pravna znamenja

Najstarejši povod za postavljanje verskih znamenj je pravne narave. Tisti, ki je koga ubil nenačrtno in nehote, je moral za kazen (poleg drugih) postaviti še versko znamenje na kraju uboja. Tako so mnoga znamenja tudi spomenik našega starega prava.

Srednjeveška znamenja

V srednjem veku so postavljali versko znamenje v spomin na kako nesrečo: umor, rop, požar, poplave itd.; torej v opomin prihodnjim rodovom na kako bolj ali manj srečno prestano zlo.

Protireformacijska znamenja

Reformacija je zavirala, ponekod pa popolnoma zavrla nadaljnji razvoj verskih znamenj. Ta je bil v visokem srednjem veku tako zelo navzoč v naši deželi, da so bila verska znamenja njen neločljivi del.

Protireformacija pa je poskušala utelesiti svojega duha tudi z verskimi znamenji in je zato spodbujala ljudi k postavljanju le- teh.

Novoveška znamenja

S prelomom srednjega veka, kar se je pri nas zgodilo šele sredi 17. stoletja, se je spremenil tudi namen postavljanja verskih znamenj. Tedaj so se hoteli ljudje z njimi že vnaprej zavarovati pred naravnimi nesrečami in drugim zlom. To ni več pogled v preteklost, ampak v prihodnost, ki jo lahko človek soustvarja.

Taka človeška drža, ki se skuša zavarovati pred prihodnjimi nesrečami s postavljanjem verskih znamenj, pa se močno razlikuje od poganskih navad, za katere je značilno, da si skušajo ljudje z žrtvami in gradnjo templjev pridobiti naklonjenost bogov in se na ta način zavarovati pred nesrečami. Prvi velik razloček je v pojmovanju Boga, drugi pa v človeškem odnosu do Boga.

Kužna znamenja

Zaradi velikih kužnih epidemij, ki so več stoletij redčile tudi našo deželo in ogrožale ne le prebivalstvo, ampak tudi domače živali, je nastalo marsika-

*Nihče ne ve več,
kdaj so ga postavili
in po kakšni zaoblju-
bi, in v nobeni knjigi
ni to zapisano.*

*Najbrž so preprosto
rekli: 'Jezus in Mari-
ja morata biti sredi
med nami, ne v cer-
kvi zaprta, temveč v
znamenju sredi vasi,
da ju vidimo, ko gre-
mo na delo in se
vračamo domov in
ko si povemo pamet-
no besedo. Bedela
bosta nad nami in
nad našimi otroki, ki
se jima bodo igrali
ob nogah...'*

Emilijan Ceve

tero versko znamenje. Največkrat so jih preživeli postavljali na skupinskih ali posamičnih grobovih kužnih mrličev zunaj pokopališča in naselij. Taka znamenja so zidana ali klesana iz kamna in ponekod še zdaj stojijo na majhni zemeljski gomili ali groblji. Marsikje so pod njimi že izkopali kosti za kugo umrlih in tamkaj pokopanih. Po vlogi so ta kužna znamenja pravzaprav nagrobniki, postavljeni v spomin na umrle, da bi bila drugim prihranjena njihova usoda.

Votivna znamenja

Mnogo znamenj je bilo postavljenih v zahvalo za uslišane prošnje ob boleznih, vojskah ali drugih nesrečah. Ta znamenja bi lahko označili za votivna, podobno kot so zahvalne slike po romarskih središčih. Seveda pa je zgolj na podlagi oblike znamenja nemogoče prepoznati, čemu je bilo postavljeno, ker se posamezne tipske skupine ne vežejo izključno z določenim namenom.

Romarska znamenja

Poseben pomen imajo tudi verska znamenja na romarskih poteh. Kot božjepotna znamenja lahko obravnavamo vsa tista, ki spremljajo romarske poti in so nekakšen kažipot. Vse te kažipotne kapelice so navadno postavljene na mestu, ki je primerno tudi za oddih. Ta verska znamenja so nastajala v tesni zvezi z božjepotnimi cerkvami in so romarje vodile k romarskim središčem.¹

Telovska znamenja

Cerkev na prvi četrtek po Sveti Trojici obhaja praznik Svetega Rešnjega telesa in Rešnje krvi. Ob tem prazniku so nastajale mnoge liturgične in ljudske pobožnosti, med katerimi je za nas najpomembnejša telovska procesija. Navadno poteka po poljih in travnikih. Ljudje prosijo blagoslova. Procesija se vedno ustavi ob štirih oltarjih. Duhovnik vsakokrat zapoje odlomek iz evangelija, nato sledi blagoslov z Najsvetejšim. Zato po travnikih in poljih pogosto najdemo verska znamenja, ki v primerni medsebojni razdalji obkrožajo župnijsko cerkev.

1 Marijan Zadnikar, Znamenja na Slovenskem, Slovenska matica, Ljubljana 1964, str. 14-15.

Prošnja znamenja

Da bi bili naša mesta, trgi in vasi obvarovani pred požari, ki so bili nek-
daj zaradi pretežno lesene gradnje veli-
ko bolj pogosti kot danes, so prebivalci
postavljali prošnja znamenja na čast
sv. Florijanu, proti poplavam Janezu
Nepomuku in še raznim drugim zavet-
nikom pred nesrečami.

Evharistična znamenja

Poleti 1935 je v Ljubljani potekal
2. evharistični kongres, ki je takrat
močno odmeval v javnosti in ga lahko
v tem primerjamo z današnjimi olimpij-
skimi igrami. »Drugi evharistični kon-
gres za Jugoslavijo naj bi s svojo
globoko in bogato vsebino posegel čim
globlje v življenje posameznega kato-
ličana in zaoral čim vidnejšo brazdo v
vse delo in nedelo na verskem, kultur-
nem, socialnem in gospodarskem polju
v vsem našem narodu in državi.« V
srčni želji, da bi kongres za vedno ostal
svež v srcih ljudi in jih spodbujal k še
globljemu krščanskemu življenju, so
postavljali evharistične križe. Ti so na
razglednih točkah opominjali in spod-
bujali ljudi k dobremu.

Obcestna znamenja

Če se vozimo po naših cestah z od-
prtimi očmi za majhne stvari, potem
bomo marsikje ob poti opazili verska
znamenja. Stojijo na mestih, kjer so se
zgodile smrtne prometne nesreče. Naj-
večkrat so to majhni križi s tablico, na
katero je vpisano ime žrtve in morda
tudi vzrok smrti. Ta verska znamenja
imajo večinoma le vzgojen pomen za
voznike in druge udeležence v prometu.
Opozarjajo in prebujajo zavest voznikov,
da se lahko prehitra vožnja konča
s smrtjo.

VLOGA ZNAMENJ

Znamenja so najprej odsev vere, ki
je bila v preteklosti največkrat tradicio-
nalno zakoreninjena v slovenskem člo-
veku. Vera je bila tista, ki je dajala
tempo, uravnavala življenje in povezo-
vala ljudi v skupnost. Kdor ni bil veren,
je bil izobčen iz javnega življenja in
postavljen pred hude preizkušnje. V ta-

*Križ je stal ob poti.
Preperel in poza-
bljen je bil, ves iz-
pran od dežja. Ob
vznožju se je razra-
sla trava. Bog ve,
kdaj je šel tod mimo
zadnji popotnik, ki
bi mu šla roka po-
božno v znamenju
križa preko čela,
usten in prsi. Toliko
tesnobe je bilo tedaj
v moji duši, da sem
stopil tja, se oklenil
trhlih brun in pokril
z rokami goloto raz-
petega telesa. Hodil
sem, že po cerkvah,
kjer diha svetost in
veličastnost od te-
mačnih sten, pokle-
kal pred Tvojimi
oltarji in Te molil,
svojega Boga in Go-
spoda; tu pa sem se
privil prav k Tebi in
govorila sva si ka-
kor brata...*

Cene Vipotnik

*Dekleta poklekajo
zvečer pred Marijo,
preden v cerkvi po-
dajo roko možu, ter
se čez leto in dan
spet vrnejo kot mla-
de matere, ki pri-
našajo Mariji kazat
svoje otroke; in ko-
maj začne otrok
opažati svet, že ste-
ga roke po Mariji-
nem plašču...*

*Tu je kraj slovesa –
vsi hišni pragovi se
tukaj končujejo.*

*Gospodar, ki je živi-
no prodal, prinaša
svoj novčič v
puščico ob znamen-
ju, kajti Bog je dal,
Bogu gre del člove-
kovega zaslužka.
In na zadnji poti, ko
človeško truplo po-
slednjič roma čez
vas in polja tja gor*

kem svetu, v katerem še ni bilo sekula-
rizacije in ateizacije, so se verska zna-
menja lepo ujemala s tem načinom
mišljenja. Nihče se ni spotikal obnje in
vsakdo je nanje gledal najprej kot na
versko znamenje. Na tako gledanje
kaže tudi to, da so se ob vsakem ver-
skem znamenju možje odkrili, žene pa
pokrižale.

Znamenja imajo tudi vzgojno vlogo.
Razpredena po vsej slovenski zemlji s
svojo navzočnostjo kažejo na Boga in
njegov nauk, ki se je v polnosti razodel
v Jezusu Kristusu. Človek se ob pogle-
du na znamenje spomni, da njegovo
sovrastvo do soseda ni vseč Bogu in ne
koristi ne sosedu ne njemu samemu.
Verska znamenja s svojo navzočnostjo
spodbujajo k dobremu, varujejo pred
slabimi mislimi in dejanji. So kot ne-
kakšni kamniti preroki, ki tudi danes
govorijo odprtih srcem, kakor so nekoč
v Stari zavezi.

DOGAJANJE OB ZNAMENJIH

Vsako versko znamenje je dajalo
ljudem močno identiteto in jih med se-
boj povezovalo v še močnejšo
občestvo. To pa ni bil le dogodek, ampak
proces, ki se je začel s spočetjem in
končal s pogrebom.

Ob verskem znamenju so se ljudje
srečavali naključno ali hote in si izmen-
jali nekaj besed o tej ali oni stvari. Če
so fantje peli na vasi, potem se niso
zbirali ob kakšnem kurniku, ampak ob
verskem znamenju ali lipi. Nema lokrat
je versko znamenje postalo tudi kraj
poslavljanja moža od žene, fanta od
dekleta ali obratno.

Na poseben način je bil prostor okoli
znamenja svet (to potrjujejo tudi lesene
ograjice, ki so varovale sveto zemljo
pred živalmi in človeškimi nogami). Ne
samo zato, ker je simbolično predsta-
vljal cerkev in s tem Boga, ki je bdel nad
ljudmi. Ljudje so imeli v svoji sredini
Boga, zato so lahko doživljali močno
versko zavest, da je Bog nenehno z
njimi. Ta zavest daje človeku v težavah
veliko več moči in poguma kot vsa dru-
ga prijateljstva.

Ob verskih znamenjih so potekali tudi številni domači obredi, ki še posebno izražajo pristnost in domačnost. Težko je ujeti tega duha v stavek in ga pričarati pred tistega, ki se še nikoli ni udeležil podobnega obreda. Najbolj značilni so naslednji trije.

Velikonočni žegen

Velikonočno blagoslavljanje jedil je navadno potekalo v župnijski cerkvi, v oddaljenih vaseh in zaselkih brez cerkve pa je duhovnik blagoslovil jedi kar pri vaškem znamenju. Torej je bila kapelica nekakšna simbolična cerkev, kjer je potekal obred blagoslavljanja jedil. Žene in dekleta, fantje in otroci so prinesli žegen h kapelici, namesto da bi se odpravili v oddaljeno župnijsko cerkev.

Šmarnice

Mesec maj je Marijin mesec, ko se v naših cerkvah opravljajo šmarnične pobožnosti. Ponekod pa je še ostala navada, da se branje šmarnic opravi ob vaškem znamenju, podobno kot pri blagoslavljanju velikonočnih jedil. Ljudje se zberejo ob vaškem znamenju skupaj z duhovnikom ter sredi narave hvalijo in častijo Boga, ki se je utelesil po Materi Mariji v Jezusu Kristusu.

Slovo od mrliča

V preteklosti je vsakdo umrl doma, tu je tudi ležal na parah. Po treh dneh molitve in bedenja so položili mrliča v blagoslovljeno zemljo. Na poti so se pogrebci ustavili ob vaškem znamenju, kjer se je umrl simbolično poslovil od sosedov, prijateljev in znancev. Pri zna-

na zadnjo njivo, ki mu jo je Bog še podelil, se mora posloviti od vasi in znamenja, saj ga je spremljalo vse življenje in mu delilo blagoslov – poslednje zemeljsko slovo od Matere Božje in sovaščanov.
Emilijan Cevc

Ljudska duša s svojim globokim občutkom za pieteto vselej postavi znamenje na pravem kraju. Stoji sredi polja, da bi toča vsega ne pobila, na širnih travnikih, da bi varovalo živino na paši, na križpotjih, da bi blagoslovilo popotnika in ga vodilo tja, kamor je namenjen. Ko se s težko sapo poganjaš po strmi stezi, da dosežeš višino, te čaka na najvišjem robu hriba, kjer se strmina položi, zaradi česar lahko po pravici iz globine vroče utripajočega srca vzdihneš: 'Hvaljen bodi, Jezus Kristus!' Ali pa te vabi k sebi ob robu gozda, preden te sprejme priviti somrak njegove visoke cerkvene ladje. Povsod in vedno pričujoče je odprto uho Gospoda, če imaš kako skrb in prošnjo. Pomudi se tu!

Julius Kugy

menju tudi prosi odpuščanja po svojem pogrebcu, ki pravi takole: »Preljubi bratje in sestre! Zdaj, ko se mora ta pokojna krščanska duša našega... ločiti od vas, vas prosim odpuščanja, če je komu kakšne krivice storila ali komu kaj dolžna ostala. Odpustite tej duši, da bo tudi Bog njej in vam odpustil in bo lahko v miru stopila pred sodni stol božji. Zdaj pa se v imenu vse vasi poslavljam od tebe, duša krščanska, ki si živela z nami.«²

LEGA ZNAMENJ

Tako kot so postavitvi znamenj botrovali različni vzroki, so bili tudi vzroki za izbiro kraja precej različni.

Navadno najdemo verska znamenja sredi vasi ali trga. Srečamo pa jih tudi ob cestnih križiščih, na poljih, ob nepregledni cesti, v mračni soteski... Na prvi pogled bi se nam zazdelo, da je postavljanje verskih znamenj na teh mestih nesmiselno ali celo neumno. Toda če bomo vprašali sosede, ki skrbijo zanje, nam bo vse postalo jasnejše. Padel je v vojni sredi gozda, zato smo mu postavili križ; življenje je izgubil na cesti, zato smo mu postavili križ s tablico; sredi vasi hočemo imeti Marijo, zato smo postavili Marijino kapelico kar v vasi; živ sem se vrnil iz taborišča, zato sem postavil kapelico...

Tako ima vsako versko znamenje svojo zgodovino. Včasih je polna pelina in trnja, a vedno prepletena z močno vero v Boga.

2 Emilijan Cevc, Preproste stvari, Ljubljana 1944, str. 234.

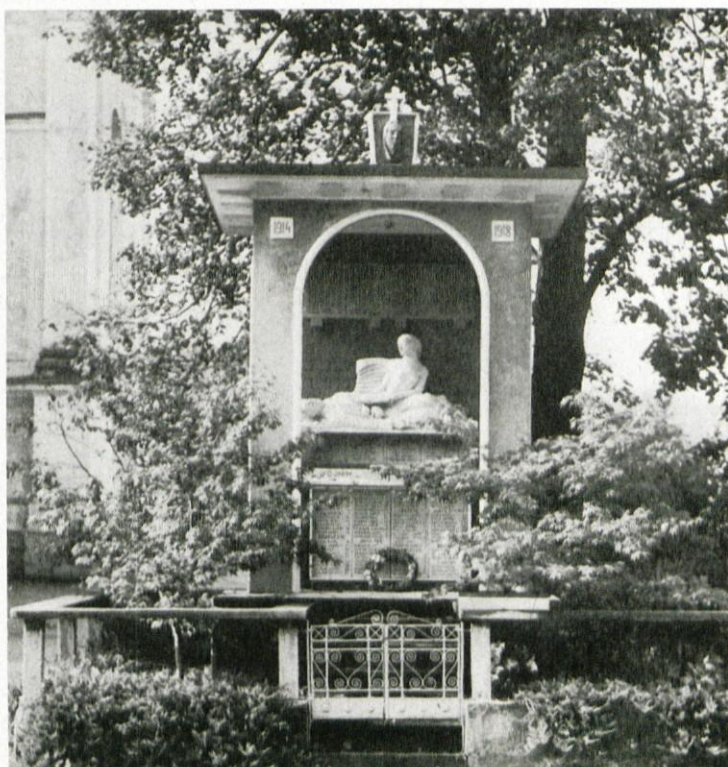
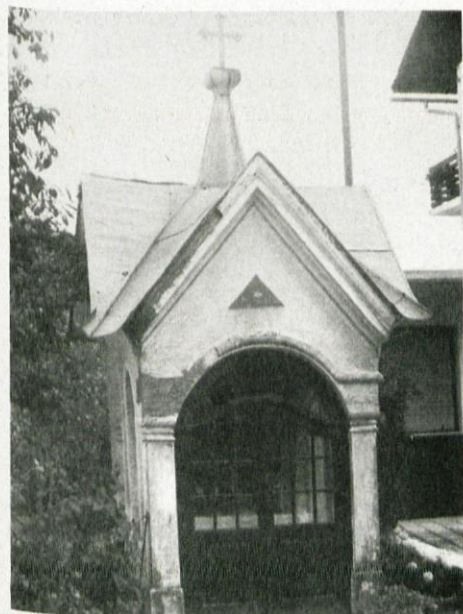
VERSKA ZNAMENJANA ŽIROVSKEM

Pocukal me je za rokav. Obrnil sem se in ponovno zagledal tiste otroške oči. »Pojdiva pogledat še ostale križe in kapelice,« mi je rekel. »Pa pojdiva,« sem mu veselo odvrnil in poromala sva k vsem križem in kapelicam na Žirovskem.³

³ Podatke o nastanku verskih znamenj sem dobil na terenu in v Glasu sv. Martina, leto III. (1983), št. 3; n.d., leto IV. (1984), št. 1; n.d., leto V. (1985), št. 1.

PRI TINETU V STARIH ŽIREH

Ljudje so spremljali Boga, trepetajoč v zaupnem strahu. Ne lakote! Ne vojne! Ne kuge! Ne potresa! Varuj nas vsega hudega, so prosili pred kapelico na robu vasi. Okoli Najsvetejšega so zacingljali zvončki in zapeli pevci. Gasiški trobentač je zatrobil v jasni dan, iz zvonika so mu odgovorili zvonovi... Ta kapelica je posvečena Jezusovemu Srcu in je zgrajena kot oltar za procesijo.

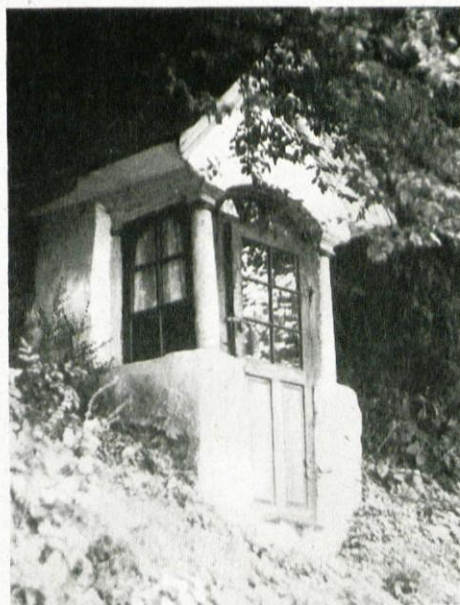

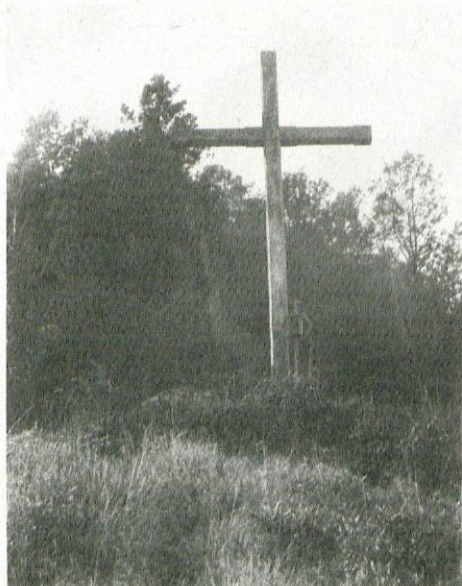
PRED FARNO CERKVIJO

Spomenik kapelico pred farno cerkvijo so postavili v spomin na vse padle žrtve iz prve svetovne vojne. Pobudnik in duša tega načrta je bil g. župnik Ivan Pečnik in odbor borcev v tej vojni. Načrt je naredil arhitekt Stane Kregar.

POD ŽIRKOM NA ZADNJICI

Ljudje so postavili kapelico na Boštjanovo zemljo v prejšnjem stoletju. S te lepe razgledne točke naj bi Marija varovala Žiri, ki so se tedaj razprostirale pod kapelico.

EVHARISTIČNI KRIŽ NA ŽIRKU

Leta 1935 je bil v Ljubljani evharistični kongres. Ljudje so z velikim veseljem postavljali križe kot spomin na ta kongres. Križ je bil verjetno postavljen v času od 17. maja do 10. junija 1935. Kljuboval je vihram vojne, ni pa vzdržal viher svobode, ki so ga podrle. Zato so ljudje znova postavili nekoliko manjši križ od prvotnega. Toda tudi ta ni mogel ostati. Šele leta 1989 so ga v spremstvu domačega župnika slovesno ponovno postavili na prvotno mesto.

PRI BEKŠU V STARIH ŽIREH

Kapšetova gospa je želela imeti kapelico na svoji zemlji. Zato je bila postavljena najprej majhna lesena kapelica, v njej pa lesen kipec sv. Jožefa, ki pa so ga ukradli. Janez Bekš, ki zdaj skrbi za kapelico, je pozneje vanjo postavil kipec Srca Jezusovega. Kot spomin na sv. Jožefa pa je v kapelici še njegova slika.

PRI STARI ŠOLI V STARIH ŽIREH

Ljudsko izročilo ne ve nič o njenem nastanku. Posvečena je Materi Božji. V njej je Marijin kip z Jezusom v naročju. Postavljena naj bi bila kot eden izmed oltarjev pri telovski procesiji.

PRI PAVLAČU V TABRU

Na mestu, kjer zdaj stoji kamniti križ, je v preteklosti stal lesen. Sedanjega je postavil Jože Reven s prošnjo Bogu, da Italijani ne bi zasedli njegove domačije. Italijanski okupatorji so po prvi svetovni vojni res zasedli ozemlje vse do Osojnice in Breznice, toda Pavlačeva domačija je ostala obvarovana. Na križu je letnica 1925.

PRI CEPINU V STARIH ŽIREH

Gospodarja Gantarja je izpred hiše odnesla voda. Posrečilo se mu je rešiti nekaj sto metrov stran ob nekem drevesu. V spomin na to nesrečo, ki se ji je srečno izognil, je postavil majhno leseno kapelico.

PRI KOVAČU V STARIH ŽIREH

Andrej Kavčič se je večkrat sprehajal ob Sori, okrog leta 1910 pa je na enem svojih sprehodov utonil. Njegova sestra je dala postaviti križ na mesto, kjer so ga prinesli iz vode na cesto. Kasneje so križ nekoliko prestavili.

PRI KEBRU NA BREZNICI

Znamenje je bilo postavljeno leta 1890. Ob njem se je vedno poslovil umrli od svojih vaščanov, sosedov in prijateljev ter jih po svojem pogrebcu prosil odpuščanja. Kapelica ima štiri niše, glavna je posvečena Mariji.

NA LUŽAH NA BREZNICI

Izročilo pripoveduje o izstradanem beraču, ki se je napatil na Breznico prosit kruha. Zaradi izčrpanosti je na poti umrl. Ljudje so ga našli s koprivo v ustih na mestu, kjer zdaj stoji križ. V spomin na njegovo tragično smrt so ljudje postavili križ.

PRI PIVKU V OSOJNICI

V naši župniji je bila pred vojno navada, da so v adventu vsak dan v procesiji nosili od družine do družine kip Matere Božje. Na božični večer so ga prinesli k Juriju Sorliju in ta je kip hranil vse leto. Pozneje je sezidal kapelico, v katero je postavil kip. Italijani so jo med vojno preuredili, po vojni pa je bila v razpadajočem stanju. Leta 1980 so jo popolnoma prenovili.

PRI VOVŠARJU V OSOJNICI

Znamenje je zelo stáro, tako da ljudje ne vedo natančno, kdo in zakaj je kapelico postavil. V njej je lep križ.

PRI GANTARJU V BREKOVICAH

Križ je bil postavljen v spomin na nesrečni dogodek. Ob povodnji leta 1926 je neka žena, pisala se je Grošelj, kljub opozorilom zapeljala s konjem čez naraslo vodo in ta jo je spodnesla. Konj se je rešil, ženo pa so našli mrtvo pri Gantarju. Križ je prvotno stal pri vodi. Zaradi poplav je razpadel, zato so ga postavili na sedanje mesto ob jesenu.

PRI NOVOHIŠARJU V OPALAH

Kapelica je bila zgrajena po zaobljubi. Gospodar je imel hudo, verjetno neozdravljivo bolezen. V stiski je prosil Boga in Marijo pomoči. Zaobljubil se je, da bo postavil kapelico, če bo ozdravel. Ozdravel je in obljubo izpolnil. Kapelica je stara okrog 85 let in je posvečena Mariji v zahvalo. V kapelici je Marijin kip z Jezusom.

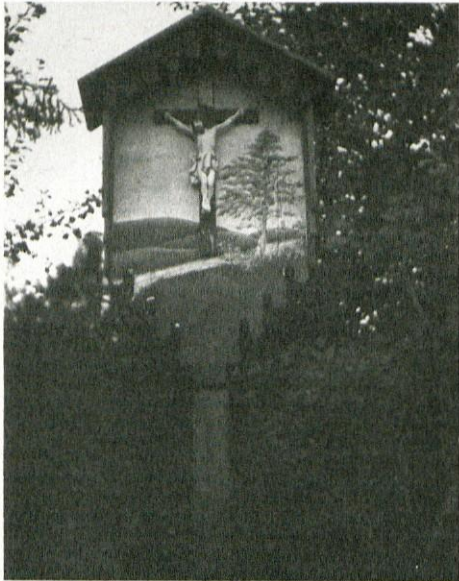
PRI OBLAKU V RAVNAH

Izročilo pripoveduje, da so se v gozdu izgubili otroci. Starši so jih iskali, vendar niso mogli najti nobenega sledu o njih. Zato so v veliki bolečini v spomin na ta žalostni dogodek postavili lep lesen križ z izrezljanima kipcema Marije in Janeza pod križem.

PRI ANDREJU V RAVNAH

Kapelico je dala postaviti Frančiška Pišlar v zahvalo za preživeto vojno. Približno pred desetimi leti jo je vzorno obnovil Marjan Pišlar. Kapelica ima štiri majhne niše, v katerih so božje podobe. Značilnost te kapelice je, da v glavni niši menjajo nabožne podobe glede na cerkveno leto.

V GOROPEKAH

Pavel Mlinar, rojen leta 1878, je bil hlapec pri Sedeju. Leta 1905 se je smrtno ponesrečil pri obiranju češenj. Njegovi svojci so postavili na Goropekah križ. Pozneje je pod tem križem umrl tudi neki oslar. Pred nekaj leti so križ obnovili.

PRI ŠNITOVCU NA LEDINŠKEM GRIČU V ŽIROVSKEM VRHU

Križ je oskrbel Jože Oblak s Sela. Glavni namen postavitve križa pa je bila iskrena zahvala Bogu, da med drugo svetovno vojno na tem griču ni nihče padel.

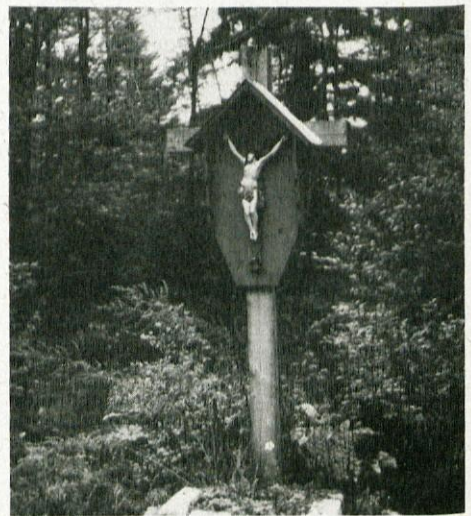

PRI GOLCU V ŽIROVSKEM VRHU

Neko nedeljo so šli starši k sv. maši. Otroci so ostali sami doma, medtem pa je iz neznanega vzroka zgorela hiša in v njej tudi otroci.

NA TROHOVEM GRIČU V ŽIROVSKEM VRHU

Znamenje je postavljeno v spomin pastirici, ki je jeseni pasla živino. Ker je bila slabo obuta in oblečena, je zmrznila. Leta 1970 se je z buldožerjem v bližini križa ubil Jože Kožel iz Ljubljane. Alojz Demšar in Franc Kavčič sta zato znamenje obnovila ob pomoči župnika Pavla Koširja; ta jima je priskrbel Kristusovo podobo.

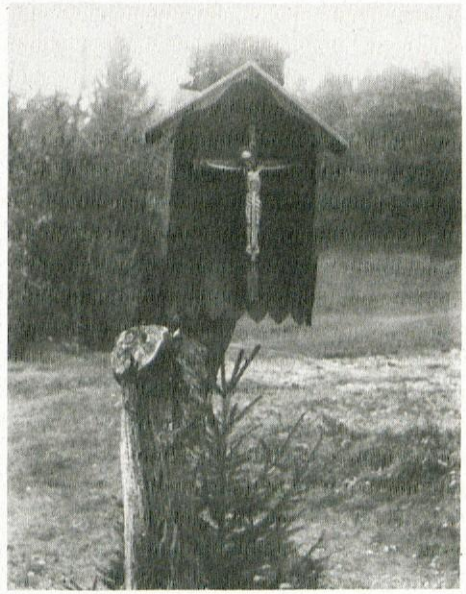

PRI STEZI NA POTI K JAVORNIKU V ŽIROVSKI VRH

Včasih so temu znamenju rekli kar križ »pri Javorniku na cesti«, ker je tod šla prvotna cesta. O vzroku nastanka križa ljudje ne vedo nič natančnega.

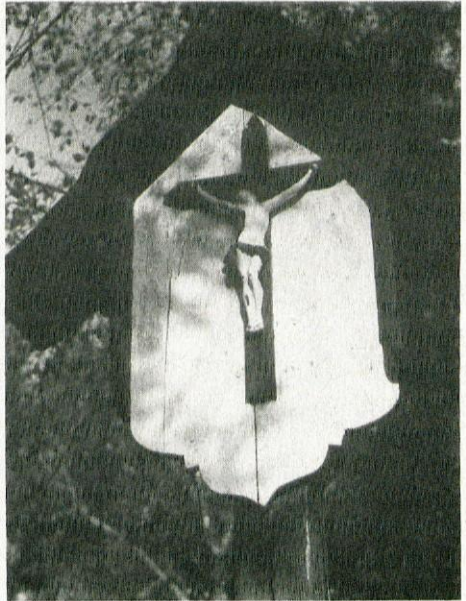
PRI RIGELCU V ŽIROVSKEM VRHU

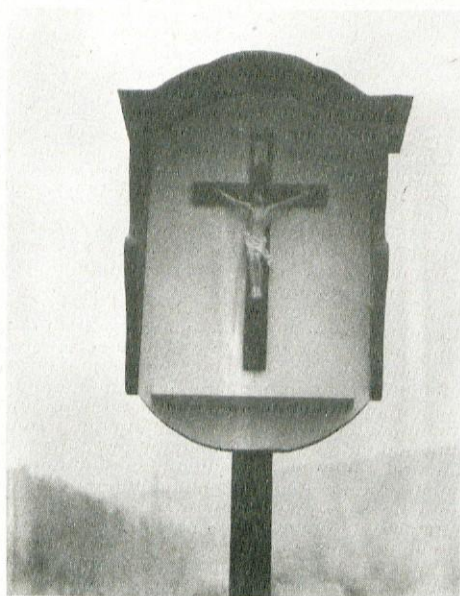
Izročilo pripoveduje o beraču, ki je v prejšnjem stoletju umrl na mestu, kjer sedaj stoji križ. Po njegovi smrti se je na tem mestu vsak večer pojavljala skrivnostna luč. Vaščani so se zato odločili, da bodo tu postavili križ v spomin na umrlega berača. Od tedaj dalje se luč ni več prikazovala. V drugi svetovni vojni je nestrpna roka prestrelila korpus in ga zelo poškodovala. Stane Mrovlje je korpus pred leti zamenjal.

POD JAVORNIKOM V ŽIROVSKEM VRHU

Izročilo pripoveduje o teti Jeri, ki je v prejšnjem stoletju na tem mestu zmrznila. V spomin na njeno smrt so domači postavili križ.

PRI BREGU V NOVI VASI

Vzrok prvotnega nastanka ni več znan. Zanj sedaj skrbita Lojze Jereb in njegov sin Simon, ker se je Marija Jereb leta 1954 smrtno ponesrečila, ko je padla s češnje.

PRI TONETU MICNIKOVEM V NOVI VASI

Kip Marije Brezmadežne je Ivanka Trček iz Nove vasi kupila leta 1948 v Ljubljani pri g. Slivarju, tamkajšnjem umetniku nabožnih kipov. Leta 1984 poleti pa je otrokom izrazila željo, da bi rada postavila kapelico. Obljubili so ji, da jo bodo postavili do njene zlate poroke. Vsakdo je prispeval s svojim znanjem in dobro voljo, tako da je bila kapelica blagoslovljena že za praznik Marije Brezmadežne. Tako so se Bogu in Mariji zahvalili za srečno prestano vojno in povojne čase.

PRI ŠURKU V NOVI VASI

Prvotni križ, ki je bil pritrjen na smreko, je zdaj na hiši pri Šurku, ker je bil poprej nenehna tarča človeške objektivnosti. Ker do zdaj na prvotnem mestu ni bilo več križa, se je Izidor Petrovčič odločil, da bo naredil novega in ga obesil na smreko, kjer je križ prvotno stal. Križ, ki je zdaj na hiši, pa je pred leti obnovil njegov brat Štefan Petrovčič. Ni znano, zakaj naj bi križ postavili.

PIVKOV KRIŽ V STARI VASI

Sedanji križ, ki stoji na križpotju, je bil postavljen leta 1926, ko je velika povodenj odnesla prvotni križ. Vzrok postavitve prvotnega križa ni znan.

NA BEDRIH

Približno leta 1900 je dala Ivana Modic postaviti Marijin kip na odžagan hrastov panj. Na znamenju je pisalo: »Blagor človeku, kateri vsak dan pri mojih vratih čuješ.« Pri napeljavi elektrike in postavljanju električnih drogov so morali kip prestaviti na bližnjo lipo. Med drugo svetovno vojno so se njeni otroci zaobljubili, da bodo pozidali kapelico. Postavili so jo na mestu tega znamenja in vanjo prenesli Marijin kip. Domači župnik jo je blagoslovil leta 1990.

PRI MAJNIKU NA DOBRAČEVI

Stari križ je bil na drugi strani ceste. Bil je precej velik. V kakšen namen so ga vaščani postavili, ni znano. Po vojni ga je nestrpna roka prežagala in skurila. Vaščani pa so kmalu kupili novega in ga postavili na mesto, kjer je še zdaj. Leta 1964 je bil lepo obnovljen. Do nedavnega je prav ob tem križu duhovnik pričakal pogreb iz Rakulka, Žirovskega vrha in okolice.

PRI MAČKU NA DOBRAČEVI

Ljudsko izročilo pravi, da je na mestu, kjer zdaj stoji kapelica, pogorela hiša. Pri podiranju in odstranjevanju ruševin so našli večjo vsoto denarja. Pozneje so na tem mestu sezidali kapelico, ki tu stoji že celo stoletje. V kapelici je oltarček, na katerem je Marijin kip, saj je kapelica posvečena Mariji.

KRIŽ POD SKALARJEM NA DOBRAČEVI

Tudi ta križ je eno izmed znamenj, ki je bilo postavljeno iz ljudske pobožnosti, vendar o njem ni ohranjeno nobeno izročilo. Je le znamenje, ki nas spominja na naše odrešenje.

NA POKOPALIŠČU

Njiva, v kateri so pokopana trupla umrlih, je sveta in na to nas spominja znamenje križa sredi grobov. Križ pa kaže tudi na to, kar nas vse nekoč čaka – vstajenje.

**PRI KOVAČU V KLANCU
NA DOBRAČEVI**

Že pred približno dvesto leti je takratni gospodar v zahvalo za povrnjeno zdravje postavil ta križ. Sedanji lastnik domačije ga je obnovil.

NAD BREŽNIKARJEM

Izročilo pripoveduje o neki dekli, ki je na tem mestu zmrznila. V spomin nanjo so ljudje postavili lesen križ.

PRI BRDARJIH V ZABREŽNIKU

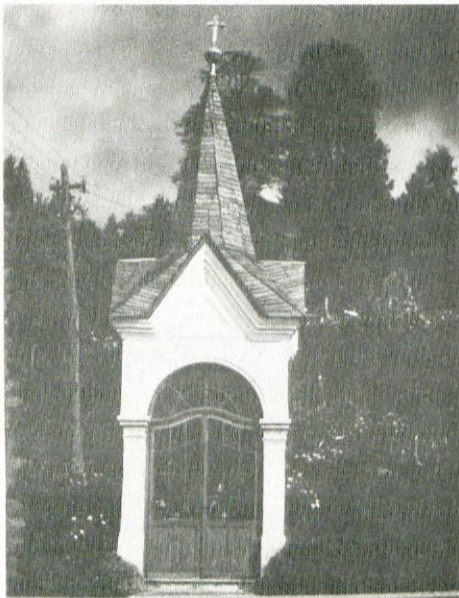
O nastanku križa ljudje ne vedo ničesar natančnega. Posebnost tega križa je, da je korpus zelo velik in lep.

PRI MODRIJANOVCU NA SELU

Znamenje so ljudje postavili pred drugo svetovno vojno v spomin na smrt dveh hlapcev. Eden izmed njiju se je obesil, drugi pa je utonil v Sori.

PRI MARTINCU NA SELU

Kapelico je zgradil pokojni zidarski mojster Anton Kopač iz Stare vasi. Na oltarju je napis: »Leta 1904. V spomin 50 letnice njene brezmadežnosti.« Poleg Marijinega kipa so v kapelici še sv. Florijan, sv. Barbara, sv. Anton in sv. Lucija. Kipe je izdelal podobar Šubic iz Poljan.

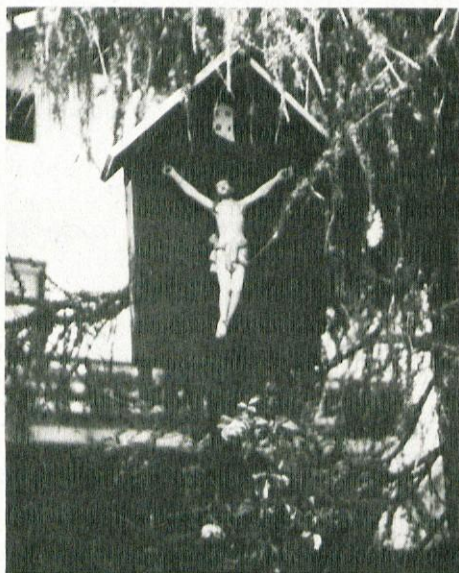

POD CERKVIJO NA LEDINICI

Tudi o tem znamenju ni nobenih podatkov, ki bi govorili o njegovem nastanku.

PRI MUHOVCU NA LEDINICI

Kdo, kdaj in zakaj je na tem mestu postavil križ, domačini nič ne vedo.

Prišla sva na konec najinega romanja, oba že nekoliko utrujena, hkrati pa bogatejša za nova spoznanja. »Je to vse,« me je vprašal z velikim upanjem, da se greva odpočit. »Verjetno,«⁴ sem ga potolažil in odšla sva domov v Stare Žiri, kjer se je življenje na Žirovskem najprej začelo.

Franci Alič

Ljubljana, 7. novembra 1991

4 Nobeno delo ni popolno, tako je tudi ta prikaz znamenj verjetno pomanjkljiv. Pri svojem delu sem se omejil le na križe in kapelice v žirovski župniji in sem zavestno opustil vsa druga verska znamenja na hišah, kozolecih... Upošteval sem torej izključno le kapelice in križe, ki stojijo samostojno. Znamenja sem slikal sam z namenom, da bi se spomin nanje čim bolj ohranil. Seveda bom vsakega iskrenega dopolnila o tem ali onem verskem znamenju, ki ga nisem namerno izpustil, vesel. Na koncu, a ne zadnje po pomembnosti, bi se rad zahvalil vsem tistim, ki so mi kakor koli pomagali pri zbiranju podatkov ali so me drugače spremljali pri delu. Brez njihove pomoči bi to delo ostalo le prj lepi ideji.

DOMOZNANSTVO

Janko Mrovlje

VAS LEDINICA

V tem sestavku želim predstaviti življenje in razvoj vasi Ledinica od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Vsestranski napredek vasi v zadnjih petdesetih letih tega stoletja je presegel vsa pričakovanja.

Opisal bom, kako sem doživil razvoj rojstne vasi Ledinica, ki smo ji domačini odvzeli drugi i in ji ime skrajšali na Ledinca. Želim jo ohraniti v spominih, kot so oblikovali moje življenje v tem stoletju.

Ledinica (498 m nadmorske višine) leži v Žirovski kotlini na levi strani reke Sore v izteku Mrzliške grape, ki se začne pod 980 m visokim Mrzlim vrhom. Ob vhodu v vas stoji strnjeno naselje štirinajstih hiš, preostale pa so raztresene po Mrzliški grapi in okoliških obronkih v zaselku Dovce. Vas z obeh strani grape obdajajo strme senožeti, nad katerimi so mešani gozdovi listavcev in iglavcev, ki objemajo Mrzli vrh.

Do leta 1945 je bilo v strjnjeni vasi pet hiš, od teh so bile tri kmetije (Šinkovčeva, Krogarjeva, Kokljeva), bajta Ivanke Malovrh, klekljarice čipk, in Antona Oblaka, zidarja, Brezarjevega iz Jarčje doline. Iz zaporednih števil je razvidno, da je bila prva vaška hiša Šinkovčeva, druga Krogarjeva, tretja mežnarija pri podružnični cerkvi nedaleč od vasi in četrta Kokljeva (moj rojstni dom); slednja žal ni več ohranjena, kajti po zgraditvi nove je bila leta 1931 porušena.

Po drugi svetovni vojni so na Ledi-

nici zgradili nove hiše Jože Eniko-Šinkovec, Maksa Dolinar, Bercetova iz Mrzlega vrha, štiri hiše sorodniki Pavle, Konrad, Milan in Rajko Filipič, Krogarjeva Milka ter sin Emir in hčerka Senja. Tako ima danes strnjena vas 14 hiš.

Baročna cerkev sv. Ane je postavljena na skalnem pomolu, ki deloma zakriva pogled na vas in leži 507 m visoko. Zgrajena je bila v sedemnajstem stoletju. Na poti, ki vodi proti mežnariji, je zgradila po vojni na majhnem platoju oziroma terasi hišo Šinkovčeva Milka. Od hiše je lep razgled na Žirovsko kotlinino, Žirovski vrh in vas Goropeke. Gospodar te hiše je Rudolf Eniko, spreten oblikovalec lesene oprave, narodne motivike in za izdelovanje čipk nenadomestljivih struženih klekeljnov.

Nad vasjo je v bregu na terasi v tem desetletju postavil počitniško hišico Matjaž Kavčič, sin Krogarjeve Ivanke.

Iz vasi vodi pot po slemenu v zaselek Dovce. Ob poti pod gozdom na Krasu je Janez Špik postavil v obliki vikendice velik čebelnjak, ki se lepo vklaplja v okolico.

Na previsu v Dovcarsko grapo stoji hiša na Pepelu. Če gremo še naprej skozi gozd, pridemo do hiše pri Rezi, stisnjene v strmino grape. Hiša ni več naseljena, zadnji v tej hiši sta bili zadaj že pokojni Terezija Jesenko in hči Malka. Pred vhomom v hišo izvira studenec. Vse druge dovške hiše dobivajo vodo s kapnicami. Na levi strani Dovcarske grape stojita v breg prislonjeni Žnidar-

jeva in Matevževa hiša. Pri Matevžu je v tem stoletju živel invalid Ludvik Filipič, spoštovan in priljubljen samouk. Njegova ročna spretnost, iznajdljivost in ustvarjalnost ga je pri vaščanih proslavila kot knjigovezca, izdelovalca vžigalnikov, nožev in podobno. Znal je oblikovati roževino in druge predmete. Nekateri izdelki mojstra Filipiča bi bili v ponos vsakemu strokovnjaku.

Jože Filipič, ki je stanoval v mežnariji, je bil v tem stoletju na Ledinici prvi vaški fotograf. Po stroki je bil poznan po Žirovski kotlini in Poljanski dolini.

Iz strnjene vasi pelje pot po Mrzliški grapi do hiše Krogarjevega Lojzeta, po hudem strmecu pa se pride do Ratačeno-ve kmetije, ki je imela ob postavitvi hišno številko 5. Gospodarja teh hiš sta gojila čebele. Lastni vodovodi so tod pogosti. Poleg Ratačena ga imajo tudi Gričarjevi, ki na vas ob ustju hudourniške grape zrejo s 640 m visoke Šinkovčeve senožeti in bukove hoste nad vasjo. Sora teče tik pod tem hribom. Na levi strani nekoč bistre reke je prislonjena v breg Muhovčeva hiša. To je rodni dom Karla Poljanskega, krojača, priljubljenega sindikalnega obrtnega delavca v Ljubljani. Med okupacijo je ta zaved-

*Vas Ledinica,
fotografiral Jože
Filipič leta 1935.*

ni Slovenec skrbel za glavni štab Osvo-
bodilne fronte sredi okupirane Ljublja-
ne, vojaško razporejen kot ekonom.
Med vojno je padel v partizanih.

Ob obrežju Sore je Pepelčna hiša že
pokojne Marije Kristan s studentem ob
hiši. Hiša je bila po vojni porušena, na
tem mestu pa so njeni vnuki zgradili
počitniško hišico. Po vojni sta v nepo-
sredni bližini zgradila hiši tudi Ra-
tačenov Stanko in sin sedanjega
Muhovca. Te hiše imajo svoj vodovod,
speljan od studenca v Bizoviški grapi;
tu je tudi brv čez Soro, ki ljudem krajša
pot v Žiri.

Do leta 1945 je imela vas 14 hiš, v
povojnem času so zgradili še 12 hiš,
tako da danes šteje vas 26 hiš.

VOZNE POTI IN STEZE V VAS

Vozne poti in steze vodijo v vas z
glavne ceste, ki pelje po dolini in ravnici
do Žirov. Glavna cesta, ki je odslej vo-
dila na Ledinico, se odcepi pri Tinčnu
na Dobračevi in pelje po makadamski
cesti prek Kršin, hiše pri Travnikarju,
do mostička čez potok Smekel. Tu izvi-
ra studenec, ki je v sušnih obdobjih
Ledinico oskrboval z zdravo pitno vo-
do. Nekaj metrov dalje teče Sora, prek

katere vodi sodoben betonski most. Sora je zdaj regulirana, ukleščena v kamnito strugo. Starejši vaščani, med katere sodim tudi sam, pogrešamo streho opečne dvokapnice, ki je varovala leseno konstrukcijo starega mostu.

Druga na novo zgrajena cesta se odcepi pri Šemonu na Dobračevi in pelje po obrežju Rokolščice, zdaj reguliranega potoka, in se s staro cesto združi pri omenjenem mostu. Že več kot pol poti je asfaltirane. Tretja pot, ki vodi v vas, je makadamska in jo usmerja tok potoka Račeva pri tovarni Alpina mimo nekdanje strojarne čez travnik po obrežju Sore do mostu. Od reke se s krajšim ovinkom pripeljemo v vas po leta 1990 asfaltirani cesti.

Vaščani so si utrli še dve stezi, ki sta sprostili vaške komunikacije. Prva je potekala po levem bregu Sore mimo pomembnega studenca v Bazovicalah pod hribom Žirk vse do Žirov. Ob povodnji je bila edina res varna pot do bližnjega trga Žiri. Druga steza je vodila navkreber iz vasi do mežnarije, potem se je spustila do reke Sore prek Kodrno-ve brvi v Selo.

Most povezuje vas od začetka tega stoletja. Prej je iz vasi vodila kolovozna pot in prečkala Soro na plitvini pri Muhovcu, kjer je danes brv, druga pot pa je peljala mimo mežnarije na Preloge po travnikih do plitvine Sore in prečkala reko na mestu, kjer je bila nekdanj Kodrno-va brv.

Planinski poti sta dve. Prva vodi prek Ledinice v Mrzli vrh po globeli Mrzliške grape, druga pa prek Dove v Jarčjo dolino in Koprivnika v Mrzli vrh.

EKOLOGIJA, REKREACIJA IN FLORA

Danes se človeku stoži, ko stopa po poteh ob Sori, kjer ni več zelenega grmovja, vrb, jelš, lesk, ki so zakrivali reko in potoke, za katere je bil značilen pisan živalski svet (postrvi, klini, raki, žabe, kačji pastirji) in močvirno rastlinje.

Sora je bila v toplih dneh vaško kopaljšče. Po ribah smo mulci segali kar z

Vas Ledinica, fotografiral Jože Filipič leta 1940.

rokami, kajti dobro smo vedeli za njihova pribežališča med koreninami. Ribiško srečo je vedno zapečatila pečena riba, zavita v moker časopisni papir, da se ne bi osmodila na žerjavici. Oprezovali smo, da nas ne bi zalotile žandarske patrulje ali ribji čuvaj, ki smo ga dobro poznali. Na desni strani Sore je bilo več močvirnatih tolmunov, imenovanih budniki. Ta korita so nas odvrčala od kopanja, čeprav smo spomladi z grabljami vlačili na plano žabe ter krake prodajali gostilničarju, da smo si kupili kakšen priboljšek. Na desni strani Sore je bilo več potokov, ki so odmakali vodo z obrežnih močvirnatih travnikov. Med temi je bil tudi potok Rokolščica, ki še ni bil reguliran. Potoki so bili polni mladice, zlasti klenov in tudi rakov ni manjkalo. Prvega onesnaženja se spomnim še iz osnovnošolskih časov sredi tridesetih let tega stoletja. Povzročili so ga delavci strojarne, ki so v potok spuščali kemične odplake. Mmožica mrtvih in omamljenih rib tega pravzaprav neznačnega onesnaženja je povzročila, da so raki in ribe popolnoma izginili.

Na hribčku s cerkvijo, mežnarijo in dalje po slemenu proti Dovcam je gozd Kras, po grebenu katerega pelje steza. To je redko poraščen mešani gozd z grmovjem, brinjem in lipo. Praprotna podrast je bila zmeraj prizorišče otroških iger. Hrib je apnenčast, poln udrtin in žlebičev. Največja vrtača je pod njivami na Krasu. Po močnejšem in dolgotrajnem deževju se sem steka voda, ki nato privre na dan iz žrela pri Krogarjevem kozolcu in iz žrela

Maršotna jama, ki je tik pod hribom s cerkvijo sv. Ane na levem bregu Sore. Imenuje se po Krogarjevi Maršoti, ki je živela v prejšnjem stoletju in je tu našla pribežališče, kadar so jo mučile duševne tegobe. Ob tej jami je med prepletanimi lipovimi koreninami vodila nekoč steza. Zdaj jo nadomešča ob bregu speljana cesta, po kateri se s kmetijskimi stroji vozijo dobračevski kmetje na svoje travnike.

Obrobje vasi je pravi zaklad cvetlic. Bujna flora od zgodnje pomladi do pozne jeseni, ko zori praprot, razveseljuje in lepša okolico. V zgodnji pomladi so gozd in trate cvetoče od vresja, vijolic, trobentic, zelenega teloha, ciklam, jetrnika in drugih cvetlic. Junija cvetijo na griču pri mežnariji mali svišč (enci-
jan) in druge redke cvetlice. Takrat zacveti tudi visoka lipa ob cerkvi in druge v bližnjem gozdu ter na Krasu. Na razmeroma vlažnih brežinah in sadovnjakih okrog vasi cvetita podlesek in zvonček, na senožetih pa arnika. Nabiranje lipovega cvetja, arnike in gob po okoliških gozdovih je otrokom prinašalo denar za zvezke. Nabirali smo borovnice v Grobljevcah poleg Krasa in maline na posekah v Vizoviški grapi in Debelem Brdu. S prodajo zelišč in gozdnih sadežev smo si lahko privoščili upravljivost in potešili želje po bonbonih.

Rastline, ki medijo vse leto okrog vasi, dopolnjujeta še smreka na sončnih legah in hoja v osojah. Zaradi ugodnih

Obrežje reke Sore z mostom, cerkvijo in hišo Šinkovčeve Milke na Ledinici. Fotografiral Stanko Demšar leta 1979.

Novi betonski most čez Soro konkurira staremu. V ozadju vas Ledinica z Mrzlim vrhom. Fotografiral Tone Semič leta 1981.

razmer so se vaščani ukvarjali s čebelarstvom. Vneti čebelarji so bili Janez Kokelj, Franc Kosmač, Anton Demšar (Ratačen) in Lojze Dolinar. Danes se s tem na veliko ukvarjata Stanko Demšar (Ratačenov), Janez Špik, delno pa tudi Pavle Filipič.

Pod hribom je ob stezi pod vaško cerkvijo izvir studenca (bača), od koder so dobivali vodo Mežnarjevi. Studence slovi po ledeno mrzli vodi, po katero so nas otroke starejši pogosto pošiljali. Poleti smo jo nosili v kanglicah koscem v senožet. To so bili časi, ko so kosci za žejo pili vodo namesto vina. Otroci smo se studenca bali, ker je, pokrit s skalo, v sončnem vremenu privabljal veliko kačo – goža. Mežnarjev Vinko ga je potem pokončal, strah pa je ostal. Tudi cerkveno obzidje ni bilo naše igrišče, ker so bile v njem kače. Po letu 1945 so pri mežnariji zgradili za vodo kapnico, pozneje pa so jo priključili na vaški vodovod.

Na desnem pobočju vasi so pod strmo Šinkovčevo senožetjo terasaste njive. Tu smo pred vojno smučali vaški otroci. Ker je bil teren primeren, je postal priljubljeno žirovsko smučišče. Že takrat so na tem prostoru sokoli vodili organizirane smučarske tečaje, glavno vaško sankališče pa je potekalo po kolovozni poti s hriba Brdo nad vasjo za Tonetovo hišo.

POVODENJ LETA 1926

Povodenj 27. septembra 1926 se je

globoko vtisnila v spomin vaščanov pa tudi vse Poljsanske doline in ljudi, živečih ob reki Sori. Močno je prizadelo vso Žirovsko kotlino. Podivjana Sora je odnesla po dolini vse mostove do Medvod. Tej stihiji je kljuboval le ledinški most. Spodjedla in podrla je številne hiše in napravila velikansko škodo. Zaradi orkanskega dežja so vode drle z vseh strani in številni plazovi s trenutnimi zajetji so še povečali rušilno moč katastrofe. Strma plazovita pobočja so pokazala zajede usadov, krajina pa se je ponekod popolnoma spremenila. Trajalo je več kot desetletje, da so kmetje vrnili obdelovalno zemljo v stanje, kot je bilo pred povodnijo. Močni nanosi naplavin so plodna polja spremenili v nerodovitne površine.

Le kakih osem metrov od ledinškega mostu proti vasi je nekdanj na desni strani ceste stalo znamenje, ki je spominjalo na to ujmo. Leseni križ je že pred drugo svetovno vojno dotrajal. Postavljen je bil v spomin na Janeza Seljaka (Ratačena), edino žrtev povodnji z Ledinice. Ratačen je tistega jutra, ko je začelo deževati, z motiko usmerjal vodo stran od hiše. S pobočja nad hišo se je medtem usul zemeljski plaz in ga odnesel s seboj. Silovita moč plazu je razvidna iz tega, da so žrtev naslednji dan našli zagozdeno med skalo in drevesom tisoč metrov stran od domače hiše pri ledinškem mostu. Ratačanova družina je takrat izgubila skrbnega gospodarja.

Vas Ledinica z Mrzlim vrhom. Fotografiral Janko Mrovlje 7. 4. 1991.

Novo naselje hiš na Ledinici v Mrzliški grapi. Fotografiral Janko Mrovlje 7. 4. 1991.

Največji plazovi so se sprostili z bregov Mrzliške grape. Ogrozili so Ratačeno hišo in zasuli vola v hlevu. Gozdni plazovi, ki so nosili s seboj drevje, so bili največji v Suhopotoški, Vizoviški in Drastniški grapi. Vsa ta vodna gmota z zemljo in drevesi vred je drsela v Mrzliško grapo, kjer je nastala v zgornjem koncu zaježitev. Ko je jez popustil, je vsa gmota s skalami zgrmelala po grapi in pometla vse pred seboj. Ob njivi pod našo senošetjo so v vrsti rastle velike stare hruške, ki jih je plaz s koreninami vred odnesel s seboj. Plaz se je zaustavil pri vhodu v vas in se uprl v Šinkovčev kozolec (topler), ki je pod pritiskom kmalu popustil in se zrušil. Voda je pljusnila v vas, glavčina vodnega jezika pa je ob vasi mimo Šinkovčevega hleva drvela proti Sori in rešila vas najhujšega. Največji nanosi gramoza in gozdnega drevja so bili na Šinkovčevem travniku ob Sori. Skale so bile tako velike, da jih je bilo treba ob ponovnem kultiviranju zemlje razstreljevati. Prav iz teh skal je moj oče nabral dovolj gradiva za temelje nove hiše, zgrajene leta 1931.

V tej povodnji je bila v največji nevarnosti naša hiša (Kokljeva), močno naslonjena na pobočje. Zemeljski plaz, ki se je vsul z brega na hišo, je ustavil velik kosanj, ki je stal za hišo. Voda je bila ponekod tudi v hišah in gospodarskih poslopijih. Vaščani so se pred nevarnostjo čez noč umaknili na hrib v

mežnarijo. Ena redkih, ki ni hotela zapustiti vasi, je bila moja teta Marija Eržen. Ko so se vaščani zjutraj vračali v vas, je stopila iz hleva s polno golido namolzenega mleka. O moči povodnji še danes pričajo skale, ki jih opazite v strmini Mrzliške grape pod Ratačenovo kmetijo.

Stranske hudourniške grape na desni strani Mrzliške doline imajo vsaka svoj izvirek studenčnice, ki pa poniknejo, preden pritečejo iz gozda, in oživijo le ob hudih deževnih nalivih. Imenujejo se Drastniška, Vizoviška, Suhopotoška in Pelehanova grapa. Potoki pritečejo v Mrzliško grapo in se nato stekajo v Soro.

VAŠKI VODOVOD

Vas je imela veliko težav s preskrbo zdrave pitne vode. Ob izvirkih so si vaščani sami oskrbeli lesena korita, kjer so napajali živino z vodo slabše kakovosti. Govedo in drobnico so v prejšnjem stoletju in začetku tega stoletja večinoma gonili na pašo. Opuščanje paše je živino priklenilo v hleve in nastale so težave z napajanjem. Ob suši so z vozovi vozili pitno vodo v sodih od studenca na Smekelu na desni strani reke Sore. Dovoz je bil težaven in zamuden, ker takrat še niso imeli mostu na Sori.

V prvem desetletju tega stoletja (leta 1908) so kmetje Franc Bogataj (Šinkovec), Jože Dolinar (Krogar) in Janez Kokelj sklenili, da bodo od studenca v

Matevževa in Žnidarjeva hiša v Dovcah na Ledinici. Fotografiral Janko Mrovlje 7. 4. 1991.

Skupina hiš na Ledinici pri Muhovcu z brvjo čez Soro. Fotografiral Janko Mrovlje 7. 4. 1991.

Drastniški grapi, oddaljeni 500 metrov, po železnih ceveh v vas napeljali vodo. Prvotno je voda tekla v korito, pozneje pa so jo napeljali tudi v domove. Dotlej sta se Šinkovčeva in Krogarjeva domačija oskrbovali z vodo iz globokih vodnjakov (štern), Kokelj pa je imel izvir studenca (bača) pod bregom na zahodni strani vhodnih vrat v hlev.

Pri gradnji vodovoda je imel pomembno vlogo Jože Dolinar, po poklicu podkovski in vozovni kovač. Potrebe po vodi so bile vedno večje, zato so leta 1934 vaščani postavili na Melinah nad vasjo vodni zbiralnik, od katerega je imelo vsako gospodinjstvo svojo napeljavo, odvečna voda pa se je stekala v vaško betonsko korito. Voda je zadostovala do leta 1968, ko so dotrajale cevi iz Drastniške grape. Takrat so Ledničani sklenili, da bodo zaradi slabe vode v Drastniški grapi opustili napeljavo in napeljali vodo iz 1 km oddaljenega studenca v Suhem potoku. Hkrati so zgradili nov zbiralnik vode s prostornino 15,30 m³ visoko na Brdu nad vasjo. Iz Suhega potoka so do zbiralnika potegnili enocolsko plastično cev. S tem so bile zagotovljene zmogljivosti za vso vas. Vodovod so vaščani zgradili s prostovoljnim delom in napeljavo z zbiralnikom tudi sami financirali. Vodovod so zgradili marca in aprila 1968. Ob zaključku del so vaščani priredili 1. maja 1968 praznovanje, ki sem se ga po naključju udeležil tudi jaz in ob tej priložnosti napravil dva fotografska po-

snetka. Dokumentacija tega posnetka je zanimiva, ker že nekaj teh ljudi, ki so takrat sodelovali pri gradnji, ni več med živimi. Pri izvedbi te gradnje so bili posebno delavni vaščani Jože Mrovlje (Kokelj), Jože Eniko (Šinkovec) in Pavle Filipič, ki je po drugi svetovni vojni v vasi zgradil hišo.

Potrebe po vodi so bile vedno večje. Požrešni pralni stroji in nove hiše so zahtevali, da so leta 1982 od zbiralnika vode v vas potegnili cevi večjih dimenzij s hidranti in s tem preskrbeli dovolj zdrave vode vsem hišam na vasi.

GOSPODARSTVO

V urbarjih Loškega gospostva iz leta 1291 in 1318 je zapisano, da so na Ledinici tri hube – kmetije.

V urbarju iz leta 1501 je zapisano, da so na Ledinici tri kmetije, in sicer: 1. Jurij Sternad, 2. Pavel Sollniczer in 3. Janez Testen.

V urbarju iz leta 1630 (podatke zbral Dr. Franc Kos) je o Ledinici zapisano:

Ledinica

V tej vasi so trije kmetje in jeden kajžer. Tu je tudi cerkev sv. Ane, kjer praznujejo cerkveno blagoslovljenje v nedeljo pred vsemi sveti. Takrat dobi župan od vsakega teh kmetov po jedno kosilo (»ein Richt«). V to sosesko spadajo trije kmetje v Stari vasi, dva kmeta na Selu, prej opisani Primož Raznožnik (iz Račeve) in okoli 20 rovtarjev in kajžarjev. Kar se tiče desetine od kmetij na Ledinici, imajo pravico do dveh snopov Fankl-ovi dediči, do jednega pa loško gospostvo. Ravno to velja o desetini tamojšnjega kajžarja. V Suhem potoku (»v Suchim Patokhi«) imajo svoj les, zaradi katerega se večkrat med seboj prepirajo. Pašnike imajo skupaj, senožeti pa vsak posebej.

1. Martin Ščinkovec. V županov račun daje 2 gl., drugega davka pa plačuje 7 gl., 34 kr. in 1 p. Namesto desetine daje 5 starov žita.

2. Mihael Kalčič. Njegov davek znaša 7 gl. in 16 kr. V županov račun daje 1 gl. in 12 kr., namesto desetine plačuje 7 gl.

Čebelnjak Janeza Špika na Ledinici ob poti na Krasu v Dovce. Fotografiral Janko Mrovlje 7. 4. 1991.

3. Mihael Seljak. Njegovega davka je 6 gl., 45 kr. in 2 p. Županov račun znaša 54 kr. Namesto desetine daje 3 stare in 1 polovico žita.

Dr. Pavle Blaznik je po urbarjih ugotovil, da so bili tega leta na Ledinici trije grunti – kmetije in kmetija z eno polovico grunta ter kajža. Pozneje (leta 1825) pa sta bili na Ledinici poleg treh gruntov kmetij še kmetija s polovico grunta in kmetija z eno tretjino grunta. To sta bila Ratačan in Gričar.

Ledinica je leta 1780 štela 6 hiš s 43 prebivalci in leta 1817 6 hiš z 41 prebivalci. Po zaporedju hišnih števil so bile takrat na vasi Šinkovčeva, Krogarjeva, Mežnarja, Kokljeva, Ratačnova in Gričarjeva hiša. Preostale hiše so bile zgrajene proti koncu devetnajstega stoletja in v tem stoletju.

Pri popisu prebivalstva leta 1931 je Ledinica štela 90 prebivalcev, leta 1966 78, leta 1991 pa 69.

Predstavljam kmetije na Ledinici, ki so od trinajstega stoletja vpisane v urbarju loškega gospostva.

Hiša številka 1, last Martina Ščinkovca, po katerem se kmetija danes imenuje Šinkovec. Rod Ščinkovcev verjetno izhaja iz Goropek, ker sta bila v tej vasi v 17. stoletju dva posestnika s priimkom Ščinkovec, lahko pa je to tudi obratno. V Šinkovčevi hiši naj bi bila pred zgraditvijo podružnične cerkve kapela z zvonom. O tem priča polovica te hiše z letnico 1768. Prav zaradi tega je hiša zgodovinsko zaščitena. Hiša ima

Vaščani Ledinice, Šinkovčeva, Krogarjeva, Kokljeva in Tonetova družina. Z leve spredaj trije otroci: Lojze Dolinar, Zdravko in Rado Kosmač; drugi otroci z leve: Danica Dolinar, Pavle Mrovlje, Tinka Dolinar, Albin in Anica Oblak, Ferdinand Dolinar, Jože, Janko in Ivanka Mrovlje ter Milka Bogataj. Odrasli z leve: Vilka in Ivanka Dolinar, Anton Oblak, Neža Mlakar, Katarina, Janez in Janko Dolinar, Marija Oblak, Mirko Kosmač, Ivana in Tomaž Mrovlje, Hieronim Kristan, Rudolf, Frančiška in Franja Bogataj ter Marija Eržen. Fotografiral Jože Filipič leta 1926.

še staro črno kuhinjo, kaščo in druge arhitekturne značilnosti, ki jih danes pogrešamo pri novogradnjah. Danes je nenaseljena in v razpadajočem stanju.

Lastnik Šinkovčeve domačije je bil od leta 1868 Johan Bogataj, čigar posestvo naj bi dedoval sin Franc, ki je padel v prvi svetovni vojni. Na soški fronti mu je granata odtrgala nogo, prepeljan je bil v bolnišnico v Gradec, tu pa je rani podlegel. Zapustil je ženo Frančiško (ki je dedovala posestvo) in štiri mladoletne otroke. Posestvo je pozneje podedoval sin Jakob, ker pa ni imel potomcev, je posestvo prevzel njegov nečak Jože Eniko (sestrin sin), po poklicu mizar. Doslej je obnovil hlev in zgradil novo hišo.

Hiša številka 2 je pri Krogarju. Od kod izhaja hišno ime, mi ni uspelo ugotoviti. V sedemnajstem stoletju je bil pri hiši priimek Kalčič. Ta priimek je pogosto zaslediti na Vrsniku in okolici. Krogarjevo posestvo je leta 1878 na podlagi

izročilne pogodbe dobil Matevž Kavčič, podedovala pa ga je hči Helena, ki se je poročila z Jožetom Dolinarjem iz Lučin. Le-ta je bil podkovski in vozovni kovač, zelo napreden in umen gospodar; umrl je leta 1908. Ob koncu prejšnjega stoletja je vneto obnavljal posestvo. Obnovil je hišo in jo dvignil v nadstropje, zgradil nov hlev, kozolec in kovačijo. Pri tem ga je finančno podprl Jernej Kavčič, brat ženinoga očeta, prekupčevalec z lanom in platnom. Jože Dolinar je bil na vasi poznan, da je igral klarinet in citre. Po njegovi smrti je posestvo podedoval sin Janez. Ko je ta umrl, so posestvo delili na več delov med njegove otroke.

Hišna številka 3 je pri mežnariji ob podružnični cerkvi sv. Ane.

Hišna številka 4 je pri Koklju (moj rojstni dom). Po pripovedovanju babice moji materi je bil v začetku prejšnjega stoletja lastnik te kmetije Blaž, zato se

je tako reklo pri hiši. Ker Blaž ni imel potomcev, je kmetijo prodal Šinkovcu, sam pa se je umaknil na konec vasi v bajto pod gozdom v Ritovniku. Bajta je kmalu pogorela, zato se je vrnil v vas kot preužitkar. Posestvo je dedoval Šinkovčev sin Matevž Bogataj. V njegovem zakonu se je rodila moja babica Marija Bogataj, ki je po očetovi smrti podedovala posestvo. Takrat se je kmetija imenovala pri Malem Šinkovcu. Babica se je poročila z Johannom Erženom iz Sovodnja. V zakonu se je rodilo sedem otrok. Ko je ovdovela, se je poročila z Janezom Kokljem iz Goroppek. V tem zakonu se je rodila moja mama Ivana, ki je posestvo podedovala. Po tem priimku se zdaj kmetija tudi imenuje. Ded Janez Kokelj je bil po naravi drugačen od soseda Krogarja. Posvečal se je tudi čebelarstvu, sadjarstvu in tudi gozda ni zanemarjal. Le redko je posekal smreko. V sadovnjaku je sadil divjake, ki jih je izkopal na obronkih gozdov. Te je cepil v takrat najbolj priznane sadne sorte mošancarje, zlata parmena, carjeviče, danski robač in druge. Sadove njegovega dela je uživala naslednja generacija, kateri sem pripadal tudi jaz. Sadja je bilo v četrtem desetletju tega stoletja toliko, da smo ga celo izvažali v Nemčijo. Njegov prvi zet Franc Kosmač, Erjavčev iz Mrzlega vrha, je šel po njegovih stopinjah, žal pa je zaradi posledic prve svetovne vojne, ko se je vrnil s fronte, mlad umrl. Drugi njegov zet je bil Tomaž Mrovlje, moj oče, Šlosarjev iz Zabrežnika. Ta je segel po hišnem gozdnem bogastvu, obnovil hlev, zgradil novo hišo, kozolec in druge zgradbe, ki pripadajo kmetiji.

Otroci iz vasi Ledinica. Z leve: Albin Oblak, Ivanka, Jože in Helena Mrovlje, Ludvik Oblak, Katarina Dolinar, neidentificirana in Anica Oblak, Ferdinand Dolinar in Janko Mrovlje. Zadaj z leve sedijo: Zdravko Kosmač, Pavle Mrovlje in Rado Kosmač. Fotografiral Jože Filipič leta 1928.

Po zabavi in plesu pri Krogarju je mladina z Ledinice in okoliških vasi leta 1928 pozirala fotografu Jožetu Filipiču. Harmoniko je igral Jakčev Tone z Breznice. V ozadju Šinkovčeva hiša.

Kmetijo je podedoval sin Jože, ki se je leta 1971 smrtno ponesrečil pri podiranju drevja. Njegovo delo nadaljuje sin Mirko, ki je v devetdesetih letih zgradil nov hlev.

Po materinem pripovedovanju (roj. 1888) je bilo življenje na vasi ob koncu prejšnjega in v začetku tega stoletja zelo težko. Ljudje so se preživljali od dohodka na kmetiji. Kmetje so še ob koncu prejšnjega stoletja pasli živino in drobnico. Polja, ki so večinoma po okoliških bregovih vasi, so obdelovali z lesenimi plugi in le rez pluga je bil okovan. Vozili in orali so z volovsko vprego. Poleg poljščin in žita so pridelovali lan in za domače potrebe izdelovali platno. Z ovcami so pridobili volno, ki so jo sami predli in pletli.

Hiše in poslopja so bila večinoma krita s slamo, pozneje tudi s trikotno cementno opeko, ki so jo izdelovali sami. Prostore so osvetljevali s petrolejkami in po hlevih z laternami. Te razsvetljave po hlevih so se bali in so dela opravili še za dne.

Zaradi hudih gospodarskih razmer je ob koncu prejšnjega in v začetku tega stoletja dvakrat odšel v Ameriko Janez Kavčič, Žnidar iz Dove, in se obakrat srečno vrnil domov. Pred drugo svetovno vojno sta odšla na delo v Ameriko tudi njegova sinova Janez in Štefan, vendar

Dekleta iz vasi Ledinica. Z leve: Milka in Franja Bogataj, Marija Poljanšek, Vilka, Marija, Ivanka in Danica Dolinar. Fotografiral Jože Filipič leta 1928.

se nista vrnila. Prav takrat so z Ledinice odšli v Ameriko trije materini bratje, Janez, Franc in Pavel Eržcn (Kokljevi), ter Jože Dolinar (Krogarjev). Tudi ti se niso vrnila. Pismeni stiki so se ohranili, dokler so živeli. Danes imajo le redke pismene zveze z njihovimi potomci.

Kmetijstvo na vasi zaradi primitivne ročne obdelave in dela z volovsko vprego ni napredovalo. V drugem in tretjem desetletju tega stoletja so kmetije opuščale volovsko vprego in si kupovale konje. Prvi je imel na vasi konje Šinkovec, nato Krogar, za njim Kokelj. Kupovali so gepelne ter tako s konjsko vprego poganjali slamoreznice in mlatilnice. Naj povem, da so tu žito mlatili s cepci vse do tretjega desetletja tega stoletja. V štiridesetih letih sta se Tomaž Mrovlje (Kokelj) in Krogarjev Lojze začela ukvarjati s prevozom hlodov. Vozila sta iz Žirov na železniško postajo v Logatec. To delo je bilo zelo naporno, saj je delovni dan trajal po 18 ur in tudi več. Zato sta vozila le dvakrat na teden.

V tridesetih in štiridesetih letih so začeli opuščati črne kuhinje in kuho v krušnih pečeh. V gospodinjstvih so preuredili sosednje prostore črnih kuhinj, imenovane kamre, in v njih postavili zidane štedilnike. Ta napredek je bil prava senzacija in veselje gospodinj, ki so si s tem olajšale delo in imele vedno toplo vodo v bakrenih kotličkih, vzidanih v štedilnike. V krušnih pečeh so

odslej pekli le kruh, tam, kjer še niso imeli parnih kotlov, pa so kuhali tudi hrano za prašiče. Črne kuhinje so ostale za dimljenje mesa, ki je viselo in se sušilo visoko na stropih.

Kadar ni bilo dela na poljih, posebno pa pozimi, so skoraj vse ženske klekljale. Nekako enajst žensk se je zelo skromno preživljalo s klekljanjem. Dokler so bile pri močeh, so med letom sezonsko hodile na dnino h kmetom.

V četrtem desetletju se je na vasi več fantov izučilo čevljarске in druge obrti. Z zaposlitvijo so prihajali v vas redni mesečni dohodki. Dotlej so bili na vasi redno zaposleni le zidarji Anton Oblak, Matevž Filipič in Janez Giacomelli (Muhove). Le redki, ki so stregli zidarjem, so dobili zaposlitev.

Kljub dotoku denarja je bila vas še vedno brez elektrike. Za razsvetljavo so uporabljali petrolejke in karbidovke. Želja po elektriki je bila vedno večja. Ko je leta 1940 zidar Anton Oblak opravljal zidarska dela v elektrarni na Fužinah, se je odločno zavzel, da se v vas napelje elektrika. Priprave so tekle vse do druge svetovne vojne. Pri tem so sodelovali posestniki in predvsem mlajši vaščani. Pri posestniku Pivku v Kladju so kupili hrastove drogove, Krogarjev Lojze pa se je povezal s strokovnjakom elektro podjetja v Kranju, da so priprave stekle, žal že v času, ko so Nemci okupirali Jugoslavijo. Po hišah so napeljavali instalacijo, dela je vodil Leopold Potočnik s pomočniki iz Hotavelj. Na Ledinici je elektrika končno zasvetila sredi leta 1943. Ko so partizani oktobra 1943 osvobodili Žiri, so elektriko napeljali po vseh hišah v okolici in Dovcah ter delo končali leta 1944.

Po drugi svetovni vojni so se razmere na vasi veliko spremenile. Vsi za delo sposobni so dobili zaposlitev v domačem kraju, nekateri pa so se odselili in zaposlili drugje. V sedemdesetih letih se je standard zelo izboljšal. V vasi so zgradili dvanajst novih hiš, stare pa so večinoma obnovili. Največja pridobitev v tem času je bilo izobraževanje. Doslej si je iz povojne generacije pridol-

bilo visokošolsko izobrazbo devetnajst vaščanov, še veliko več pa srednješolsko. V primerjavi s temi v Kraljevini Jugoslaviji (srbski monarhiji in vladavini slovenskih malomeščanskih strank) niti enemu vaščanu ni bilo dano, da bi si pridobil vsaj srednješolsko izobrazbo.

Ne smem prezreti današnjega tehničnega napredka vasi. Avtomobili, traktorji, poljedelski stroji, televizija, hladilniki in pralni stroji lajšajo delo vaščanom. Ta napredek pa zavira premajhna medsebojna povezanost, kar je med drugim vzrok, da so družine veliko manjše, kot so bile nekoč.

DRŽAVNA MEJA – TIHOTAPSTVO

Po obronkih hribov nad vasjo na desni strani Mrzliške grape nad Drasto, Debelim Brdom, Drgamankami in Mrzlim vrhom je od leta 1920 tekla italijansko-jugoslovanska državna meja. Fizično so mejo v začetku varovali carinski stražniki in orožniki. Po šestojanuarski diktaturi jugoslovanske monarhije leta 1929 so državno mejo varovale vojaške graničarske enote. Graničarske enote so bile glede na nacionalnost večinoma sestavljene iz neslovencev. Precej Slovencev, ki so doslej varovali državno mejo, so prenestili v Makedonijo, Črno goro in dru-

Ana Filipič, mežnarica na Ledinici. Nošenje vode v leseni brenti. Fotografiral Jože Filipič leta 1931.

Ana Filipič, mežnarica na Ledinici s sinom Jožetom. Fotografirano leta 1928.

ge kraje v vzhodni Jugoslaviji. Najbližja graničarska postojanka je bila v Mrzlem vrhu. V notranjosti so mejo varovali finančni stražniki, ki so bili nastanjeni v Žireh in Osojnici. To mejo so Nemci leta 1942 zavarovali z izsekom gozda v stometrskem pasu, ki so ga obdali z žico in minskimi polji. S tem so hoteli partizanom preprečiti prehode. Ta minska polja so povzročila precej smrtnih žrtev med prebivalci obmejnih krajev. Med njimi je bil tudi 14-letni žnidarjev Zdravko, Kavčič iz Dove.

Ledinčani so bili sorodstveno povezani z Breznico in Mrzlim vrhom onkraj meje v Italiji. Prebivalci teh vasi so bili večinoma dvojni lastniki in so vzdrževali zveze s prebivalci naše vasi. Med njimi je potekala drobna obmejna menjava raznega blaga. V Italijo so nosili žganje, moko, fižol in cigarete, nazaj pa južno sadje, riž, aluminijasto posodo, tekstil in podobno. Ledinčani se s tihotapstvom niso ukvarjali poklicno, čeprav je znano, da so prek tega območja tekli veliki tihotapski kanali.

DRUŽABNO ŽIVLJENJE

Posebni spomini me vežejo na Ano Filipič, mežnarico pri cerkvi na vasi. Po

Otroci iz vasi Ledinica. Fotografirani leta 1935 pred vhodom v podružnično cerkev. V prvi vrsti z leve sedijo: Tončka Mrovlje, Darinka Dolinar, Angelca Oblak in Vida Mrovlje. V drugi vrsti z leve: Anica Oblak, Milka in Katarina Dolinar, Cilka, Helena in Minka Mrovlje, Angelca Oblak in Ivanka Mrovlje. Zadaj z leve stojijo: Ferdinand Dolinar, Albin Oblak, Pavel Kristan, Pavle in Janko Mrovlje, Ludvik Oblak in Jože Mrovlje. Fotografiral Jože Filipič.

postavi je bila majhna, drobna, do otrok zelo dobra. Rada nam je pripovedovala o svojem življenju iz otroštva in prigoдах, ki jih je doživela, ko je služila kot pestunja pri posestniku Mavsarju v Jarčji dolini. Občudovali smo jo, ko je vsak dan nosila vodo na hrbtu v leseni brenti od studenca pod hribom na hrib v mežnarijo. Opazovali smo jo, kadar je zvonila. Okrog sebe je ovila vrv in ko je zvon zanihal, jo je potegnil v zrak in spet postavil na noge. Pri tem smo jo otroci občudovali in hkrati z njo sočustvovali, ker je bila prešibka za tako opravilo. Komaj je nehala zvoniti, že je tekla v mežnarijo, sedla za mizo k blazini in vneto prekladala klekeljne, da bi bile čipke čim prej gotove. Letos sem ob pisanju tega sestavka obiskal Julko Vidmar, sedanjo ledinško mežnarico. Pokazala mi je, kako je videti zvonjenje danes. V domači veži to opravi le s pritiskom na tri električne gumbе in že se oglasi ubrano zvonjenje v cerkvenem zvoniku.

Vsako leto je bila 26. julija velika slovesnost pri podružnični cerkvi, posvečeni sv. Ani. Že nekaj dni pred tem se je mežnarica oglasila na vasi in zbirala sobne cvetlice za okrasitev oltarja. Posebno so ji bili pri srcu balkonski gorenjski nageljni, ki so bili julija polni cvetov. Tiste dni pred praznikom je bil na vasi pravi direndaj. Prihajali so prodajalci lectarji in postavljali pri cerkvi stojnice s svojimi izdelki. Večinoma so se s tem ukvarjale ženske, ki so nosile blago na hrbtu v pletenih koših. Pri postavljanju stojnic so iskale deske. Otroci smo se znašli in jim prinašali deske iz vaških kozolcev, da smo dobili kak dinar, še rajši pa smo segli po slaščicah. Na večer pred praznikom so prišli fantje od fare, potrkavali z zvonovi ta in še naslednji dan. Cerkev ima zdaj železne zvonove. Starejši vaščani so modrovali, da so bronasti imeli lepši glas. Te zvonove je pobrala vojna, kajti pretopili so jih v prvi svetovni vojni za orožje.

Zvečer pred praznikom se je na vasi oglasilo streljanje z možnarjem. Streljali so vaški fantje in drugi, ki so prišli iz okoliških vasi. Bili so domišljavi, ker so imeli orožje, ki je bilo prepovedano, njihove matere pa so trepetale, ker so se bale nesreče. Ravnanje z orožjem je bilo za tistega, ki tega ni bil več, lahko zelo nevarno.

Na praznik so se proti cerkvi valile kolone ljudi. Prišli so z vseh strani in onkraj meje, z Žirovskega vrha in Stare Oselice. Tako praznovanje se je ponovilo 4. maja ob sv. Florijanu, zaščitniku pred požari. Navadno je bila tedaj tudi procesija z gasilci, ki je vodila od farne cerkve do Ledinice. Po praznovanjih je bilo potrebno veliko dela, da se je vse spravilo v prvotno stanje. Pri tem je ponovno najtežja dela opravila mežnarica, ki je odnašala cvetlice nazaj v vas. Pogosto sta ji priskočila na pomoč sinova Jože in Vinko.

Na vasi je bilo veliko otrok (samo pri nas dvanajst) in odraščajočih. Zato so vsako leto ob Miklavžu obdarovali otroke. Miklavževanje so v tridesetih letih vodili Krogarjeva Ivanka in Vilka ter Kokljev Rado. Sodelovali so večinoma vsi, ki so že odraščali. Priprave so tekle ves mesec. Obiski po hišah v večernih urah niso bili enostavni. Vse se je dogajalo v veliki tajnosti, da je bilo

Vaški otroci pred mežnarijo na Ledinici. Z leve: Minka in Vida Mrovlje, Jože in Suzana Filipič, Anica Oblak, Ivanka Mrovlje, Katarina Dolinar, Helena Mrovlje, Darinka Dolinar, mežnarica Ana Filipič z vnukinjo Elo, Milka Dolinar, Francka Oblak, Cilka in Tončka Mrovlje. Fotografirano leta 1937.

potem presenečenje večje. Veselili smo se daril, čeprav smo dobili le doma pečene slaščice in suho sadje. Vaški otroci smo bili skromni, a kljub temu vedno veseli. Prav tako je bilo tudi o pustu. Našla se je harmonika, plesalo je staro in mlado. V štiridesetih letih so harmoniko igrali Kokljev Pavle, Kamškov Karol iz Nove vasi in Starmenov Lojze s Sela.

Tudi rojstnih dnevo in godov vaščani nismo pozabili. Na večer pred godom smo prišli pred hišo slavljenca in »ofirali«, delali hrup z lonci in pokrovkami, da je odmevalo po vasi. Navadno nas je zato slavljenec povabil na pogostitev. Kadar je praznoval gospodar ali gospodinja, ki sta bila na vasi najbolj cenjena, so prišli »ravbšici« in streljali s puško.

Praznovanja s čiščenjem vasi je bilo največ o veliki noči in božiču. Bilo je pomembno zaradi starih običajev, otroci pa smo se veselili obiskov svojcev, tet in stricev, od katerih smo dobili darila.

Ko so v četrtem desetletju tega stoletja nekateri vaščani imeli redne mesečne dohodke, je vas kulturno zaživela. Prejemali smo dnevne časopise Jutro in Slovenec, poleg tega pa še nekatere tednike in mesečnike. Ker vsi niso imeli denarja za časopise, smo si jih izposojali. Prav tako je bilo s knjiga-

Vaška dekleta z Ledinice. Z leve spredaj: Darinka Dolinar, Bernardka Oblak in Cilka Mrovlje. Zadaj z leve: Milka Dolinar, Angelca, Anica in Francka Oblak, Ivanka in Tončka Mrovlje, Katarina Dolinar ter Minka in Helena Mrovlje. Fotografiral Jože Filipič leta 1943.

Najmlajši na Ledinici pri klekljanju. Z leve: Ela Filipič, Francka, Bernardka in Angelca Oblak, Cilka Semič ter Suzana in Tinka Filipič. Fotografiral Jože Filipič leta 1944.

mi. Ded Janez Kokelj je bil ljubitelj knjig in redni naročnik Mohorjeve družbe. V pol stoletja se je pri hiši nabralo precej knjig, ki jih je dopolnil njegov zet Franc Kosmač. Takrat smo si že izposojali tudi knjige v knjižnici Sokola v Stari vasi. Sokolski dom v Žireh je bil med prvimi v Sloveniji. Obiskovali smo kulturne prireditve, nekateri tudi telovadbo. Hodili smo v kino; filmi so bili nemi in brez ozvočenja.

Na vasi je v četrtem desetletju zelo napredovalo fotoamaterstvo. Pokrovitelj je bil fotograf Jože Filipič. Fotografije smo izdelovali tudi sami. Prav zato obstaja iz naše vasi dovolj fotografske dokumentacije. V tem desetletju smo obiskovali tudi planine, kamor ni bilo izleta brez fotoaparata. Prometno sredstvo so bila kolesa, s katerimi smo se peljali do Jesenic, nato pa šli peš z nahrbtniki na Golico in v Triglavsko gorje.

Največje veselje na vasi je bilo ob ohcetih. Prav dobro mi je ostala v spominu ohcet Krogarjeve Ivanke, ki se je poročila z Muhovčevim Jožetom iz Nove vasi, Mežnarjevega Jožeta, ki se je poročil z Loncmanovo Angelo iz Mrzlega vrha, in Šinkovčeve France, ki se je poročila z Lojzetom Bogatajem iz Gorenje vasi. Te ohceti so trajale po dva dni. Igrali sta harmonika in klarinet. Pri svatbah so prikazovali razne stare običaje, katerih se danes ne spominjam

več prav natanko. Zelo zanimivo je bilo šranganje, ko so peljali iz vasi nevestino balo. Takrat so vaški fantje, ki so šrangali, prišli do denarja. Ta jim ni dosti koristil, ker so ga zapravili že na zabavi ali pa kot darilo izročili nevesti.

Vse to je v zadnjih petdesetih letih postopno zamrlo. Običaji so se opuščali, ker v vasi ni bilo več tako številnih družin. Odrasli so se odselili in odšli za zaslužkom, drugi pa so se posvetili televiziji in filmu, tako da na vasi družabnost ni več tako pristna, kot je bila nekdaj. Vsestranski napredek, ki ga je dosegla naša vas v zadnjih tridesetih letih, je izreden, bojim se, da bo v prihodnje prav zaradi tega stagniral.

PARTIZANSTVO

Med nemško okupacijo 1941–1945 se je vsa vas opredelila za Osvobodilno fronto. Spomladi leta 1942 je prišla sem nemška politična policija, gestapo. Vas je bila obtožena, da po hišah ne visijo nemške zastave. Policisti so pri nas doma naredili hišno preiskavo in v opuščnem dimniku našli večjo količino Drava eksport cigaret iz bivše Jugoslavije, ki jih je oče kupil na zalogo. Radovedni so bili, zakaj skriva cigarete. Oče jim je pojasnil, da so bile eksportne cigarete v bivši Jugoslaviji monopol in namenjene samo za izvoz. Nemci so bili presenečeni, ker je zadovoljivo znal nemško. Zanimalo jih je, od kod to znanje. Ko jim je pojasnil, da se je v prvi svetovni vojni bojeval na strani avstrijske vojske v Galiciji, so se kmalu poslovili in odšli.

Na vasi sta se prva vključila v Osvobodilno fronto Krogarjev Lojze in Kocljev Rado. Kmalu sta navezala stike s partizani, ki so taborili v Žirovskem vrhu.

V začetku januarja 1943 je nemški okupator mobiliziral regrute, da bi okrepil svojo armado v Rusiji. Da bi se izognili mobilizaciji, je iz vasi kljub zimi odšlo v partizane šest fantov, in sicer: Lojze in Ferdinand Dolinar (Krogarjeva), Jože, Janko in Pavel Mrovlje (Kokljevi) in Pavel Kristan (Pepelčen).

Ledinčani na sklepnem slavlju novo zgrajenega vaškega vodovoda 1. maja 1968. Spredaj z leve: Stane Dolenc, Milan Filipič, Stojan Dolinar, Nada Semič, Rajko Filipič, Stane Semič, Vinko Markelj, Tjaša Mrovlje in Jernej Stritih. Zadaj z leve: prvi neidentificiran, Rudolf Eniko, Matevž Pečelin, Anton Oblak, Maksa Dolinar, Milka Ikič, neidentificiran, Marija Ritoper, Jakob Bogataj, Ivanka Semič, Mira Eniko, Lojze Semič, Milka, Jože in Branko Eniko, Ludvik Ritoper, Emir Ikič, Katarina Markelj, Senka Ikič, Marija Mrovlje in Helena Stritih. Fotografiral Janko Mrovlje.

Vas je žarela od ponosa, ker je dobila prve partizane, kar so kmalu občutili v vsaki družini. Okupatorjeva policija ni mirovala. Že 28. januarja 1943 so policisti vdrli v vas, da bi izselili osemčlansko Kokljevo, štiričlansko Krogarjevo družino in Marijo Kristan, Pepelco. Pri tem jih je prehitela Osvobodilna fronta, saj so se družine pravočasno umaknile in poskrile. Jezni policisti so lahko le ropali premoženje teh družin, pri tem pa ujeli Kokljevega Rada in ga odpeljali v izseljenstvo v Nemčijo. Tudi v tej kalvariji so vaščani pomagali in spodbujali pregnance. Okupatorjevo nasilje je bilo neizprosno. Ob mobilizaciji v nemško vojsko so na rusko fronto poslali regruta Albina Oblaka (Tonetovega) in Viktorja Filipiča (Matevževega iz Dove); pozneje sta padla na ruskem bojišču.

Med partizani je bil prva žrtev Fer-

dinand Dolinar (Krogarjev); 24. aprila 1943 je padel v Koprivniku kot borec Žirovske čete Gorenjskega odreda. Leta 1944 je padel Rudolf Bogataj (Šinkovčev). Bil je borec Vojkove brigade IX. korpusa. Hieronima Kristana (Pepelčnega) so Nemci ujeli kot partizana in ga usmrtili v Buchenwaldu.

Z razvojem narodnoosvobodilnega gibanja so se krepile partizanske enote in 23. oktobra 1943 prisilile Nemce, da so se umaknili iz Žirov. Z osvoboditvijo so se pregnane družine vrnile domov. Že 24. oktobra je bil pri Koklju na Ledinici zbor aktivistov Osvobodilne fronte, na katerem so izvolili prvi narodnoosvobodilni odbor na Gorenjskem. O tem priča plošča na Kokljevi hiši. Kmalu nato se je v hiši pri Koklju naselil pokrajinski odbor OF za Gorenjsko. Že novembra 1943 se je začela

velika nemška ofenziva in z njo nova kalvarija za prebivalce vasi, ki so se skrivali pred Nemci. Po tej ofenzivi je življenje sicer teklo normalno, vendar ni bilo miru, ker so na osvobojeno ozemlje pogosto vdiral nemški kvilingi, četniki in domobranci iz okoliških utrjenih postojank na obrobju Polhograjskega hribovja. Ob vdorih so strahovali, ropali in ubijali pripadnike OF. Najhujša je bila zadnja ofenziva Nemcev in njihovih kvilingov od marca do maja 1945, preden so se umaknili v Avstrijo. V tej ofenzivi so zagrešili velike zločine. Od leta 1944 je imela pri Rezi v Dovcah svoj sedež gospodarska komisija pri odboru OF Žiri, ki je oskrbovala prebivalstvo in zaledne partizanske enote. Dne 22. marca 1945 so domobranci pri Rezi presenetili in ujeli Maksa Majnika – Majskega z Dobračeve, načelnika gospodarske komisije Žiri, Rudija Bedenka, absolventa prava iz Ljubljane, sodnika Gorenjskega vojnega področja, in Edvarda Dolinarja – Abrahama, krojača iz Korit, tedaj kurirja Gorenjskega vojnega področja. Vse tri so odpeljali s seboj proti Koprivniku. Bedenka so med potjo pri Možinovi domačiji v Koprivniku ustrelili, Maksa Majnika pa odvedli v Rovte in ga po dveh dne 24. marca v Sopovtu umorili. Edvarda Dolinarja so izročili Nemcem, ti pa so ga 8. aprila ustrelili v Crnem grobu pri Škofji Loki.

V vasi so bile 1944–1945 nastanjene različne partizanske enote. Partizanska

straža (komanda mest) Žiri je imela dalj časa svoj sedež pri Ratačenu, pozneje v Bajti na vasi, vse do zadnje nemške ofenzive leta 1945. Obveščevalni center XXXI. divizije IX. korpusa je bil od poletja 1944 nastanjen pri Žnidarju v Dovcah, pozneje na Pepelu vse do nemške ofenzive marca 1945.

Med vojno so vaščani organizirano delovali v Osvobodilni fronti. Vse to je omogočalo, da so bili na vasi razni sestanki z aktivisti, kurirji in drugimi pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja. Jože Filipič, fotograf na Ledinici, je v tem obdobju napravil pomembno fotografsko dokumentacijo o partizanskih enotah in aktivistih Osvobodilne fronte. Pri tem mu je stala zvesto ob strani žena Angela, ki je skrbela za fotografski material in filme; le-te je prinašala z območja zavarovanih okupatorjevih postojank.

V tej vojni je življenje izgubilo devet vaščanov, in sicer Ferdinand Dolinar (Krogarjev), Rudolf Bogataj (Šinkovec), Karol Poljanšek (Muhovčev), Hieronim Kristan (Pepelčen), Albin Oblak (Tonetov), Viktor Filipič (Matevžev), Zdravko Kavčič (Žnidarjev), Lojze in Anton Demšar (Ratačena).

V prvi svetovni vojni je v avstrijski vojski izgubilo življenje šest vaščanov, med katerimi so bili: Franc Bogataj (Šinkovec), Urban Jesenko (Rezin iz Dove), Stanislav Kopač (Gričarjev), Anton in Matevž Poljanšek (Muhovčeva) in Matevž Kavčič.

Uporabljeno gradivo

Dr. Pavle Blaznik:

Srednjeveški urbarji za Slovenijo, leto 1963.
Škofja Loka in Loško gospostvo (973–1803).
Kolonizacija Poljanske doline, ŽO, št. 14, 1988,
str. 67–128.

Dr. Franc Kos:

Loško gospostvo leta 1630 (ponatis), ŽO, št. 4,
1982, str. 133–149.

Alfonz Zajec:

Spomenik padlim v I. svetovni vojni, ŽO, št. 7/8,
1982, str. 94–102.

France Štukl:

Slikar in pozlatar Lederwasch (1712–1787).
LR 28/1981, str. 172; LR 29/1982, str. 39.

Krajevni leksikon Slovenije, I. knjiga, 1968, Občina Logatec, str. 175.

France Planina:

Reka Sora in njeno porečje, LR 8/1961, str. 57.

Dr. Milan Gregorčič:

Poplave v Poljanski dolini, LR 22/1975, str. 264.

Tone Eniko:

Odlomki iz hišne kronike, ŽO, št. 2, 1980/81,
str. 79–82.

Ivan Potočnik:

Požar in strašna povodenj (27. 9. 1926), ŽO, št. 3,
1981, str. 45–50.

Janko Mrovlje:

Selitev se je sprevrgla v zločin, tednik TV 15,
št. 3 z dne 22. januarja 1981.

Žrtve zadnje sovražne ofenzive na Žirovskem,
ŽO, št. 15, 1989, str. 123–126.

Delni zemljiški katastrski izpiski nekaterih posestnikov na Ledinici.

NARODNA JUNAKINJA DRINA

Marijan Masterl

NESREČNA SMRT KOMISARKE DRINE, NARODNE JUNAKINJE

UVODNO POJASNILO

Ko so se v drugi svetovni vojni postavili partizani, oboroženi z raznovrstnim, bolj ali manj starim orožjem, nasproti moderni, do zob oboroženi nemški vojski, je na razmeroma majhnem območju (512 km²) občine Škofja Loka med številnimi borec (okoli 1500) padlo tudi pet partizanov in dve partizanki, ki so bili po vojni razglašeni za narodne heroje.¹ To kaže na takratne pogoste in obsežne sovražnikove ofenzive, znane pod imeni Grosseinsatz, Enzian, Traufe, Frühlingsanfang-Winterende, in na hude boje na tem ozemlju.

Za novejšo zgodovino občine Škofja Loka je še posebej zanimiva ofenziva Traufe, saj se je začela in končala zvečine na njenem ozemlju.

Pri zapisovanju vojaških dogodkov med 2. svetovno vojno v Poljanski dolini me je pritegnila ofenziva Traufe in ne povsem pojasnjena smrt junaške komisarke Drine pri Kremžarju v Žirovskem Vrhu. Padla je 15. novembra 1943.

Le devetnajst dni pozneje je življenje izgubila tudi njena sestra Danica – partizanka Bojana v žičnih ovirah nekdanje jugoslovansko-italijanske meje

pri Lisjaku na Lanišah na drugi strani Žirovskega vrha. Pri umiku pred idrijskimi policisti je pritekla od Mrzlikarja pod Bevkovim vrhom naravnost v minsko polje.²

Tako sta sestri padli v najlepših letih mladosti, v Poljanski dolini, daleč od rodnega Krasa. Drina je bila stara 21 let, Bojana 22.

Spremljali bomo življenje Mihaele Škapin – Drine od rojstva na Velikem Polju pri Sežani do smrti v Žirovskem Vrhu. Seznanili se bomo tudi z usodami preostalih članov te družine, ki so drug za drugim padali v partizanih. Na ugaslo ognjišče se je iz partizanov vrnila le mati Ivana – Mamca.

V prispevku se bomo nekoliko pomudili tudi pri usodah nekaterih borecev v omenjeni ofenzivi na Žirovskem in bližnji okolici.

MED VOJNO OBJAVLJENANOVICA O SMRTI KOMISARKE DRINE

Dan pred smrtjo je Drina dala bataljonskemu kulturniku Vojkove brigade

- 1 Jaka Bernard
* 21. VII. 1909
+ 8. II. 1942
Franc Ravbar –
Vitez
* 2. VIII. 1913
+ 14. I. 1943
Mihaela Škapin –
Drina
* 29. IX. 1922
+ 15. XI. 1943
Danila Kumar –
Andreja
* 13. X. 1921
+ 16. III. 1944
Manfredi Maz-
zocca – Tordo
* 23. III. 1918
+ 24. III. 1945
Jože Mihevc –
Rudar
* 25. VII. 1922
+ 20. VI. 1944

- 2 Izjava Aleksandra
Eržena, Kopriv-
nik.

Andreju Pagonu – Ogarevu svojo pesem Jesen s prošnjo, naj jo objavi v glasilu Vojkove brigade Za Vojkom, da bi jo prebrali njeni soborci.

Ogarev mi je pripovedoval: »Dne 14. novembra sem prišel na poveljstvo 2. bataljona Vojkove brigade, ki je bilo pri Grohcu v Žirovskem Vrhu. Pred hišo sem srečal komisarko Drino, ko je soborcem prala perilo. Zaprošila me je, da bi objavil njeno pesem Jesen.«

V februaru 4. številki omenjenega glasila je bila pesem objavljena skupaj z nekrologom in podoba groba z velikim vencem vrtnic okoli križa in z napisom DRINA. Na strani 5 je bila objavljena njena pesem:

JESEN

V jeseni pozni, ko strn že rumeni,
jata kavk in vran čez njo leti,
kmet s svojih njiv pridelek spravlja,
za zimo trdo se pripravlja.

Za svobodo v borbi je v tem leti,
naš mladi rod ves v gozdovih,
ne toži po zapuščenih domovih,
da le odide naš sovražnik kleti.

Glej, stražarji junaški tam stoje,
pozorno v gozdni mir motre,
za njimi naši tiho govorijo,
v vrtincih listi padajo, šumijo.

Se stražarjem zablislejo oči,
ko čujejo, tovariš govori:

»Zatiraš danes nas, nam delaš kvar,
bi rad uničil nas, postal vladar.

A vedi to: kmet tvoj ne bo tlačan,
dokler bo s puško gibal partizan!«

Drina

Drinina pesem kaže na poskus pesnjenja in njeno visoko kulturno raven. S pesmijo izpričuje, da so ji bili pri srcu domače kmečko življenje, narava in usmerjenost v kmečko okolje, v katerem so se gibal partizani.

Na strani 4 tega glasila je Ogarev zapisal naslednji sestavek.

TOVARIŠICI DRINI V SPOMIN

Drina, lepo je življenje v borbi, samozatajevanju, v izpolnjevanju vseh dolžnosti do domovine, kot si ga živela Ti. Tvoja navzočnost je vlivala poguma celo tovarišem v bataljonu, ki so omahovali pod težavami, ki jih nalaga da-

našnja borba za svobodo. Še danes ne morem verjeti, da Te ni več med nami. Pa naj je Tvoj duh navzoč povsod, med nami živi tvoja nikoli mirujoča narava, vedno zaposlena, zmeraj vedrega obraza, si nam pripovedovala dogodke in doživlja iz borb, ki so nas podžigali k vedno večji borbenosti.

Občutili smo trdo Tvojo nenavzočnost v bataljonu, zavedali smo se, da nekoga manjka, a smo se bali imenovati Tvoje ime, ker težko nam je bilo pri srcu. Padla si junaško kot borec, zadet od dumdum krogle. Ni bilo tožbe čez kruto usodo, ki Ti je prekrizala Tvoje načrte. Ni Ti bilo dano, da bi bila doživela dan sončne svobode, ki je že tako blizu, in za katero si se toliko žrtvovala. Do zadnjega si izpolnila svojo narodno dolžnost. Tvoja kri je pordecila sneg in napojila to zemljo, ki si jo tako goreče ljubila. Ko si nam govorila o domu in svojcih, je v Tvojih očeh igral plamen neugasljive ljubezni do svojcev, do rodne grude, do naše nanovo vstajajoče domovine.

Rad bi povedal o Tebi več, ker si zaslužila, da bi Te v pesmih opevali, pa so tako neokretne moje besede in težko mi je v duši, ker Te več ni. Zatretni hočem z moško odločnostjo bol, ker sem prepričan, da Ti je sedaj dobro. Iz kraljestva duhov gledaš na nas in našo borbo, Tvoj duh je med nami in nas podžiga k vedno večji borbenosti.

Dan pred hajko si mi izročila pesem. Tvoje delo, da jo pregledam in priobčim v našem listu. Navzlic Tvoji trdi zunanjosti si nosila v svoji notranjosti mehko čutečo žensko dušo, ki je v trenutkih človeške osamljenosti sprejemala iz vsemirja tudi glasove nežne ženske poezije. Oddolžujem se danes obljubi, ker jo smatram kot Tvojo zadnjo željo in priobčujem tu spodaj Tvojo poezijo. Globok opazovalni čut do narave in ljubezen do naše trpeče domovine sta izražena v nji.

In mi

»Pomnik postavimo Ti tak,
da slednji skuša biti Ti enak.«
Ogarev³

3 Polde Rener, Zublji na Vrheh, Sežana 1978; Za Vojkom (glasilo Vojkove brigade), februaruška številka (4.) 1944, hrani IZDG (zdaj INZ).

Spominski zapis sicer ne razkriva okoliščin, ki so povzročile njeno smrt, kaže pa na velik ugled, ki ga je bila deležna med borci, in na razvitost kulturnega življenja v Vojkovi brigadi kljub trdemu partizanskemu življenju.

O njeni smrti je Andrej Pagon – Ogarev (r. 1907 v Šebreljah), ki je pisal brigadno kroniko, zapisal:

»Dne 15. XI. 1943 smo bili napadeni od Švabov in belogardistov s treh strani. Branili smo se obupno, a smo se morali umakniti veliki premoči. Junaško je padla v tej borbi tov. Drina, namestnik politkomisarja v II. bataljonu. Bila je smrtno zadeta od dumdum krogle. Slava spominu hrabri borki. Deloma razkropljeni smo se našli v Mrzlem vrhu, kje smo prenočili.«⁴

POVOJNI PISNI VIRI O NOVEMBRSKI SOVRAŽNI OFENZIVI IN SMRTI KOMISARKE DRINE

Ko so zapisovalci vojnih dogodkov iz Loškega muzeja leta 1959 zbirali gradivo za topografijo Poljanske doline, so v zvezi z nemško novembrsko ofenzivo iz leta 1943 zapisali tole:

»15. novembra 1943 se je pričela huda Primorska ofenziva, ki je zajela tudi Žirovski vrh. Imela je svoj začetek pri Treh kraljih in se je razmaknila proti Goropekam in Račevi. V tem pohodu so sodelovali Nemci, belogardisti in kozaske nemške trupe. Račeva in Žirovski vrh sta tedaj meterijalno utrpela veliko več škode, kakor v ofenzivi avgusta 1943. V Račevi so pri posestniku Bogataju, p. d. Debencu, dobili v hiši partizane, ki so prišli po hrano. Ti so jih sicer še pravočasno opazili in se umaknili, vendar so Nemci tedaj iz maščevanja požgali vsa poslopja. Pri obstreljevanju hiše je bila tedaj ubita gospodarjeva sestra, 12 letna hčerka pa je na eno oko oslepela. Iz Lučen in Šentjošta so tedaj vdrli tudi na Goli vrh. S policijskimi psi so preiskali vse hiše. **Pri Kremžarju pod Golim vrhom je tedaj padla junaške smrti komisarka čete Vojkove brigade, po rodu Pri-**

morka iz Vipave. Sovražniki so Kremžarjev dom z vsemi gospodarskimi poslopji požgali. Tako so pustošili tedaj dva dni v Račevi in Žirovskem vrhu. Tudi tokrat so pobrali talce, katerih pa niso izpustili kakor v prejšnji ofenzivi, temveč so jih nekaj odpeljali v internacijo. Tedaj so ujeli dva domačina partizana, katerih eden je postal pozneje vnet pristash bele garde. Iz Račeve so se tedaj napotili preko Žirov proti Idriji ...«⁵

Domačini so zapisovalcem novembrske nemške ofenzive omenili kraj smrti komisarke Vojkove brigade, niso pa poznali njenega imena, ne pravega kraja rojstva na Primorskem in ne, v kateri enoti Vojkove brigade je bila komisarka.

Žirovski kronist Vinko Govekar je o novembrski ofenzivi leta 1943 zapisal:

»Dne 14. novembra (1943, op. MM) zvečer je bila v Prosvetnem domu zopet partizanska predstava. Na tej prireditvi je bilo zelo malo borcev, ker se je že začela velika nemška ofenziva zoper osvobojeno ozemlje v Sloveniji (na območju sedanje občine Škofja Loka in na Cerkljanskem, op. MM).

Dne 15. novembra zjutraj je že navsezgodaj naletaval gost sneg. Snežilo je kar naprej. Partizani so se pričeli umikati pred silno premočjo Nemcev in njihovih sodelavcev. Nepretrgoma so se ves dan vlekli kolone od snega premočenih borcev (partizanov, op. MM), ki so se umikali iz Žirovskega vrha, z Lavrovca in Kladja.

V noči od 15. na 16. november so belogardisti s topom streljali z Vrha Treh kraljev v Žiri. Človeških žrtev ni bilo, poškodovali pa so več gospodarskih poslopij. Za Nemci so se kot mrhovinarji dne 16. novembra prikazali v Žireh šentjoški, rovtarski in vrhovski belogardisti, za njimi pa se je vsul nov val Nemcev. Prišlo je do mnogih spopadov ...

V Ravnah pri Matečku je imela Vojkova brigada (pravilno Gradnikova, op. MM) svojo krojaško in čevljarstvo delavnico. Borci so bili povečini Primorci. Fantje so ravno pospravljali in se pri-

4 Ta odlomek je objavljen v Zborniku dokumentov NOB VI/9, str. 375–383. Izvirnik je v arhivu INZ. Odstavki, ki se nanašajo na Žirovsko, so objavljeni v Žirovskem občasniku št. 3, 1981, str. 107–110.

5 INZ, Gradivo za topografijo, 2. snopič, 2. del: Poljanska dolina, Ljubljana 1959.

pravljali za umik, ko so belogardisti z Nemci obkolili hišo. Tako niti umik niti obramba nista bila več mogoča, saj so bili vsi brez orožja. Nemci in belogardisti so jih zajeli in obsodili na smrt. Pred Matečkovo hišo so vseh enajst postavili v vrsto in jih po dva in dva postrelili. Ko sta padla prva dva, sta na določeno mesto mirno stopila druga dva. Umirali so brez besed. Streljanje so morali gledati vsi domači, hladnokrvno pa so prizoru sledili tudi belogardisti. Ustrelili so devet fantov, dva pa so pustili, da sta nosila strelivo. Ta dan so zažgali tudi Kremžarjevo domačijo v Žirovskem vrhu. Gorelo je tudi v Krnicah pri Erjavcu in pri Brencetu ...«⁶

Ta zapis očitveca takratnih razmer govori o neugodnih vremenskih razmerah novembra leta 1943. Tedaj so se iz Žirovske kotline partizani umikali pred navalom številnih okupatorjevih vojakov, ki ujetnikov niso poznali, pa čeprav so jih zajeli neoborožene. Na poti so pri hišah, ki so veljale za partizanske, podtikali »rdeče peteline«. Med temi je 15. novembra 1943 pogorela tudi Kremžarjeva domačija v Žirovskem Vrhju pod Golim vrhom. Vendar tukaj žirovski kronist ni omenil smrti Mihaele Škapin – Drine, čeprav je istega dne padla pri tej hiši. Verjetno tega ni vedel.

Prvo izčrpnije poročilo o smrti Mihaele Škapin – Drine, komisarke 2. bataljona Vojkove brigade, je objavil Stanko Petelin, ki je v Kroniko Vojkove brigade napisal tole:

»Petnajstega novembra (1943, op. MM) so enote 132. grenadirskega polka prodrle do ceste Škofja Loka–Gorenja vas, hkrati s tem pa se je desno krilo 134. grenadirskega polka (iz smeri jugozahod, op. MM) začelo vzpenjati na Žirovski vrh. Tam je bila Vojkova brigada.

Čeprav sovražnikova ofenziva ni bila niti za borce niti za njihova poveljstva nobena skrivnost več, se brigada nanjo ni dovolj pripravila. Prejšnji večer je propagandni odsek priredil v Žireh miting, ki se ga je udeležilo le malo borcev. Vedeli so, da se jim bližajo hudi

dnevi in da store zato najboljše, če se vsaj še to noč pošteno naspijo.

Dopoldne je bilo še vse mirno. Prejšnjega dne je sicer močno deževalo, nato pa začelo še snežiti, toda potem se je začasno zjasnilo in borci so se lahko po hišah in pri ognjih posušili. Popoldne pa je zaropotalo. Napadena sta bila 2. in 3. bataljon (Vojkove brigade, op. MM) na Žirovskem vrhu.

O poteku boja sicer ni natančnejših podatkov, vendar kaže, da je moralo biti njuno zavarovanje zelo slabo, kajti sicer Nemcem ne bi uspelo iznenaditi jih in s prodori med položaje čet onemogočiti dolgotrajnšo obrambo grebena.

Najhuje je bilo pri 2. bataljonu na desnem krilu, ki je bil napaden iz smeri Lučin, Št. Jošta in Sv. Treh Kraljev. Brž ko je začelo pokati, sta iz bataljonskega štaba pohitela na položaje tudi Anton Milič, namestnik brigadnega političnega komisarja, in Mihaela Škapin – Drina, namestnica komisarja 2. bataljona. Preden sta prišla na desno krilo, kamor sta bila namenjena, ju je presenetila sovražnikova skupina in ju napadla. Anton Milič se je rešil. Drina pa je padla ...«⁷

ŽIROVSKI VRH KOT PARTIZANSKO STRATEŠKO OZEMLJE

Žirovski vrh je okoli 9,5 km dolgo hribovje, ki na severu meji na Poljansko dolino, na južni strani pa je med vojno tekla meja med italijanskim in nemškim zasedbenim ozemljem. Na vzhodu je dolina Brebovnice, na zahodu Žirovska kotlina in dolina Račeve. Znotraj teh meja je Žirovski vrh obsegal okoli 40 km².

Žirovski Vrh, pisan z veliko začetnico, je ime za tri naselbine v istoimenskem hribovju (Žirovski Vrh nad Gorenjo vasjo, Žirovski Vrh nad Zalo in Žirovski Vrh). Na pobočjih Žirovskega vrha sta na severozahodu še zaselka Kladje in Zabrežnik, na jugovzhodu pa Goli Vrh. Slednji je za naš prispevek še posebej zanimiv, saj je tu 15. novembra 134. nemški grenadirski polk napadel

6 Vinko Govekar, Loški razgledi XIV, 1967, str. 40–41.

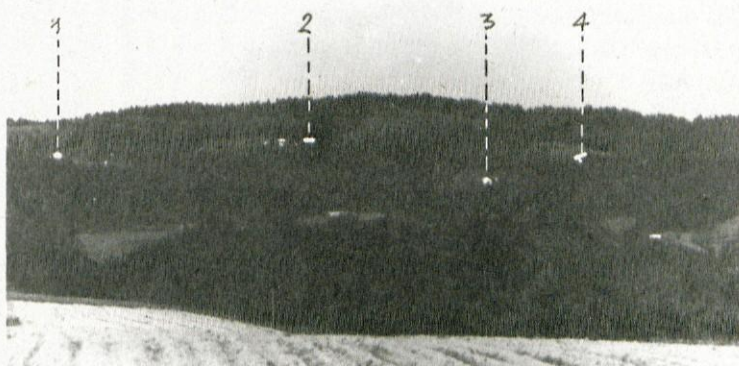
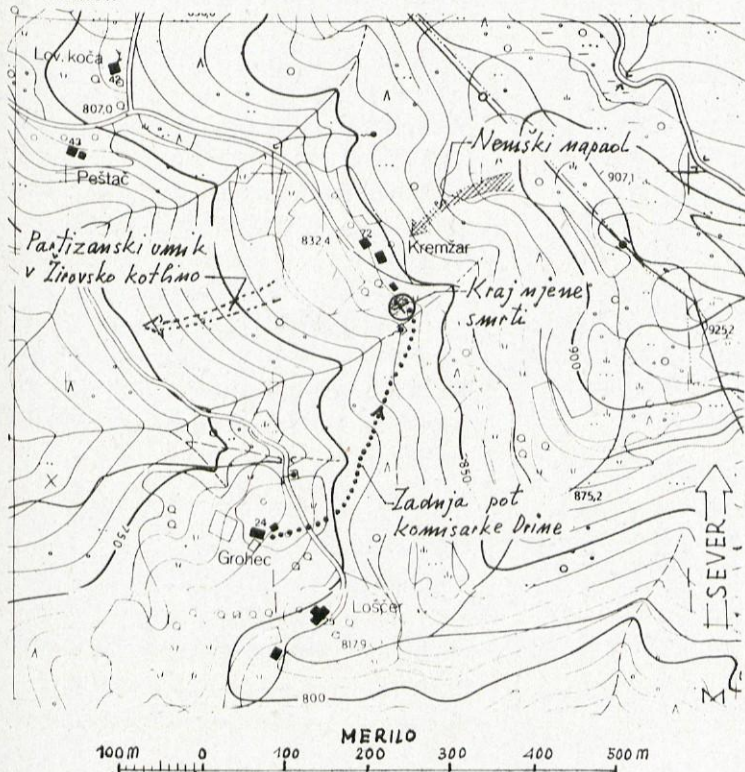
7 Stanko Petelin, Vojkova brigada, Ljubljana 1980, str. 93–94, 126 in 258.

precej šibkejši 2. bataljon Vojkove brigade. Žirovski vrh je torej, gledano zemljepisno, obsežna pokrajina, zato nam zgolj navedba, da se je neki dogodek zgodil v Žirovskem vrhu, ne pove veliko.

S severa proti jugu se iz razmeroma enakomerno visokega hrbtišča – Pontskega ravnika – dvigujejo posamezni vrhovi, kot so: Javorč (901 m) na severu, Zala (899 m) v osrednjem delu in Goli vrh (962 m) na jugu.

Žirovski vrh, obkrožen z dolinskimi cestnimi zvezami, prepreden z vojaškimi cestami in zaprt z žičnimi ovirami na meji med takratnim italijanskim in nemškim zasedbenim ozemljem, je bil, gledan z vojaško-strateškega vidika, prava vreča, ki jo je bilo z dovolj močnimi oboroženimi silami zlahka zavezati. Tako so Nemci pred tremi meseci (avgusta) vanjo ujeli Gorenjsko (Prešernovo) brigado ter zajeli 98 in ubili 55 borcev.

*Kartografski prikaz bojev na Žirovskem vrhu 15. 11. 1943, prirejen po karti Geodetske uprave v Škofji Loki. – »Nesrečnost«
Drinine smrti je bila v tem, da je pohitela navzgor svojim tovarišem nasproti, le-ti pa so se umaknili levo od nje, naravnost v dolino Račeve. Tako ni bilo nikogar, ki bi jo posvaril, da so pri Kremzarju že Nemci.*

Panoramski posnetek Žirovskega vrha, fotografiranega z Goropek. Od leve: 1. kočja Lovske družine Žiri (812 m), 2. Kremzar (840 m), 3. Groc (780 m), 4. Loščer (818 m). Foto: Marijan Masterl.

Žirovski vrh je bilo nevarno ozemlje, posebno v obsežnih sovražnih ofenzivah. Priročn je bil le kot prehodno ozemlje za partizanske vdore v Dolomite, za vodenje transportov z Gorenjskega na Notranjsko in dalje na Dolenjsko ali v nasprotni smeri. V Žirovskem vrhu so imeli svojo kurirsko postajo G-g kurirji, ki so vzdrževali zvezo s Primorsko, Notranjsko in Gorenjsko. Tudi za manjše partizanske enote je bil južni del Žirovskega vrha nevaren zaradi pogostih vpadov domobrancev in četnikov iz njihovih postojank v Lučinah, pri Svetih Treh kraljih, posebno pa iz Šentjošta.

PRIPRAVE NA OBSEŽNO NEMŠKO OFENZIVO TRAUFE NOVEMBRA 1943

Za začetek se bomo seznanili z dotedanjim razvojem NOB na Gorenjskem, še posebej v Žirovskem vrhu in Žirovski kotlini ter odgovorili na vprašanje, zakaj je do nemške ofenzive prišlo prav novembra 1943.

Šestindvajseta divizija (Triglavska) je imela tri brigade: 16. SNOUB (slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada) Janka Premrla – Vojka, 7. SNOUB Franceta Prešerna in 3. SNOUB Ivana Gradnika. Zadnji dve sta se 30. septembra vrnili z Dolenjskega dobro opremljeni, oboroženi in bogatejši z vojaškimi izkušnjami. Te okoliščine in vdaja italijanske vojske so vplivale na to, da se je tudi leta 1943

povečal pritek partizanskih novincev v NOV in POS. Tako so nastale razmere, v katerih je divizija lahko prešla v ofenzivo proti sovražniku na Gorenjskem; trajala je dober mesec, to je od vrnitve z Dolenjskega do novembra. V tem času je uničila več sovražnikovih postojank in osvobodila nekaj ozemlja v Selški in Poljanski dolini. Brigade 31. divizije so že začele vdirati v večje industrijske kraje na Gorenjskem in ogrožati sovražnikove postojanke. V okupirani Gorenjski je začela nastajati država v državi, česar pa nemška civilna in vojaška oblast nista smeli dovoliti. Prisiljeni sta bili storiti kaj za to, da bi zaustavili partizansko ofenzivo. Potrebnovali pa sta čas za pripravo protiofenzive in morali zbrati zadosti bataljonov z ustrežno opremo in oborožitvijo. Vse priprave za protiofenzivo so se sovražniku zavlekle v prve dni novembra. V ofenzivo so vključili predvsem tiste pehotne enote, ki so jih po ofenzivi pošiljali naprej proti prodirajočim zavzemanjem v Italiji. Že 11. novembra so partizanski ogledniki ugotovili, da sovražnik kopiči na več izhodiščnih krajih močne vojaške sile, vendar poveljstvo 26. divizije (Triglavske) še ni izdalo nobenih posebnih povelj.

RAZPOREDITEV BRIGAD 26. PARTIZANSKE (TRIGLAVSKE) DIVIZIJE PRED NEMŠKO OFENZIVO TRAUFE

Tedaj so vstop v Žirovsko kotlino z vseh štirih strani varovali bataljoni Gradnikove in Vojkove brigade, razporejeni na obrambnih hribovskih slemenih.

Gradnikova brigada s petimi bataljoni je zasedala položaje na desni strani doline Idrijce nad cesto Idrija–Želin in na jugovzhodu v smeri Ledine–Vrsnik–Goropeke. Brigada je branila sovražnikov vdor v Žirovsko kotlino in na Cerkljansko z južne in vzhodne strani.

Vojkova brigada je bila prestavljena v Žirovski vrh z namenom, da bi z vdorom v Dolomite uničila tamkajšnje domobranske postojanke in nadaljevala oktobrsko partizansko ofenzivo,

sočasno pa je varovala Žirovsko kotlino z vzhodne in južne strani. Posamezni bataljoni so bili razporejeni takole:

1. bataljon na Trebiji je zapiral glavno cesto Škofja Loka–Žiri. Postavljen je bil okoli 3,5 km od severnega vstopa v Žirovsko kotlino.

2. bataljon je bil v Žirovskem Vrh pod Golim vrhom. V tem bataljonu je bila namestnica političnega komisarja Mihaela Škapin – Drina.

3. bataljon je bil razporejen v Žirovskem Vrh pri Sv. Antonu (danes Žirovski Vrh nad Gorenjo vasjo, op. MM).

4. bataljon je bil v rezervi na Selu in hkrati tudi zaščita brigadnega poveljstva, ki se je nastanilo na Selu pri Modrijanovcu.

5. delavski (pionirski) bataljon Vojkove brigade je bil skupaj z 2. bataljonom Gradnikove brigade na Goropekah.

Prešernova brigada je bila tedaj v zahodnem delu Škofljeloškega pogorja (v okolici Blegoša in Črnega vrha nad Novaki). Varovala je glavno partizansko preskrbovalno pot Kropa–Železniki–Farji potok–Slugov grič–Cerkno in hkrati zapirala sovražniku vdor v Cerkno s severozahoda.

Poveljstvo 26. divizije (Triglavske) je bilo sprva v Novi vasi (Žiri) pri Primožiču, 13. novembra pa se je preselilo v nekdanjo jugoslovansko carinarnico v Osojnici⁸, od koder je nameravalo voditi vojaške operacije proti domobrancem na italijanski strani v Polhograjskem hribovju. V odsotnosti brigad 31. divizije je bila namreč vzdolž meje od Rovt do Lučin na hitro sklenjena gosta veriga belogardističnih postojank, ki je ni bilo več mogoče pretrgati vse do konca vojne.

NAMENI OFENZIVE TRAUFE NA ŠKOFJELOŠKEM

S protiofenzivo Traufe (kap, op. MM) je sovražnik nameraval zaustaviti oktobra začeto partizansko ofenzivo. Z njo je hotel izriniti partizane iz njihovega že obsežnega zaledja – osvobodjene-

⁸ Glej opombo 5.

ga ozemlja (območje sedanje občine Skofja Loka in severovzhodni del sedanje občine Idrija – Cerkljansko), ga razdejati, borce pa stisniti na ozek pas okoli Blegoša in jih tam uničiti. V ofenzivi so sodelovali 14. in 19. SS policijski polk, 132. in 134. grenadirski polk iz sestave 44. grenadirske divizije. V ofenzivo je bila vključena posebna bojna skupina, imenova Gervers, ki so jo sestavljali predvsem gorski in planinski lovci ter deli bataljona italijanske fašistične milice. V tej enoti je bil del 901. šolskega tankovskega grenadirskega polka ter bojni dopolnilni bataljon 162. pehotne divizije planinskih lovcev »Heine«.

Sovražnik je za obkolitev razmeroma obsežnega ozemlja, vključno s Polhograjskim hribovjem, zbral od 20 do 25 tisoč mož. Ofenziva se je začela v soboto, 13. novembra 1943 in je trajala deset dni, do 23. novembra. Sovražnikov uničevalni načrt je bil zasnovan na obkolitvi omenjenega ozemlja in na postopnem stiskanju obroča okoli partizanskih enot, kjer naj bi jih uničili gorski lovci bojne skupine Gervers. Sovražnik je do 13. novembra razpostavil svoje enote na severovzhodu na črti Kranj–Radovljica–Bled–Nomenj, na jugovzhodu od Kranja in Škofje Loke do Ljubljane ter na jugu od Ljubljane in Vrhnike do Logatca. V Idriji se je zbrala bojna skupina Gervers.⁹

Velika zemljepisna oddaljenost omenjenih izhodiščnih krajev sovražnikove policije in vojaštva od partizanskih enot v Žirovski kotlini in na njenih obrambnih grebenih ter veliko število sovražnikovih vojakov govorita o tem, da je bila ta ofenziva do tedaj največja in le malo je bilo krajev, v katere še ni bilo sovražnika. Od ofenzive je sovražnik pričakoval precej večje uspehe, kot jih je pozneje v resnici dosegel.

NASTANITEV 2. BATALJONA VOJKOVE BRIGADE PRED OFENZIVO V ŽIROVSKEM VRHU

Čprav je začel sovražnik z vseh strani prodirati proti partizanskemu za-

ledju že 13. novembra 1943 in so njihove premike partizanski ogledniki zaznali, poveljstvo 26. divizije (Triglavske) v začetku ni izdalo nobenih povelj o posebni pripravljenosti brigad na nemško ofenzivo. Izdano ni bilo niti povelje o uničenju dolinskih cestnih dohodov v osvobojeno žirovsko kotlino. Vse enote 26. divizije so torej ostale na starih mestih. Dne 14. novembra zvečer je divizijsko poveljstvo priredilo v Žireh celo miting¹⁰. Edino povelje, ki ga je že med ofenzivo 14. novembra izdalo divizijsko poveljstvo, je bilo, naj cestne dostope v Žirovsko kotlino zaprejo z ovirami.

Petnajstega novembra je bilo zelo slabo vreme. Že prejšnji večer je močno deževalo, nato je začelo tudi snežiti. Močno je snežilo tudi petnajstega novembra. Snega je zapadlo nad kolena. Dan je bil meglen in vidljivost slaba. Zaradi takega vremena so se borci 2. bataljona Vojkove brigade zadrževali v treh hišah v Žirovskem Vrh, 4,2 km vzhodno od Žirov ali 3,2 km zahodno od Lučin; te so postale 15. novembra sovražniku izhodišče za napad na 2. bataljon Vojkove brigade.

Drugi bataljon je prišel v Žirovski Vrh iz Ledin prek Goropek 8. novembra, torej en teden pred ofenzivo. Poveljstvo se je nastanilo pri Pavlu Mlinarju,¹¹ po domače pri Grohcu (790 m), Žirovski Vrh 42. Ob nemškem napadu na 2. bataljon so bili poleg drugih tu tudi Anton Milič – Marko, namestnik brigadnega političnega komisarja, ki je prav tedaj prišel v bataljon, Mihaela Škapin – Drina, namestnica komisarja 2. bataljona Vojkove brigade, in neka Ljubljancanka svetlih las. Pri Grohcu je bila poleg poveljstva 2. bataljona še četa borcev.

Bataljonska kuhinja je bila nad Grohcem pri Janezu Jerebu, po domače Loščerju (818 m), Žirovski Vrh 26. Domačija leži med Grohcem in Kremžarjem. Raznašalci hrane so imeli tako približno enako daleč do ene in druge čete. Pri Loščerju je bila tudi ena od bataljonskih čet.

9 Glej opombo 5, str. 86–87.

10 Glej opombo 5, str. 93.

11 Pri Grohcu sta bili tedaj mati Minka Mlinar in snaha Ivana Mlinar, rojena Kavčič, Trohova iz Žirovskega Vrha. Tedaj je bila že štiri mesece vdova. Mož Pavle Mlinar je bil borec Žirovske čete, ki je vodila partizane novince na Dolenjsko. Ob zadnji vrnitvi transportne čete iz Dolenjske 6. julija 1943 ga je ubila ročna granata pod domačo česnjo, ko je nabiral česnje za soborce. Bomba se mu je aktivirala, ko se je zataknila ob drevesno vejo.

Četa 2. bataljona v hiši Marije Reven pri Kremžarju (842 m), Žirovski Vrh 72, je bila najvišje, to je v zahodnem pobočju Golega vrha (962 m) in na prvih obrambnih položajih iz smeri Lučin in Šentjošta nad Horjulom. Vse tri domačije torej ležijo v zahodnem pobočju Žirovskega vrha, ki z Golega vrha pada v Žirovsko kotlino.

**SPOPAD VOJKOVCEV
Z NEMŠKIMI GRENADIRJI
PRI KREMŽARJU
15. NOVEMBRA 1943**

Ker je 15. novembra močno snežilo, so bili borci v hišah. Zunaj so bile le okrepljene straže in ogledniki. Tako so partizani ta dan imeli dva sovražnika: grenadirje in sneg.

Vojaške nemške enote 134. grenadirskega polka na vzhodnem sovražnikovem krilu so za izhodišče v osvobojeno Žirovsko kotlino izbrale Lučine. Kot vodniki so bili v ta del polka vključeni domobranci iz postojanke Šentjošt nad Horjulom. Dobro so poznali poti, oblikovanost zemljišča in gorske domačije, kjer bi se lahko zadrževali partizani.

Tega dne je 134. grenadirski polk začel z južne strani prodirati proti Žirem. Na zahodni strani se je prodirajočemu in premočnemu sovražniku postavila v bran Gradnikova brigada, ki je odbijala sovražnika na Ravnah (nad Podklancem) in nato na Vrsniku. Brigado je sovražnik potiskal na sever proti Sovodnju.

Na vzhodnem sovražnikovem krilu so enote tega polka napadle četo 2. bataljona Vojkove brigade pri Kremžarju. K domačiji so prodrle okoli devete ure dopoldne v smeri z Golega vrha, odete v bela ogrinjala. Okrepljena zaseda 2. bataljona se je spopadla s sovražnikom, čete pa so se ob streljih hitro umaknile z vseh treh domačij v dolino. Pri tem so pustile po domačijah precej opreme, posebno od borcev, ki so bili na položajih. Ker je sovražnik napadel z višjih položajev, so se borci umikali v severni del Žirovske kotline. Prvotni

načrt umika 2. bataljona je predvideval, da bi odšli mimo Česna in Bukovca na Javorč, kjer naj bi se združili s 3. bataljonom in se dalje skupaj umikali. Ta smer pa ni prišla v poštev, ker so se iz Brebovnice na Žirovski vrh že vzpenjali grenadirji 132. polka.

**SMRT KOMISARKE DRINE
IN POŽIG KREMŽARJEVE
DOMAČIJE**

Ob streljanju in regljanju strojníc, ki jih je bilo slišati iz smeri nad Kremžarjevo domačijo, sta iz štaba 2. bataljona pohitela na bojišče Škapinova in Milič. Po stezi, ki vodi od Grohca h Kremžarju (okoli 400 m), sta se morala povzpeti skozi gozd 50 m višje. Ko sta stopila na plano in se namenila h Kremžarju, sta prišla naravnost pred sovražnikove puške, sovražnik je medtem že prodril do domačije, jo preiskoval in se pripravljal, da jo bo požgal. Tako sta Milič in Škapinova prispela h Kremžarju, ko so se borci skupaj z domačimi že umaknili z domačije.

Sovražnik je nanju streljal iz nekdanje jugoslovanske utrdbe tik nad Kremžarjem. Mihaela Škapin je padla na stezi južno pod Kremžarjevim kozolcem, takoj ko je stopila na plano. Zadata je bila v trebuh, krogla pa je izstopila na stegnu. Ustreljena je bila z višje ležečega položaja. Nемец, ki je ustrelil Škapinovo, je videl bežečega Miliča in sklepal, da je zgrešil tudi Škapinovo. Ni se prepričal, ali je cilj zadel. Naletavajučiji sneg je pokrtil mrtvo Škapinovo in jo skrtil pred sovražnikom, ki je še ves naslednji dan preiskoval Žirovski vrh, hkrati pa tudi pred soborci.

Pri hišni preiskavi Kremžarjevih je sovražnik v gospodarskem poslopju odkril nekaj partizanske opreme in streliva. To je bilo dovolj, da je zažgal domačijo. Zgorela je tudi vsa goveja živina, ušel je le prašič in se zatekel k bližnjemu sosedu Česnu. Kremžarjevi so se pravočasno umaknili. Iz izkušenj so vedeli, kaj jih čaka, če bi prišli v roke Nemcem. V tistih časih je za smrtno kazen in požig hiše zadostovalo že, če

so pri hiši našli en sam strelni naboj. Kremžarjevi so si rešili samo gola življenja.¹²

Glavnina vojske 134. grenadirskega polka se je kot »stamped« valila v dolino za umikajočimi se borci 2. bataljona Vojkove brigade.

Četno poveljstvo pri Kremžarju je napravilo usodno vojaško napako. Pred opustitvijo obrambnih položajev pri Kremžarju o tem ni obvestilo poveljstva bataljona pri Grohcu. Četni kurir bi tako na poti k Grohcu zagotovo prestregel Drino in Miliča ter jima odsvetoval, da bi nadaljevala pot; ta se je končala z Drinino smrtjo.

Tega dne sovražnik ni obiskal ne Loščerjeve ne Grohčeve domačije. V obeh hišah so bili prepričani, da Nemcev ni bilo zaradi goste megle in ker so umikajoči se partizani potegnili Nemce v dolino. Med Kremžarjem in omenjenima domačijama je naravna ovira – pogozdena grapa.

PRI GROHCU IN LOŠČERJU ODSTRANJUJEJO PARTIZANSKE SLEDOVE

Grohčevi niso zapustili domačije, saj so vedeli, da bi prazna doživela enako usodo kot Kremžarjeva. Sreča je bila v tem, da Nemci tega dne niso prišli k hiši, zato so domači lahko odstranili sledove, ki so jih pustili umikajoči se borci 2. bataljona. Tudi pri Grohcu so bili vojkovci teden dni. V nedeljo, 14. novembra, so še podirali drevesa na cestnih prehodih z vzhodne in južne strani Žirovskega vrha. To delo je bilo povsem odveč, saj so v nemški ofenzivi s te strani prihajali le pehotni oddelki, poti so bile namreč zaradi snega na tej višini neprevozne. V noči s 14. na 15. november so partizani okrepili straže. Komisar 2. čete 2. bataljona Vojkove brigade Fon je okoli osme ure zjutraj poslal Kajetana Pivka od Grohca na Selo po strelivo. Na Selu sta bila takrat tudi brigadno poveljstvo in njegova rezerva. Namestnik komandirja 2. čete je bil France Primožič iz Podjelovega Brda.

Takoj ko so partizani odšli od Grohca, sta začeli snaha Ivana in mati Minka Mlinar naglo brisati sledove. Nahrbtnike, strelivo in nekaj orožja, ki je ostalo v hiši, sta spravili v prazno kad za zelje, jo prekrili z zeljem, zaprli s pokrovom in obtežili s kamenjem. Odstranili sta partizanske sledove v hlevu in stelnjiku ter poribali tla v hiši.¹³

Nekaj podobnega se je po odhodu partizanov dogajalo tudi pri Loščerju. Ko je začelo nad Kremžarjem pokati (tu so se partizanske straže spopadle z nemškimi izvidniki), so partizanski kuharji ravno napolnili kotle in začeli kuhati kosilo. V naglici so kotle obrnili, niso pa jih utegnili odnesti s seboj. Loščerjevi so meso in govejo kožo zakopali v sneg, kotle pa v gnoj. Pospravili in poribali so hišo, saj so Nemci navadno najprej pogledali, kako čista so tla. Od čistosti tal je bilo odvisno nadaljnje obnašanje in zasliševanje. Loščerjevi so odstranili tudi vse sledi o zadrževanju partizanov v hlevu, na seniku in okoli hiše. Tudi sneg, ki je padel 15. novembra, je opravil dobro delo. V travi in na razmočenih tleh je zakril sledi k hiši in iz nje. Sovražniki pa tudi niso imeli ujetnika iz 2. bataljona, ki bi lahko izdal Grohčeve in Loščerjeve.

Nemci so prišli na kmetiji v torek, 16. novembra, vendar se je pri obeh kmetijah vse srečno izteklo.¹⁴

POPOTNICA NAJDE POD SNEGOM MRTVO KOMISARKO DRINO

Prebivalci Žirovskega vrha so se takrat oskrbovali v gorenjevaških trgovinah. Žiri so bile osvobojeno partizansko ozemlje, zato trgovine niso bile ustrezno založene.

Kak teden po požigu Kremžarjeve domačije so se popoldne vračale tri domačinke z nakupa v Gorenji vasi. Med njimi je bila tudi Štefka Gantar, po domače Jerebcova iz Žirovskega vrha, zdaj poročena pri Loščerju. Bila je stara 18 let. Ko je šla po stezi mimo požgane Kremžarjeve domačije, je ne daleč od hiše opazila, da pod potjo moli iz snega

12 Marija Reven, po domače Kremžarjeva, Žirovski Vrh 72, Filip Košir, Kržetov, Žirovski Vrh 46, in Lojze Erznožnik, po domače Kočar, Žirovski Vrh 45.

13 Marija in Ivana Mlinar, Grohčeva, Žirovski Vrh 42, Kajetan Pivk, Javorničkov s Sela.

14 Ivana Mlinar, Grohčeva, Žirovski Vrh 42, in Janez Jereb, Loščer, Žirovski Vrh 26.

Spominska plošča Mihaeli Škapin – Drini, odkrita 2. 9. 1986 na koči Lovske družine Žiri na Žirovskem vrhu (pri Česnu). Iz fototeke Loškega muzeja.

človeško koleno. Stekla je in med potjo takoj pomislila, da leži pod snegom mrtev partizan. O tem je obvestila sosednjega kmeta Janeza Jereba – Loščerja, starejšega.

Ta je iz desk zbil preprosto krsto, z Vinkom Kuncem, po domače Mravljetovim Cenetom iz Žirovskega Vrha, sta jo nato odnesla h Kremžarju. Z njima je šel tudi Loščerjev sin Janez, tedaj star 13 let. Grob so izkopali pod Kremžarjevim kozolcem in v rakev položili Mihaelo Škapin. Ko so z nje odstranili sneg, je bila videti, kot da je pravkar izdihnila; oblečena je bila v italijansko vojaško uniformo, pri sebi pa je imela kratko italijansko puško, pištolo in torbico.¹⁵

Drina, ki je bila v skrbi za soborce vedno prva na bojišču, je bila tokrat zadnjič. Prihitela je h Kremžarju, ko so bili partizanski položaji 2. bataljona že izpraznjeni. Pritekla je prav pred nemško zasedo in obležala hudo ranjena. V bližini ni bilo nikogar, ki bi ji lahko pomagal ali ji vsaj zatisnil oči. Tudi njen spremljevalec je reševal le lastno življenje.

Nihče mi ni vedel povedati, ali je bila Drina smrtno zadeta in ni več slišala smrtonosnega strela ali pa je osamljena in nemočna izkrvavela. Med umiranjem ni slišala šumenja domačih kraških borov, neme priče njene smrti so bile le žirovske smreke in bukve.

ŽIROVCI PRIPELJEJO DRINO V ROJSTNI KRAJ, V ŽIROVSKEM VRHU JI POSTAVIJO SPOMINSKO PLOŠČO

V Žirovskem Vrhu je Mihaela Škapin – Drina počivala skoraj dve leti. Jeseni leta 1945 so prišli ponjo njeni vaščani iz Velikega Polja pri Sežani. V Žiri je njeno truplo z vozom pripeljal Tone Oblak – Majnik z Dobračeve pri Žirih.

Ko so Drino odkopali, je bila še prav taka kot takrat, ko jo je pokopal Loščer. Pri Grohecu in Loščerju se živo in s spoštovanjem spominjajo brhke, prijazne, a odločne in junaške komisarke Drine.¹⁶

43 let po njeni smrti sta ZB NOV Žiri in Domicilni odbor Vojkove brigade odkrila na koči lovske družine Žiri (bivša domačija Česna), Žirovski Vrh 42 (815 m) spominsko ploščo iz jabolniškega granita, ki ima napis:

V NEPOSREDNI BLIŽINI
JE 15. XI. 1943 PADLA
MIHAELA ŠKAPIN – DRINA
ROJ. 29. IX. 1922 NARODNA HEROINA
NAM. POLITKOM. 2. BAT.
VOJKOVE BRIGADE
ZB NOV ŽIRI
IN DOMICILNI ODBOR VOJKOVE BRIGADE
21. IX. 1986

Ob odkritju plošče je bila pri lovski koči v soboto, 21. septembra 1986, slovesnost, ki jo je začel predsednik ZB NOV Žiri Lojze Kolenc. Slavnostni govornik je bil predsednik Domicilnega odbora 16. SNOB Janka Premrla – Vojka Ferdo Tolar – Mirko, nekdanji komandant te brigade. V imenu lovske družine Žiri je spominsko ploščo prevzel v oskrbo bližnji sosed, lovec in nekdanji partizan Lojze Erznožnik – Kočar iz Žirovskega Vrha 45.

Sovaščani iz Velikega Polja so leta 1978 svoji Mihaeli Škapin – Drini postavili v vasi veličastno skulpturo iz belega kraškega marmorja. Njen povečani lik nemo opozarja vaščane in mimoidoče na hude čase primorskega ljudstva in na velik krvni davek za osvoboditev Primorske izpod tujega jarma. Vasica Veliko Polje je izgubila 18 ljudi,

15 Janez Jereb, Loščer, Žirovski Vrh 26.

16 Glej opombo 12.

od tega jih je sedem padlo v partizanih. Od šestčlanske Škapinove družine (po domače Pevcovi), se je iz partizanov vrnila le mati Ivana Škapin – Mamca.¹⁷

ŠKAPINOV, PO DOMAČE PEVCOVI, IZ VELIKEGA POLJA

Družina Škapinovih je bila doma v Velikem Polju, ki spada v KS Vrabče pri Sežani, domačini pa pravijo kraju tudi Poljane.

Materi Ivani Škapin (1896–1960), rojeni Suša, in očetu Jožetu Škapinu (1890–1943) so se rodili štirje otroci: hčeri Danica (1921–1943) in Mihaela (1922–1943) ter sinova Jože (1924–1944) in Franc (1926–1943).

Vsi štirje otroci so odšli v partizane na svečnico, 2. februarja 1943. Prvi iz družine je izgubil življenje oče Jože v starosti 53 let. Fašisti in italijanska policija so 3. marca 1943 izvedli dotlej največjo čistko partizanskega ozemlja, ki je zajela del Krasa, Vrhe in območje Dolenje vasi. Jožeta Škapina so ujeli na begu in ga ustrelili iz maščevanja, ker so se njegovi otroci pridružili partizanom.

Naslednjega dne, 4. marca, se je otrokom v partizanih pridružila še mati vdova; odšla je v Pivško četo.

Škapinovi so v partizanih padali drug za drugim, daleč od rodnega kraja. Franc pri Brinju v Liki, Jože v Istri, Mihaela v Žirovskem Vrhu in Danica v Lanišah nad Sovodnjem v Poljanski dolini. Le očeta Jožeta so Italijani ubili na Vrabčah. Trije so izgubili življenje v partizanih leta 1943, četrti sin pa leta 1944. Le mati Ivana se je srečno vrnila iz partizanov. Tam so poleg trdega življenja njeno trpljenje večale tudi prihajajoče vesti o umiranju njenih otrok. Umrla je leta 1960 v Vipavi, stara 64 let.¹⁸

O MIHAELI ŠKAPIN – DRINI

Kot smo že povedali, je bila rojena v ugledni Pevcovi kmečki družini 29. septembra 1922 na Velikem Polju pri Sežani. Po osnovni šoli je obiskovala večerno nadaljevalno šolo v Vrabčah.

Škapinovi (Pevcovi) otroci iz Velikega Polja. Z leve: Jože, Danica, Mihaela in France. Vsi so padli v narodnoosvobodilnem boju.

Bistra, kot je bila, je imela srčno željo po nadaljnem šolanju in izobraževanju.

S šestnajstimi leti (1938) je pribežala v Ljubljano in do zloma Jugoslavije živela pri stricu. V Ljubljani je obiskovala gospodinjске tečaje in si tako pridobila poklic. V prostem času je telovadila pri naprednem društvu Sokol. Tako je odraščala predvsem v narodnjakinjo, kar je odločilno vplivalo na njene poznejše življenjske odločitve.

Na Primorsko se je vrnila poleti 1941, potem ko so Ljubljano zasedli Italijani. Doma je prijela za vsako kmečko delo. V primorsko osvobodilno gibanje se je vključila takoj po prihodu na Veliko Polje. Pevcova hiša je postala zanesljivo shajališče prvih primorskih partizanov. Prihajali so Aleš Bebler – Primož, Karlo Maslo – Drago, Janko Premrl – Vojko in drugi. Sprva je bila Mihaela kurirka in obveščevalka. S sestro Danico sta bili hkrati glavni ekonomki za ta partizanski okoliš. Mihaela je uspešno delovala tudi med mladino v duhu OF.

Drugega februarja 1943 je vstopila v 1. kraško partizansko četo Južnoprimorskega odreda kot borka skupaj s sestro Danico in s 16-letnim bratom Frančkom. Iz tega odreda je bila usta-

17 Janez Jereb, Lošcer, Žirovski Vrh 26; Pomniki NOB na Škofje-loškem, Ljubljana 1986, str. 433; Polde Rener, Zublji na Vrheh, Sežana 1978.

18 Polde Rener, Zublji na Vrheh, Sežana 1978; SRS Občina Sežana, Oddelek za notranje zadeve št. 20-64/86-7 z dne 31. 3. 1986.

Spomenik Mihaeli Škapin – Drini v Velikem Polju (v gradnji). Odkrit 15. 10. 1978. Avtor: akademski kipar Jože Pohlen. Kip je visok 2,40 m. Izklesan je iz istrskega marmorja.

novljena brigada Simon Gregorčič, ki je kmalu nato prestopila Sočo in začela napadati sovražnika v Beneški Sloveniji. Mihaela se je izkazala kot pogumna partizanka in postala politična delegatka voda. Posebno se je izkazala pri napadu na italijanski vojaški tovornjak na Mrzli Rupi 22. junija 1943. V napadu je padlo 15 italijanskih vojakov, zaplenjeno je bilo tudi precej orožja in streliva.

Ob ukinitvi brigade Simon Gregorčič so bili njeni boreci in poveljniki vključeni v Gradnikovo brigado. Z njo je konec julija 1943 odšla Mihaela na

19 Socialistična republika Slovenija. Občina Sežana. Oddelek za notranje zadeve št. 20-64/86-7 z dne 31. 3. 1986; Oris mladinskega gibanja na Slovenskem v obdobju 1941–1945 CK ZMS, str. 129; Arhiv CK ZKS, mapa narodnega heroja; Slovenke v NOB, II/2, str. 1522; Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, str. 776–777; Miloš Rutar, Sodelovati in zmagati, Ljubljana 1986, str. 390.

Notranjsko in Dolenjsko; tu je sodelovala pri razorožitvi italijanskih vojakov ob razpadu Italije in pri uničevanju domobranskih postojank. V bojih ni zaohtajala za moškimi, bila je med prostovoljci bombaši in vedno med najbolj pogumnimi. Tedaj je postala namestnica četnega komisarja.

Jeseni 1943 je ob vrnitvi Gradnikove brigade na Primorsko postala namestnica bataljonskega komisarja. Ob vračanju je brigada padla v nemško ofenzivo. Na Nanosu jo je sovražnik napadel z letali, s topništvo in pehoto. Ko so se sovražnikovi pešaki pritihotapili že na rob taborišča, je dala Mihaela na svojo pobudo povelje za protinapad in se tudi sama udeležila triurnega boja. Tedaj je s posebnim pogumom in iznajdljivostjo navdušila soborce. Po pripovedovanju Ivana Suliča – Carja (1923–1944), narodnega heroja, ki je bil Mihaelin soborec v Južnoprimoskem odredu, brigadi Simon Gregorčič in v Gradnikovi brigadi, je bila Drina v vojaških akcijah zelo drzna in je celo prekašala moške.

Iz Gradnikove brigade je bila kot izkušena borka in politična voditeljica premeščena v Vojkovo brigado za namestnico političnega komisarja 2. bataljona.

V tej funkciji je bila ustreljena iz sovražnikove zasede 15. novembra 1943. Za narodno junakinjo je bila imenovana 5. septembra 1953 ali deset let po smrti.¹⁹

NEMCI PRI KREMŽARJU ZAJAMEJO IRMO KACIN, NAMESTNICO ČETNEGA KOMISARJA 2. BATALJONA VOJKOVE BRIGADE

Na planem pod Kremžarjevo domačijo so 15. novembra Nemci zajeli edinega partizana, ki bi jim lahko kaj povedal o tovariših ali prebivalcih, pri katerih so se zadnje dni zadrževali partizani. To je bila Irma Kacin, namestnica komisarja čete 2. bataljona Vojkove brigade, doma iz Cerknega. O tem dogodku mi je pripovedovala takole:

»Dan pred napadom sem bila pri Grohcu še v štabu 2. bataljona. Drina, namestnica bataljonskega komisarja, me je poslala h Kremžarju za četno komisarko. Vedeli smo, da sovražnik pripravlja ofenzivo, zato smo v noči s 14. na 15. november 1943 poosttrili varnostne ukrepe. V močnem sneženju smo zgodaj zjutraj zasedli položaje na grebenu Golega vrha, vzhodno do Kremžarja. Vidljivost je bila zjutraj zaradi sneženja in megle še posebej slaba. Nenadoma so se pojavili pred nami Nemci, v belih zaščitnih plaščih skoraj nevidni. Mene sta zajela dva na planem pod Kremžarjem. Zaradi temne uniforme sem bila dobro vidna. Vzela sta mi puško in me prek Golega vrha vodila v Lučine, eden spredaj, drugi zadaj.

Ko sta me v globokem snegu zajela, sta se nekaj pomenkovala o meni. Eden od njiju mi je segel v dolge črne lase. Razumela sem, da me bo njihov komandant vesel ne samo zaradi vira informacij, temveč tudi kot mlado žensko. Takrat sem bila stara dobrih 17 let. Ko smo se približevali prvi nemški straži pred Lučinami, nas je ustavil stražar iz postojanke. Bilo je že precej mračno. Domnevam, da je stražar opazil le mene v temni obleki, ne pa tudi mojih dveh spremljevalcev, ogrnjenih v belo, zato je ustrelil. Spremljevalca sta se hitro vrgla v sneg, jaz pa sem podzavestno izkoristila to priložnost in pobegnila. Za cilj umika sem si izbrala očetov rojstni dom Rupe v Idrijskih Krnicah; tja sem prišla po dveh dnevih hoje. Prvo noč, 16. novembra, sem se okoli tretje ure znašla pri neki kmetiji v Žirovskem vrhu; gospodinja mi je ponudila toplo mleko in me otrplo od mraza spravila na peč. Po dveh urah sem se ogrela; zaradi varnosti sem zapustila hišo in se zarila v seno na kozolcu, še prej pa sem uničila seznam članov KP v naši četi. Tu sem preživela dan in gledala Nemce, kako so hodili mimo h kmetijam, ki so jih s psi še pregledovali. Srečno sem prišla na Rupe in se še istega dne priključila svojemu bataljonu v Jagrščah, ki je ta dan prišel sem čez Idrijsko in

Masoro.« Pot iz Žirovskega vrha na Rupe je Irma prehodila v spremstvu nekega bolničarja iz 2. bataljona Vojkove brigade. Skozi Ledinske Krnice sta šla prav tedaj, ko je ta zaselek gorel.²⁰

Tako je Nemcem ušel edini ujetnik tik pred štabom v Lučinah.

K LOMIČARJU SE ZATEČE RANJENEC

Po napadu na 2. bataljon Vojkove brigade so se zatekli k Lomičarju (660 m) trije partizani. Dva sta nosila v nogo ranjenega partizana. Lomičarka (mati) je ranjenca obvezala. Vsi trije so orožje in opremo pustili pred vhom. Nemci so hitro dohiteli borce. Sin Filip je še pravočasno opozoril očeta, kaj je pred vrati, tako da je ta zadnjo minuto umaknil vso opremo in orožje. Partizani pa so iz hiše lahko ušli le še skozi okna. Če bi Nemci dobili puške ali partizane, bi tudi tu zagorelo.²¹

DOGODKI V SEVERNEM DELU ŽIROVSKEGA VRHA MED OFENZIVO TRAUFE

Z Nemci se je to popoldne (15. 11. 1943, op. MM) bojeval tudi 3. bataljon na levem krilu 2. bataljona. Že v prvem spopadu je bil eden izmed borcev ranjen. Dva soborca sta ga v neki hiši hotela skriti, toda Nemci so s policijskim psom vse tri izsledili in jih ubili. Kje je to bilo, še ni ugotovljeno. Proti večeru se je bataljon z Žirovskega vrha umaknil na zahod proti Selu, kjer je bil štab brigade.²²

ZASELEK ZABREŽNIK – SMRT PAVLA KOBALA – URALA IN LEOPOLDA TROHE

V Žirovskem vrhu (Zabrežnik, op. MM) so pri kmetu Antonu Pivku, po domače Javorniku, zajeli dva partizana. Eden je imel zlomljeno nogo, in ker se ni mogel umakniti, so mu dali spremljevalca, ki naj bi ob prvi priložnosti poskrbel za zdravniško pomoč. Nemci so ujetega partizana postavili v bližino hiše, policist pa je nanj spustil močnega, dresiranega psa volčjaka. Ljudje so od

20 Stanko Petelin, Vojkova brigada, Borec, Ljubljana 1980, str. 94.

21 Izjava Filipa Koširja, po domače Kržeta, Žirovski Vrh 46, dana avtorju 21. 9. 1986.

22 Glej opombo 20.

groze onemeli, ko so videli, kako je pes trgal s človeka meso in obleko. Ko se je fant onesvestil, so ga Nemci ustrelili, nato pa še ranjenca z zlomljeno nogo.

Omenjena partizana sta bila Pavle Kobal – Ural, operativni oficir 3. bataljona Vojkove brigade, in njegov spremljevalec Leopold Troha, star partizan.²³

Dne 16. novembra so Nemci in Kozaki napadli 3. bataljon, ki se je umikal iz Žirovskega vrha nad Sv. Antonom (zdaj nad Gorenjo vasjo) v dolino na Selo. Bilo je skoraj meter snega. Ural je bil na koncu kolone, ki se je spuščala v dolino Sore. Stopil je nekoliko s poti kolone in ni opazil, da se je znašel nad izredno strmo grapo. Zdrsnil je vanjo in si pri tem zlomil nogo. Tega ni nihče od partizanov opazil, dokler se ni kolona ustavila in se je poveljstvo zbralo k posvetu. Ugotovilo je, da Urala ni. Nazaj so poslali patroljo, ki jo je vodil Srečko Tušar.²⁴ Zaslišali so Uralove klice, ki je pod smreko klical na pomoč. Odnegli so ga v bližnji senik. Nekdo iz patrolje je odšel k najbližjemu kmetu, Javorniku v Zabrežnik. Gospodarju je povedal, kaj se je zgodilo in da bi pone srečenca radi skrili v njegovo hišo, dokler ne bi prišla patrolja, ki bi ga odnesla v bolnišnico. Gospodar se je s tem strinjal. Urala so prinesli v Javornikov hlev

in ga skrili v seno. Pri njem so pustili Troha, da bi ga varoval in oskrboval.

Dne 17. novembra popoldne se je megla spustila prav do tal. Zato ni nihče opazil, da se hiši približujejo Nemci. Prišli so pred hlev v trenutku, ko se je na vratih pojavil Troha s puško na rami. Zvečine so bili Kozaki. Zgrabili so ga in nanj spustili psa, ki ga je neusmiljeno trgal. Odvzeli so mu puško in ga z njo tepli, dokler je niso na njem zlomili. Javornikovi so videli, s kakšno silo je pes opravil uničevalno nalogo. Na pol živega Troho so odvlekli v kozolec in ga tam ustrelili. Javornikovim so v hiši grozili, eno od sester pa pretepli. Pri pregledu hleva so Nemci našli tudi Urala. Niso ga zaslišali, samo tepli so ga in z bajoneti prebadali skozi trebuh. Že skoraj mrtvega so ustrelili.

Domačini so partizana začasno pokopali pred hlevom. Ko je sneg skopnel, so ju prekopali v skupen grob približno sto metrov od hiše, na robu njive, tik ob gozdu.

Leta 1947 so Urala in Troho prekopali. Trohova mati je sina prepoznala po posebni zaponki hlačnega pasu. Pokopali so ga na domačem pokopališču v Idriji. Za Urala niso tedaj vedeli, kdo je in ne od kod je doma. Zato so ga pokopali na pokopališču na Dobračevi pri Žireh.²⁵

23 Vinko Govekar, Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo. Leto 1943, Loški razgledi XIV, 1967, str. 42; Stanko Petelin, Vojkova brigada, Ljubljana 1980, str. 97; Ervin Pervanja, Tragična smrt partizana Urala, TV 15, št. 42, 21. oktober 1982.

24 Ervin Pervanja, Tragična smrt partizana Urala, TV 15, št. 42, 21. oktober 1982.

25 Glej opombo 22; Pomniki NOB na Škofje-loškem, Ljubljana 1986, str. 420, 429.

STAROŽITNOSTI

IZ NAŠE DOLINE

Rado Jurca

FURMANI

Še iz predšolskih let se spominjam žirovskih furmanov, ki so že ob štirih zjutraj vozili les iz Žirov v Logatec. Vsako jutro je peljalo najmanj od pet do deset voz, največ spomladi, a tudi čez poletje jih ni bilo dosti manj. Pozimi so, če je bilo treba, vozili s sanmi. Večinoma so tovorili trame, ki so bili tesani ročno, dolgi od 4 do 12 m ali več; navadno so naložili okoli 120 kubikov, kar je dalo približno 4 kubične metre. Pri Jureču (t. j. pri nas doma) je bil nekakšen preizkusni klanec, ki je imel 9,5 stopinje naklona; kdor ga je izpeljal, ni imel težav vse do Rovt. Večkrat sem jim moral iti pomagat s konjem tudi sam – »forajt« so rekli tiste čase. Oče me je posadil na konja in me podučil, kako naj ga vodim na ovinkih, da bomo lažje privlekli do Rovt; ko smo jih dosegli, mi je voznik oziroma lastnik kupil malinovec in žemlje, pa tudi kakšen dinar sem dobil. Nato me je posedel nazaj na konja in vrnil sem se domov. Furmani so imeli postanek skoraj v vsaki gostilni – da so se malo okrepčali in da so si konji odpočili. V Logatcu so stali najmanj dve uri, da so razložili in nakrmili konje. Tam so bili lesni trgovci, ki so les že prej kupili in se dogovorili za ceno prevoza. Nekateri so tovorili tudi nazaj v Žiri, blago za trgovine in gostilne, da so imeli vsaj za popotnico. Furmani so životarili, trgovci pa so skoraj vsi obogateli na račun lastnikov gozdov in furmanov. Nekateri so les kupili kar »na panju« in lastnika osleparili, ker ni znal izračunati njegove vrednosti. Tako so bogateli.

MLINI, ŽAGE, ELEKTRARNE

Od Žirov do Rovt je približno 10 km. Pod Rovtami sta dva izvira reke

Sore, vendar se ne ve prav dobro, kateri je »pravi«. Zemljepisci in drugi strokovnjaki trdijo, da je to tisti, ki priteče na površje pri Surčenu v zaselku Sovra, domačini pa si za »izvirnega« lastijo enega in drugega, odvisno od tega, kateremu je kdo bližji: že omenjenemu ali tistemu pod Zajelami, kjer je zdaj vodovod za vas Rovte. Omenjena izvira se zlijeta v Sopovtu. Nekoliko nižje dobi Sora z leve še dva večja pritoka, Črno in Žirovnico, ter nekaj manjših. Reka je bila včasih gospodarsko veliko bolj izkoriščena. Gnala je veliko žag in mlinov ter dve strojarni. Cesta, ki je speljana ob reki, je bila zgrajena tik pred prvo svetovno vojno. Naj ob tej priložnosti naštejemo nekdanje gospodarske obrate ob reki. Začnimo na koncu Žirov in pojdimo proti Rovtam. Zadnja žirovska hišna številka je bila pri Cepinu, kjer so imeli med obema vojnama delavnico za popraviljanje koles in prodajalno novih. Tu se začne vas Brekoviče, ki je dolga 3 km in je bila v Kraljevini Jugoslaviji precej napredna, saj je imela kar 4 elektrarne in lastno mlekarno. Pri Gantarju so imeli žago in mlin, med zadnjo vojno nekaj časa tudi elektriko; mlin je obratoval še več let po vojni. V Martinski grapi je imel žago in nekaj časa tudi elektrarno Martin Jerreb. Podrli so jo Nemci, ko so uravnavali mejo z Italijo; prav tako Martinovo in Vrbanovo hišo. Pri Škrbotu so imeli tik pred prvo vojno gostilno, po njej pa še nekaj let majhno trgovino. Pod Škrbotom se v Soro izlije Žirovnica, ob kateri je nedaleč stran zaselek Sovra; tam je bila pred dobrimi sto leti gostilna pri Abrahtu. Dolina Žirovnice je dolga skoraj 5 km. Sredi nje, pri Peku, so imeli mlin in žago. Prvega ni več, žaga pa

še vedno in zelo dobro obratuje. Še višje v dolini, že blizu izvira sta bila svoj čas še dva mlina, Novakov in Bekšev, vendar zdaj ne obratujeta več.

Vrnimo se v Brekovicice in nadaljujmo pot ob Sori navzgor. Pri Krošlju je bila trafika za prodajo tobaka; pred vojno je bilo še veliko moških, ki so čakali, in še več kadilcev. Dalje pridemo do gostilne Sora, imenovane tudi »Na Falklandih«. To ime se je gostilne prijelo zato, ker so jo odprli prav v času angleško-argentinske vojne za Falklandske otoke. Pri Jureču, največji kmetiji v tej dolini, je bila gostilna vse do 1946, ko je prišla »agrarna« in so jo zaprli. Tu je bila tudi mlekarna za vse vasi v okolici; mleko je nosilo posnemat tudi več kot 30 živinorejcev – zasebnik Tomaž Bogataj je namreč odkupoval le smetano, jo predeloval v maslo, tega pa prodajal v Ljubljano.

Od Jureča naprej pridemo do Podklanca, kjer je imel žago Buhč iz Raven, a ne za dolgo. Gostilna je bila tudi pri Birtu, vendar v prejšnjem stoletju. Pri Pucu je bil mlin, ki ga ni več. Med zadnjo vojno so imeli še majhno elektrarno, vendar le za kratek čas. Zelo napreden je bil Strojnar. Imel je strojarno, mlin in hidrocentralo, ki je napajala skoraj štiri vasi: Podklanec, Izgorje, Ravne in del Brekovic – vse do 1950, ko smo iz Zavrata dobili državno elek-

triko. V Podklancu se v Soro izlije Črna, ki priteče iz istoimenske doline, dolge 3 km. V njej je lep jez. Tu je bil pred 100 leti Bezjakov mlin, katerega ostanki so vidni še danes.

Ob cesti proti Rovtam nas čaka še veliko lepih stvari. Velik mlin je bil nekoč pri Skoblu. Tukaj so hoteli po prvi svetovni vojni napraviti elektrarno za vse Žiri; ko so ugotovili, da bo premalo moči, so jo napravili na Fužinah. Na meji z občino Logatec je bila velika hleviška žaga, obratovala je le nekaj let. Nekoliko višje, v koritih pod Zavraticem, so znamenite Matjaževe kamre, nad njimi pa Sopovt, kjer se združita oba izvira Sore, Popitova grapa in tista, ki priteče ob cesti. Mlin v Sopovtu je edini, ki obratuje še danes. Popitova dolina je bila do zadnje vojne zelo bogata. Takoj na začetku je centrala, ki obratuje še danes, a le za eno gospodinjstvo. Višje, pri Logarjevih, so imeli mlin in žago, ki občasno še obratuje. Pri Popitu so imeli strojarno, mlin in žago vse do konca vojne. Prav blizu sta bila še dva mlina, Trevnov in Miklavžev, po eden pa še ob izviri Surški in ob majhnem pritoku Osreški. Ob glavni cesti iz Sopovta v Rovte je bil samo en mlin – Križajev. Tudi tega ni več.

Toliko zdaj. Ob naslednji priložnosti pa še kaj drugega o naši dolini.

Rado Jurca

ZGODBA O JUREČEVIH

Reka Sora se v pretežnem delu poti, ki jo preteče po Poljanski dolini, imenuje Poljanščica; preden priteče do Žirov, pa ji tisti, ki prebivajo ob njej, pravijo So(v)ra. Iz Rovt, pod katerimi izvira, priteče po ozki dolini in ima precejšen padeč. V zaselku Podklanec pa ta klanec preide v ravnino in od tod naprej teče po dolini Brekovic, ki postaja širša, dokler se ne razpre v žirovsko ravan. Kak kilometer od Podklanca proti Žirem stoji ob cesti domačija, kjer se je včasih reklo Na pustoti, danes pa pri

Jureču. Pri tej hiši kar 115 let ni bilo otrok. Sprva sta bili to dve posestvi, zgornje in spodnje, in blizu skupaj. Na zgornjem se je zadnji sin, Matevž, rodil 1806. Ko jih je imel okoli 30, se je poročil. Nevesta, doma pri Možinetu v Šentjoštu nad Horjulom, je prinesla k hiši veliko doto: več kot 10 parov volov in zlat rožni venec. Na Spodnji Pustoti ni bilo otrok, vdali so se pijači, in posestvo je začelo propadati. Kmalu je bilo na prodaj. Na zgornjem je bilo denarja dovolj in mlada dva sta odkupila še

spodnje. Tako se je posestvo združilo in preimenovalo v Jurečevino; zgornji so se namreč pisali Jurjavčič. Vendar tudi zakonca Jurjavčič nista imela otrok. Tako sta posvojila Matijo Novaka, rojenega 1859 pri Petraču na Vrhu pri sv. Treh kraljih. Matevževa žena je bila namreč njegova teta. Zelo dobro so se razumeli in lepo napredovali. Ko je imel Matija 25 let, se je poročil s Kamškovo iz Nove vasi pri Žireh. Toda tudi ta dva nista imela otrok. Bila pa sta zelo napredna, denarja jima ni manjkalo in začela sta obnavljati dotrajana poslopja. Hlev se je namreč že podiral. Nov je bil zgrajen 1899, zelo velik in za tiste čase prav moderen. Posebno imenitni sta dve vrsti stebrov v notranjščini, ki so iz masivnega kamna in ročno klesani. Prav tako portal. Klesali so v Zavrtaču. Naslednje leto so postavili nov kozolec, dolg 30 m in širok 10 m. Za njim je prišel 1908 na vrsto svinjak. Istega leta so prekopali strugo Sore v dolžini 350 m. Kopali so vse ročno več kot 1000 delovnih dni in po 12 ur na dan. To delo je kronal 11 m širok lesen most, pokrit s streho. Naslednje leto, 1909, so začeli zidati še novo hišo. Tedaj pa so se začele tudi težave. Žena je bolehalo in že naslednje leto, na binškošno nedeljo, umrla. Gradnjo so nadaljevali s precejšnjo težavo. Gospodinjstvo je prevzela pokojničina nečakinja Alojzija, ki je prišla iz Hotedrščice. Gospodar, star že dobrih 50 let, se je zaljubil v to mlado dekle. Ona pa je že imela izbranega svojega fanta, Franca Kavčiča, Tinčnovega z Dobračeve, s katerim se je kmalu nato poročila. Po tem neuspehu se je Matija zaljubil še enkrat in še bolj – v Šuštarjevo Urško iz Opal, ki je tudi že izbrala in se na hitro poročila v Sopovt. Po novem razočaranju se je ogledal še po zavraški fari in dobil na Mravljšču 26 let staro dekle, s katero se je poročil jeseni 1911.

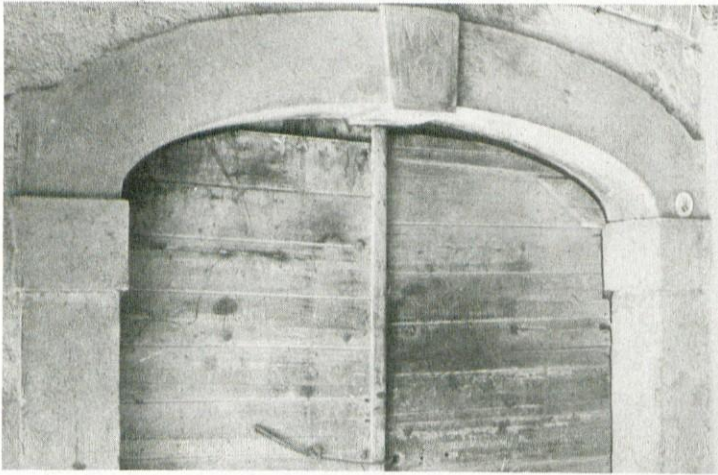
Naslednje leto je bila hiša dograjena. Ta hiša, mogočna in moderna, je prinesla tudi precej dolga. Zato so v njej že 1912 odprli gostilno, kar je bilo pametno in potrebno tudi zato, ker so prav

*Matija Novak
(1859-1920),
graditelj Jurečevine.*

tedaj gradili novo cesto Žiri–Rovte, ki je tekla mimo domačije. Nato je prišla vojna, vrednost denarja je padla in z njo vrednost dolgov. Tudi vojne je bilo konec. A nečesa ni bilo pri hiši – otrok. Gospodar, ki je mislil na naslednika, se je kar na hitro odločil, da bo posvojil nečaka Matijo Jurca, Kendovega iz Opal, ki je bil sin njegove sestre. O sv. Štefanu je bil v gostilni ples. Prišel je tudi Matijev oče Franc in stara sta se domenila, da pride fant že naslednji dan k Jureču. In res je prišel, s culico, star komaj 15 let. Očim Matija in posinovanec Matija sta bila velika prijatelja. Stari je mlademu kupil kolo, kar je bilo tisti čas nekaj posebnega – bolj kot danes najmodernejši avto. Kolo je stalo toliko kot en vol.

Leta 1919 je Jureč prodal gozdno parcelo V brdu (k. o. Žiri) in to »na pan-

ju«, prek tisoč kubičnih metrov lesa, skoraj samo smreko in jelko. Kupil jo je veletrgovec Dolenc iz Škofje Loke in mu takoj odštel 100 zlatih cekinov po 20 kron – Napoleonovih in 2 kg srebrnega denarja. Denar je bil shranjen doma, v posebni skrinji, v kateri so hranili še druge vrednejše predmete. Sredi hude zime je gospodar zbolel za pljučnico in 9. februarja 1920 umrl. Pri hiši so, razen gospodinje, ostali sami mladi in en invalid, a delo je kljub temu šlo naprej. Jeseni, na kvatno nedeljo, pa se je zgodilo nekaj strašnega: prišli so ravbarji. V gostilno so najprej vstopili štirje gostje, se usedli za mizo ter naročili liter vina in štiri porcije pečenke. Jedli so zelo počasi in si nekaj prišepetavali. Gospodinji je njihovo obnašanje postalo sumljivo. Ko je hotela na stranišče, se je eden od njih dvignil, ji na prsi nastavil pištolo in ukazal: »Vsi na peč! Če ne boste pri miru, bo počilo!« Nato je iz veže vstopil še eden s puško v roki in spregovoril napol v italijanščini: »Tutti morti, če se kdo pre-makne!« Drugi trije so šli ven, nato se je iz veže zaslíšal še en ženski glas, ki je sporočal, da gredo po stopnicah v gornje nadstropje. Eden se je kmalu vrnil, zahteval sekiro in jo dobil v veži, ni pa vprašal, kje je ključ. Zaslíšalo se je razbijanje po skrinjici, ki je bila iz trdega, hrastovega lesa. Stražar v hiši je medtem postajal vse strožji in že tako ustrahovanim ukazal še mižati. Čez dobre pol ure so se razbojniki vrnili v

Kamniti portal hleva, ki ga je 1899 zgradil Matija Novak; desno nad sklepnikom je njegova podoba.

vežo. Eden je pogledal v hišo in onim na peči zagrozil, da bo tisti, ki bo šel pred jutrom ven, na mestu mrtev. Ko so odhajali, so hoteli za seboj tudi zakleniti, vendar niso mogli dobiti ključa iz notranje strani ključavnice. Zato je še enkrat zagrozil, nato so vsi odšli. Sledi je bilo za njimi le toliko, da se je dalo ugotoviti, kam so šli; skozi vas Sovro proti Vrsniku. Tam je bila državna meja in konec sledi. Odnegli so ves denar in nekaj dragih oblačil. Proti jutru je prišel mimo Franc Lapajne, ki je tisto noč igral na veselici pri Petronu harmoniko. Čudno se mu je zdelo, da je luč v hiši in da so vsi na peči. Ko so šli nato skupaj pogledat razdejanje v gornjem nadstropju, so ugotovili, da so bili roparji dobro seznanjeni s tem, kje so hranili dragocenosti. Franc je šel takoj nazaj v Žiri in rop prijavil. Žandarji so res hitro prišli in ugotovili, da bo roparjem težko slediti, saj je bila meja zelo blizu in so bili roparji gotovo že v Italiji – čeprav so jim domači povedali, koga sumijo.

In kaj so odnesli? Sto zlatih cekinov po 20 kron, zlat rožni venec, dve zlati broški, 2 kg srebrnikov, bankovce od para prodanih volov, slovensko narodno nošo in nekaj obleke. Ropa se še danes dobro spominja Tinetova mama, posebno strogega stražarja in roparjev v gornjem nadstropju. Tedaj je imela 16 let. Nekaj mesecev pred ropom je šla od hiše služkinja, doma iz Govejka. Ta je dobro vedela, kje so dragocenosti. Seznanila se je s finančnikom v Žireh in ta je organiziral rop. Doma je bil s Krasa, pisal se je Jože Vrabc, hišo pa je imel tam, kjer je zdaj Zadružni dom. Naropane cekine so nato nosili prodajat trgovcu Primožiču v Žiri, kar je ta pozneje povedal moji materi. Trije so si z ukradenim denarjem kupili vozovnico za pot v Ameriko in še nekaj časa dobro živeli.

Organizacijo ropa je po naključju razkril Jože Žakelj – Pepe Balčkov iz Dobračeve, ki je bil med zadnjo vojno v nemškem taborišču. Tam je bil tudi eden od roparjev, ki ga je pekla vest, zato se mu je izpovedal. Nam pa je vse

to povedal šele po Vrabčevi smrti, pred 30 leti. Rop je bil tedaj seveda že zastaran.

Gospodinja, ki je pozneje postala moja mati, je bila v času ropa in po njem še vdova. Sama ni vedela, kako naj gospodarji. Pri hiši so bili sami mladi in posvojeni: Matija Jurca, Marija Tratnik, Ivanka Možina ter služkinja Reza z Zavratca in vardjan, invalid Tone. Nato se je zgodilo, in to kar na hitro, da sta se »ujela« gospodinja in posvojeni Matija. Njej je bilo 36, njemu pa 18 in že kmalu po novem letu so se pojavili znaki, ki so obetali, da bo po 115 letih spet otrok pri hiši! Poročila sta se na dan sv. Jurija, 24. aprila 1921. V tem zakonu se je rodilo šest otrok. Posvojenki pa sta dobili vsaka svojo doto. Mariji Tratnik je moja mati podarila Jurečevo kočo in dober hektar sveta. Poročila se je z Valentinom Dolinarjem, rodilo se jima je 15 otrok, 4 so umrli na porodu. Živeli so tako skromno, da tega ni mogoče opisati. Preživeli so se razkropili po svetu, le Franc je ostal doma. Ivanka Možina je za doto dobila gozdno parcelo za posek. Poročila se je z Alojzijem Pečelinom v Gantarjev mlin; rodilo se jima je šest otrok. Na žalost so njega po vojni likvidirali in Ivanka je ostala sama z otroki in zelo zaničevana.

Pri Jureču se je torej po 115 letih spet rodil otrok: sin Franc (1. 10. 1921). Leto dni pozneje sta mu sledili dvojčici Štefka in Ivanka. Prva je umrla že po osmih mesecih, druga poročena v Ligojnih pri Vrhniki je dočakala 67 let. Nato smo se rodili še trije fantje: Pavel (1924), Vinko (1925) in jaz, najmlajši (1927). Čas je šel naprej, začela se je kriza, najhujša od 1932 do 1936, ko je bilo res težko dobiti delo. Tudi na kmetijah so životarili. Moj oče je bil predober. Zato je bil kar dvakrat ob denar, ki se ga je po ropu spet nekaj nabralo. Mama je bila zelo verna in lastnica posestva. In tako sta nasledla sladkim besedam. Prvič se je tako zgodilo, ko so imeli težave s hidrocentralo na Fužinah. Tedaj sta prišla v hišo Ivan Kavčič (Petron) in župnik Josip Logar ter prosila

Balinarji pri Jureču, 1931. Z leve: Matija Jurca, gospodar; Ivanka Možina, natararica; Matija Kafol iz Zavratca; Martin Jereb, Sopovšk; Johan Jereb, Novohišarjev; Antonija Logar, služkinja; Anton Bogataj, Krošljev; Jernej Cigale, Laznarjev, in Pavel Kogovšek, Treven iz Sovre. Vsi so že pokojni. Foto: Štefan Mlakar.

za posojilo, s katerim bi se rešili iz težav, ki so nastale potem, ko je voda odnesla jez. Oče in mati, zavedna farana, sta obljubila deset tisoč dinarjev in jih tudi takoj odštela, ker sta prosilca obljubila, da bo vse povrnjeno, ko bo posvetila luč. Denar pa je splaval po vodi. Ob njenem obisku je bilo v gostilni še nekaj gostov, med njimi tudi tisti Tinik, ki je izdeloval svetnike in razpelala. Ko je spil nekaj žganja, je začel peti: »Je kuharica mlada, ma fajmoštra rada, kaplan pa mora bit sam ...« Očetu in materi se to seveda ni slišalo in oče je Tinika na rokah odnesel iz gostilne na dvorišče. Pozneje mi je večkrat, ko sva kramljala ob delu, omenil, da je naredil napako, ker ni raje odnesel katerega od onih dveh, ki sta prišla po denar; ta bi tako ostal pri hiši. Drugi primer je bil še hujši. Oče je šel za poroka Matevžu Tratniku in mu podpisal menico za 34 000 din in jo tudi plačal. Nazaj je dobil le okrog 6 000. Posestvo je bilo sicer prodano, denarja pa od nikoder, ker je bilo preveč zadolženo. Oče mi je večkrat rekel, da ni dobro, če si predober. Imel je nekaj prav lepih navad. Vsako jutro, preden je dal klobuk na glavo, se je pokrižal in si na glas zaželel, da bi bil srečen dan. Rad je zvrnil kak kozarec vina. Nikoli pa ni pozabil iti v hlev pogledat, ali je v njem vse v redu; tudi če je bila ura dve ponoči.

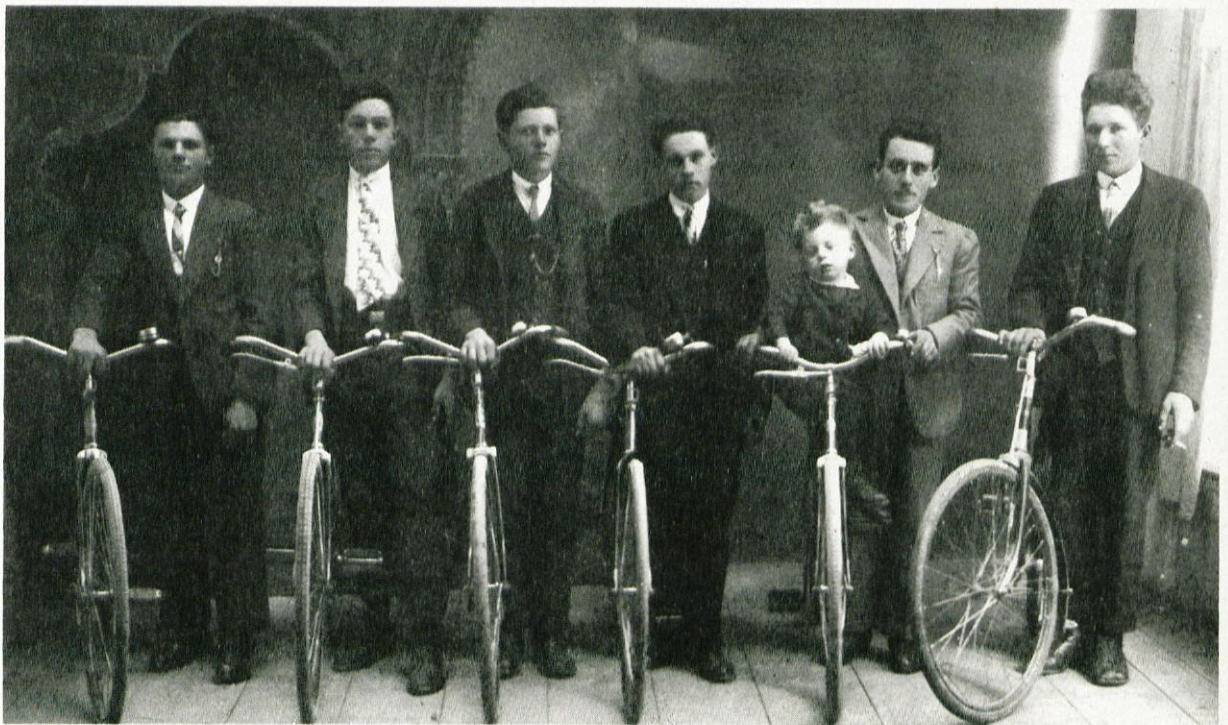
Ko se je bližala vojna, so se časi precej izboljšali. Vojska je gradila bunkerje in razne prepreke, številni moški so dobili zaposlitev in precej dobre

plače. Tudi naša gostilna je bila bolj obiskana. Vojna pa nas je zelo prizadela. Izgubili smo tri člane družine, moje brate; enega že med vojno, dva sta bila takoj po njej odpeljana v Teharje in počivata nekje v zapuščenih zagorskih rudnikih. Doma smo ostali štirje člani družine in dve služkinji. Med vojno so nam pobrali 14 glav živine, tri konje, štiri prašiče, vso zalogo mesa, žito, krompir in nekaj obleke. Ostali so prazen hlev, kašča, kleti. V hlevu smo imeli le še eno kravo, eno tele, dva prašička in nekaj ovac. Ker ni bilo veterinarske pomoči, sta prašiča med letom poginila. Mene so mobilizirali in služil sem dva meseca v Škofji Loki in Žireh. Videl sem, kaj vse se je tedaj dogajalo, vendar si o tem po vrnitvi domov nisem upal pripovedovati.

Doma smo delali od jutra do poznega večera. Pri hiši sta bila še služkinja in pastir. Sosedje so nam posojali konje,

da smo lahko kaj prepeljali in zorali njive. Veliko smo prepeljali kar sami. To so bili časi, ki se jih ne da opisati. Začeli so se davki, denarja pa od nikoder. Bile so obvezne oddaje. Les ni imel nobene cene – 60 kubikov za eno tele. Dne 12. marca 1946 je umrla mama, ki jo je od žalosti zaradi pogrešanih sinov zadela kap. Jeseni so me poklicali v redno vojsko, služil sem 3 leta. V tem času se je oče drugič poročil, z nečakinjo moje matere. V njenem zakonu se je tako kot v prvem rodilo 6 otrok. Živi jih 5, eden je 1968 utonil. Oče je začel bolehati in je umrl 1975. Z domačimi se zelo dobro razumemo. Jaz sem si zgradil svoj dom in tako teče čas naprej. Le zdravja sem bolj šibkega; ker sem odvisen od zdravil, zmorem samo lažja dela. Sem invalidsko upokojen in skoraj polovico majhne pokojnine izdam za zdravila. Pa kljub temu kar dobro živim.

Brekovski kolesarji, fotografirani 1932 v ateljeju Štefana Mlakarja v Žireh. Z leve: Johan Jereb, Novohišarjev; Jože (Pepe) Mlakar, Šuštarjev; Franc Bogataj, Graščnikov; Anton Bogataj, Krošljev; Janez Bogataj, Krošljev; Rado Jurca (na kolesu) in Matija Kafol. Živijo še Jože Mlakar (v Podvinu pri Brezjah), Franc Bogataj (pri Čiču v Izgorjah), Janez Bogataj (v Rakulku, Žiri) in Rado Jurca (v Brekovicah pri Žireh).

ČUDEŽ BOŽIČNEGA VEČERA

Prišel je september 1929 in z njim dva nadvse nedobrodošla dogodka: konec šolskih počitnic in čas, ko sem moral zapustiti dom in prijatelje – ker me je čakalo popolnoma novo življenje na škofovski gimnaziji v Šentvidu nad Ljubljano. Dve možnosti, ki bi mi pomagali ostati doma, se nista uresničili. Prevladala je ugledna gimnazija, ki naj bi bila zame najprimernejša; eden od starih očetov je bil ustanovni član gimnazije in tudi spričevalo ljudske šole je bilo dovolj dobro, da sem preskočil sprejemne izpite. Bil sem obsojen!

Na gimnaziji, bil sem šele enajstinpolletni fantič, mi samostansko življenje ni ugajalo: vstajanje ob pol šestih – jaz sem potreboval več spanja; umivanje; korakanje do kapelice k jutranji maši. Prednje cerkvene klopi, v katerih so morali sedeti študentje prvega letnika, so bile pod stalnim nadzorstvom namestnikov, ki so nežno budili zaspane fante, kazali s prstom na starejše in šepetali: »Posvetite se maši!« Zajtrk. Nazaj v kapelico. Šola. Kapelica pred kosilom. Kosilo. Šola. Svobodne dejavnosti. Večerja. Kapelica. Učenje. Spanje. Včasih smo se lahko ob sredah ali sobotah potepali do bližnje reke – kakšno življenje! In kakšna nesreča, da sem moral zapustiti dom, gozdove in doline, reke in potoke, plavanje, ribolov, lov, smučanje, drsanje na mesarjevem ribniku, svoje starše, ljubezen bratov in sester.

Edini čas, ki sem se ga veselil, je bilo učenje. Po narejeni nalogi sem lahko sanjaril o domu in svobodi, toda ne vedno: namestnik je hodil po sobi gor in dol, prebiral brevir in budno pazil, ali so naše glave res v knjigah.

Prišel je oktober. Zelo počasi. Štirinajstdnevni obiski staršev, bratov in sester so samo pospeševali mojo vročo željo priti spet na svobodo. Moje pritožbe o slabi hrani, nezadostnem spanju, prezahtevnem učenju, premalo iger, so, kot je kazalo, vedno padle na neplodna tla.

Odločil sem se za pobeg. Gimnazijo je obkrožala zvita železna ograja, na enem mestu pa je bila pod ograjo v zemlji dovolj velika luknja, ravno pravšnja zame, da bi se lahko splazil skozi. Ko bi pogasili luči, bi tako lahko odšel na svobodo. Moj dom pa je bil samo 30 km od tod.

Na žalost so me zgodnje vstajanje in naloge prek celega dne preveč izčrpale. Potem ko smo pogasili luči, je bil moj načrt še ves živ, po polurnem čakanju v temi pa ne več. Vsakič sem zaspal in se zbudil na starem mestu. Tako sem se načrtu o pobegu odpovedal. Namesto tega sem se začel veseliti božičnih počitnic.

Dan pred božičnim večerom smo končali pouk. Snežni meteži in viharji ter silen mraz so zaustavili vlake in avtobuse. Čez noč je novozapadli sneg pokril že strjeno snežno odejo in tako še bolj otežil čiščenje cest in železnic. Sneg, ki sem se ga tako veselil, to noč ni hotel biti na moji strani. Sanje, da bom za božič doma, so se izgubile v belini pokrajine. Potem ko so ugasili luči, sem v postelji izjokal svoje srce.

Prišlo je jutro. Obvestilo prejšnje noči, da so vsi odhodi z gimnazije prepo-vedani, dokler ne bodo očiščene ceste in železnice, je bilo potrjeno tudi ta dan. Ob deseti so me poklicali v direktorjevo pisarno. Tam me je čakal brat Pavel, nasmejan in z veselimi očmi. Prismučal je iz Ljubljane s parom bornih smučí. Z direktorjevim posebnim dovoljenjem sem dobil prosto za božični večer pri Pavlu. Ko sva prišla do železniške postaje, sva ugotovila, da vlak do Vrhnike že vozi in da bo prvi odpeljal ob treh.

»Lahko smučáš od vrhniške postaje do Treh kraljev, od tam pa je le kratek skok do doma,« je rekel Pavel in že kupoval karte. »Ob devetih si lahko pri Žebličku in za polnočnico doma!«

Ko sva prišla k Pavlu, je začel zlagati v majhen nahrbtnik darila za družino in hrano zame. Medtem pa se je njegova žena Minka zelo trudila prepričati Pavla, da bi opustil zamisel o mojem izletu: »Kako si zamišljaš, da bo ponoči našel pot do Treh kraljev? Nikoli si ne boš odpustil, če se mu bo kaj zgodilo. Lahko zmrzne. Premlad je za tako pot v temi.« Začel sem se bati, da bi si Pavel premislil, vendar je bil videti preveč zaposlen, da bi slišal, kaj mu pripoveduje žena. Bila je mestno dekle. Midva pa sva bila rojena med hribi in vrojena vanje. Smuči smo uporabljali za potovanje z enega konca do drugega in v vsakem od nas je bil kompas že vgrajen. Pavel je iz lastnih izkušenj vedel, kako obupno si želim biti doma za ta božič.

Pregledal sem smuči in palice ter na debelo namazal usnjene dele vezi. Preden sva se s Pavletom odpravila na postajo, je vdel svoj lovski nož na moj pas in rekel: »Dobro pazi na ta nož. Že zelo dolgo je, ko mi ga je dal oče, in ga hočem nazaj! Volkovi in medvedje so daleč v gozdu, na Zaplani in Medvedji gori. Čeprav je to daleč stran od tvoje poti, je bolje, da si pripravljen, ker se ob takem vremenu zver lahko spusti tudi bližje. Odprte oči imej, velja?«

Vzel sem nož in sunil namišljenega medveda naravnost v srce. »Ni slabo, ni slabo,« je rekel Pavel z nasmehom. »Upajva, da ti ga ne bo treba uporabiti!«

To pot je bilo slovo lahko. Odhajal sem domov! Bil sem tako zelo razburjen – in globoko v sebi sem čutil, da bom doma do polnočnice.

Na železniški postaji na Vrhniki nas je izstopilo sedem ali osem. Še vedno je bilo malo svetlo. Ko sem pripenjal smuči, je postajni načelnik hotel vedeti, za kaj rabita ti dve leseni deski. Čudil se je, kako lahko s tem drsim po vrhu snega. Zdelo se mi je, da smuči na tej strani hribov še ne poznajo. Vprašal sem ga za pot do Špice in mu povedal, da grem domov v Žiri. Začel se je križati in rekel: »Saj ne greš tja gor nocoj, kajne? Sam? V temi? Veš, da je z včerajšnjim metežem zapadlo zelo veliko snega. Približno 16 km je do vrha hriba in še 14 km do Žirov. Kako boš v temi vedel, po kateri poti moraš? Koliko si star? Lahko ostaneš tukaj na postaji do jutra in potem greš, če že res moraš!«

Zahvalil sem se mu za gostoljubno ponudbo. Ko sem začel drseti, se je še enkrat pokrižal. Smuči sem usmeril proti levi strani Špice in že sem bil na svoji poti. Bilo je lahko, dokler nisem dosegel dreves. Drevesa pa so mi pot precej upočasnila. Nekatere udrtine sem moral obiti, ker so bile pregloboke, da bi jih lahko prestopil. Potujoč v cikcaku, sem komaj opazil, da se je spustila noč. Celo v temi sem z lahkoto zaznaval smer. Tema me ni prestrašila. Medvedje in volkovi mi še na misel niso prišli. Preveč sem bil zaposlen s cikcakom, padlimi drevesi, neravnim terenom, s svojim nagonom in nadaljevanjem smeri, ki me mora pripeljati do Žeblička ali Treh kraljev. Po urah hoje navkreber se je tik pred menoj pojavila kot krpa velika svetloba. Za sekundo sem pomislil, da sanjam. Svetloba – tukaj, na sredini ničesar. In ta svetloba me je prestrašila. Rumena svetloba sredi gozda se prikaže samo v otroških pravljicah. Moral sem si bistriti glavo – priti do luči in prenesti posledice, ali pa jo obiti – in nikoli zvedeti, kaj je naredilo sijanje. Po nekaj zbeganih cikcakih sem obstal na vrhu hriba. Pogledal sem dol in svetloba je prodirala skozi okno nečesa, kar je bilo podobno hiši iz brun, brez strehe. Popolnoma je bila zasnežena. Potem sem hišo obkrožil. Smuči in palice sem zasadil v sneg za seboj. Potrkal sem na vrata enkrat in potem še enkrat. Vrata so se odprla – dovolj, da sem za človekom, ki jih je odprl, videl še enega; prvi je iznad vrat snel majhno sekuro. Zmrznil sem od groze. V narečju ljudi, ki živijo v hribih okrog Žirov, je zadonel glas: »Čigav si?« Odgovoril sem po običaju: »Janez sem. Urbanov sin.« »Urbanov iz Žirov?« je vprašal. »O, ja, poznavam tvojega očeta. Pridi noter z mraza.« Sekira je bila takoj postavljena tja, od koder je prišla, in vrata so se odprla toliko, da sem lahko

vstopil. Pomirjen, da me nimata za klateža, sem bil silno željan razložiti, od kod prihajam in kam grem. Kar nista mogla verjeti, da sem prišel z Vrhnik. Zanimalo ju je, kako sem se lahko obdržal na snegu – da nisem kar potonil vanj. Rekla sta, da ju je zamedlo in ne vesta več kdaj. Kar naprej sta me spraševala, kako sem mogel najti njun dom. Saj ga nisem! Tako se je pač zgodilo! Ko zdaj razmišljam o tem, sem prepričan, da so božični angeli imeli prste vmes!

Predme sta postavila krožnik dušene jedi, v katero sem pomakal črn kruh in jedel. Medtem sta mi pripovedovala, od kod poznata mojega očeta. V ta okoliš je prihajal vsako leto, da je odstrelil hromo in poškodovano divjad. Vedno jima je tudi povedal, kje je mrhovina ostala, in nekaj dni pozneje je bila divjačina na njuni mizi.

Toplina mi je legla v srce, toplo čustvo do očeta in do teh ljudi, ki so bili moji gostitelji.

Ko smo odhajali iz koč, je bilo nebo polno zvezd in skoraj polna luna. Možaka sta splezala z menoj na vrh poti, da bi videla, kako si bom pričvrstil smuči. Pokazal sem jima nekaj korakov in obratov ter se vrnil na pot. Meni in mojim sta zaželela srečen božič in me prepričala, da moram čisto naravnost proti vrhu, če hočem, da bom kmalu zagledal Tri kralje na levi in Žeblička na desni. Ne, so rekli, ne moreš zgrešiti vrha. Smuči sem usmeril v hrib. Toplo mi je bilo, še bolj toplo pa v srcu. Možaka nista vedela, koliko je ura, mislila pa sta, da je že precej pozno. Začel sem dvomiti, da bom prišel domov do polnočnice. Preprosto je bilo najti pot med drevesi z dobro lunino svetlobo. Ne vem, kdaj sem se znašel na sedlu med Žebličkom in Tremi kralji. In zdaj – samo še tek po hribu navzdol. Globok sneg in pršič mi je omogočal ravno prav varno hitrost. Bil sem v delu pokrajine, kjer se mi je oblika hribov zdela tako zelo domača. Zdaj sem vedel, da sem le še 13 ali 14 km od doma.

Srce mi je pelo in spustil sem se hitreje. Bil sem kake četrt poti pod hribom, ko so drevesa postajala redkejša in tla ravnejša. Ob pogledu v dolino se mi je pred očmi odprl najlepši prizor. Z vseh strani hribov se je svetloba luči vretenasto vila v dolino, proti cerkvi, k polnočnici. Odrasel bi se potapljal v globokem snegu do kolen, meni pa je moja otroška teža dopuščala, da polzim po površini, kot vodni pajek polzi čez ribnik. Podaljšal sem korak in kar bežal mimo mnogih svetilk.

Potem sem bil na glavni cesti in – doma! Videl sem mamo, očeta in sestro Zorico, ko so odhajali k polnočnici. Med ljubkovanjem, objemi in poljubi je sto in sto vprašanj čakalo odgovore. Zorica mi je snela nahrbtnik, in ko sem se pripognil, da bi se osvobodil smučarskih vezi, so se moje noge kar zložile.

Spominjam se še očeta, ki me je pobral in me nesel v spalnico. Zaspal sem, preden sem se dotaknil blazine; slišal sem še domače, ki so kar naprej ponavljali besede – čudež!

Da! Danes sem prepričan – da je bil res!

Po prvi svetovni vojni je neki višji srbski častnik napisal knjigo z naslovom Pomen letalstva v prihodnji vojni.

V njej je skušal z različnimi statistikami dokazati, da so v pretekli vojni iz letal zmetali na tisoče bomb in granat na mostove, železniška križišča in vojaško pomembne zgradbe, pa nobena ni naredila škode.

Na podlagi teh podatkov je prišel do sklepa, da se v prihodnji vojni letalstvo sploh ne bo uporabljalo.

Kako napačna so bila ta predvidevanja, vemo vsi, ki smo preživeli drugo svetovno vojno; Nemčija je bila iz letal porušena, berlinsko blokado je končal zavezniški zračni most, in prva atomska bomba, ki je bila vržena iz letala, je porušila Hirošimo in končala drugo svetovno vojno itd.

V novejšem času smo vsi videli, kako so letalske sile Združenih narodov v kratkem času uničile četrto največjo armado na svetu: iraško.

In v najnovejšem času so prav letala pomenila največjo nevarnost za sicer povsod drugje uspešno slovensko Teritorialno obrambo.

Zaradi letalskih napadov so med zadnjo vojno trpele tudi Žiri; ne veliko, nekaj pa vendarle.

Prva žrtev med Žirovci je bil najbrž Rudolf Bogataj, Šinkovčev z Ledinice, ki je 15. 9. 1944 zgorel pri Pretovčenu v Koprivniku, ko je nemško letalo z bombo zažgalo hišo in kozolec.

Koliko Žirovcev je bilo ubitih pri letalskih napadih na nemška mesta oziroma ali je kdo sploh bil, ni znano.

Resnični (in edini) letalski napad na Žiri je bil v začetku leta 1945.

Bilo je v soboto, 18. februarja 1945, ko je nenadoma privršalo čez Vrsnik majhno letalo tipa Mustang ali De Havilland. Zaokrožilo je nad vasjo, kot bi nekaj iskalo, potem pa je oddalo nekaj strelcev, ki so smrtno ranili tri ljudi: Jožefo Dolenc (Kolarko iz Žirov), njenega sina Franca in Ferda (Mesarjevega); Jožefa in Ferdo sta bila takoj mrtva, Franc pa je umrl med prevozom v bolnišnico.

Iz letala vržena raketa je zažgala Tinetovo hišo, ki je pogorela, na preletu čez Dobračevo pa je letelo tako nizko nad cesto, da je streljalo vodoravno skozi pritlične hiše ob cesti. Zadeta je bila tudi hiša sredi ravnine. Krogla, debela 2 cm in dolga približno 10 cm, je prebila južno steno v podstrešje in razbila vrata v frčado. Ta so bila spretno maskirana s papirjem, v njej pa vdolane police, da so bila videti kot knjižna omara. Krogla je raztrgala nekaj knjig in jih vrgla po tleh. Pa to še ni bilo najhujše! Velika luknja v vratih je odkrila skrivališče, kamor so domači skrili nekaj hrane in obleke, kar vse je bilo takrat dragoceno. Zdaj je bilo vse na ogled tistim, ki so pogosto delali preiskave in »rekvirirali« za vojsko vse, kar je bilo kaj vredno, najboljše pa pridržali zase, kot je bilo pozneje ugotovljeno.

Krogla je šla nato skozi drugo steno frčade v drugo podstrešje, kjer se je odbila od severne stene in padla na tla. Hranil sem jo vse do odhoda v Ameriko in se težko ločil od nje, saj me je spominjala na vojno.

Prebojna moč teh krogel je bila velika: gladko je prevrtala luknjo skozi železniško tračnico ali skozi veliko kolo lokomotive. Če je zadela njen parni kotel, je samo malo pihnilo in lokomotiva je obstala. Odpeljati so jo morali v popravilnico, kjer so ji »zašili« luknjo in jo zavarovali z debelimi železnimi ploščami na vrhu, spredaj in ob straneh. Nekaj dni pa je le morala biti vzeta iz prometa.

Ne vem, ali je tisto letalo napadlo tudi Gorenjo vas. Na šolo je vrglo raketo,

ki je prebila streho in strop ter pristala v razredu, polnem otrok, a k sreči ni eksplodirala. Zunaj pa je krogla smrtno zadela mladega kmeta s Hotavelj, ki se je spretno izogibal vsem vojaškim službam, smrti pa le ni ušel. Naključje?

Nekaj let pozneje je delal prijatelj v Zeltwegu na avstrijskem Štajerskem, kjer so imeli Nemci med vojno svojo letalsko šolo, po vojni pa so tam Angleži uničevali nemška bojna letala, bombe, opremo in arhiv.

Nekoč je našel med papirji, ki jih je sežigal, slabo tiskano revijo z naslovom Secret. Pregledal jo je, in ker se mu je zdela zanimiva, jo je prinesel domov. Mislili smo, da je tajno poročilo angleške zračne sile.

Na 11. strani so bile štiri, komaj spoznavne slike, v sredi na desni pa napis: Top left: Rockets over Zuzemberk (vidi se nekaj zadetkov); Above: Target Gerovna (zgoraj velika cerkev, spodaj nekaj hiš); Bottom left: Strike at Karlovec (črn steber dima se dviga nad železniško progo); in Bottom right: Italian »Baltimores« over Strega Konjic (tri ali štiri letala v neki gorati pokrajini).

Druge slike me niso zanimale, pač pa Target Gerovna. Kdor je že kdaj videl žirovsko župno cerkev, je takoj vedel, da to ne more biti nič drugega. Toda zakaj Gerovna in ne Žiri?

Na slovenski zemlji so štiri Žirovnice:

1. Žirovnica (nemško: Wasserhofen) ob Klopiniškem jezeru na Koroškem,
2. Žirovnica nad Mostami na Gorenjskem,
3. Žirovnica pod Vrsnikom pri Žireh in
4. Žirovnica vzhodno od Zidanega Mosta.

Katera je bila med vojno vojaško pomembna? Številki 1 in 4 prav gotovo ne. Tudi številka 3 (Žirovnica pri Žireh) ne pride v poštev. Zakaj bi napadali Anglo-Amerikanci Žiri, ki so bile takrat pod partizansko, torej zavezniško zasedbo in ni bilo v bližini nobenega vojaško pomembnega objekta? Vojaško pomembna je bila samo št. 2: Žirovnica nad Mostami, natančneje: Elektrarna Završnica pri Žirovnici na Gorenjskem. Ta je oskrbovala jeseniško jeklarno in velik del Gorenjske z elektriko. Pilot, ki je dobil ukaz, naj napade elektrarno na Završnici pri Žirovnici, je našel na zemljevidu prvo Žirovnico pri Žireh, kjer jo je pozneje zaman iskal. Bila je torej pomota, naključje.

Znano je, da so pripadniki velikih narodov strašno nevedni v zemljepisju, zgodovini in jezikih majhnih narodov. Tako je čisto mogoče, da se je pilot zmotil, ko je izbral za svoj cilj napačno Žirovnico.

Spet je minilo nekaj let, ko sem v neki ameriški strojni tovarni srečal človeka, ki je bil zaposlen pri podjetju Tas-tee. Njihovi uslužbenci so razvažali po tovarnah zajtrke in malice, po naročilu pa tudi hrano in vse potrebno za pogostitev več sto gostov kake svatbe ali kaj podobnega. To je šlo zelo hitro: uslužbenci so pripeljali hrano, posodo, orodje, razdelili vse med goste, malo počakali, pobrali in odšli. Kdor je zamudil četrto ure, je šel lačen domov. To je bil hud udarec za Amerikance, ki so navajeni, da se pred svatbo (posebno slovensko) nekaj dni postijo. Kakovost in količina postrežbe je bila odvisna od cene: 5, 7, 10 ali 15 dolarjev na osebo.

Ko so tovarne vse pogosteje uvajale menze, je začel ta posel šepati. Uslužbenci so iskali dodaten zaslužek. Tako je prišel v našo tovarno dolgin in prosil za delno zaposlitev. Ker je razvažal hrano dopoldne, so mu rekli, naj prihaja na delo za nekaj ur popoldne ali zvečer.

Med večerjo smo se pogovarjali. Povedal je, da je sin madžarskih staršev in da je bil med vojno pilot v ameriški zračni sili. Njegovo delovno področje je bil Balkan. Če je bilo vreme vsaj malo primerno, so se letala dvigala iz Barija v Italiji vsak dan z nalogo, da bi preprečila ali čim bolj onemogočila cestni in

železniški promet od Jesenic pa vse do Črnega morja. Nazadnje je bil sestreljen nad Ploestijem v Romuniji, kjer je bombardiral petrolejske vrelce. Konec vojne je dočkal v Nemčiji kot vojni ujetnik.

Nekoč sem mu med večerjo pokazal revijo Secret. Takoj jo je prepoznal: »O, ta je pa naša!« je rekel. (Torej smo se motili, ko smo mislili, da je angleška. Tudi letala, ki smo jim rekli »titovci« ali »ajzenponarji«, so bila ameriška). Ogleдал si je slike in rekel, da je morda letalo v napadu na Žiri vodil celo on. Večkrat je dobil nalogo, naj napade kak cilj daleč proč od glavnih prometnih žil.

To je bilo spet naključje in s tem se naša naključja končajo.

Omenjena številka časopisa Secret je zelo izčrpno poročala o vseh pomembnih dogodkih na frontah, o uspehih in neuspehih ameriške zračne sile vse do 22. februarja 1945. Navajala je tudi število in vrsto letal, ki jih je imela v tistem času kaka država. Jugoslavija na primer je imela 10 ME-109 in 5 JU-188/JU-88 letal (seveda nemških). Zelo natančno so opisana prva nemška letala jet, ki so se tedaj začela uporabljati v boju.

Starejši ljudje še pomnijo, kdaj je Žiri preletelo prvo letalo. Bilo je pozno jeseni 1914 ali zgodaj spomladi 1915.

Letalo je bilo majhno, dvokrilno in je letelo v smeri vzhod–zahod tako nizko, da smo mislili, da se bo zaletelo v Žiri. Rekli so, da ga je vodil italijanski špijon, pomagal pa mu je neki Rezijanec, ki je prej prihajal v te kraje brusit škarje in popravljat dežnike.

Pri drugem preletu čez Žiri, po vstopu Italije v vojno maja 1915 proti nekdanji zaveznici Avstro-Ogrski, sta sodelovali dve letali, italijansko in nemško.

Bilo je opoldne, ko smo v šolski veži čakali na poslovilni Zbooo-gom! Zaslišali smo šklepetanje v zraku in nekaj strelav, zunaj pa že videli dve letali nizko nad župno cerkvijo; eno je letelo proti zahodu, drugo se je v krogih počasi bližalo zemlji. Videti je bilo, da bo padlo nekje na Polju, pa se je umikalo čez Jezera in izginilo za Lazom.

Čeprav smo bili lačni, smo tekli za njim in ga našli v gmajni nad Plastuhom v Žirovskem vrhu. Pilot, ki je iz letala pred pristankom odskočil, je ostal nepoškodovan, strelec pa je bil privezan v repu in se ni mogel rešiti; iz oči mu je tekla kri.

Tudi to letalo je bilo dvokrilno; krili sta bili povezani med seboj in pokriti z belim blagom. To je bilo prvo letalo, ki je kdaj pristalo v Žirih.

Popoldne je prišlo iz Poljan nekaj trenarskih (pratežnih, lektorska opomba) voz, ki so razstavljeno letalo odpeljali.

Leta 1917, ko so se Nemci pripravljali za predor pri Kobaridu, je nekoč prišlo v Žiri več nemških častnikov, da bi si ogledali primeren travnik za letališče. Edino travnik Za Račevo ob potoku Rakulku je imel trda in suha tla, a je bil prekratek za letalske steze. Tako so Žiri ostale brez letališča.

Ravno ta travnik pa je uporabljala nemška »štorklja« za pristajanje in polete med veliko hajko po Žirovskem vrhu med 2. in 4. avgustom 1943.

ODMEVI

Alfonz Zajec

VSE ŽRTVE DRUGE SVETOVNE VOJNE MED ŽIROVCI

Dodatki, dopnila in popravki

V 17. številki Žirovskega občasnika, ki je izšel decembra 1990, je bil objavljen seznam vseh žrtev druge svetovne vojne med Žirovci. Zbudil je precejšnje zanimanje in odmeve. Mnogi ste menili, da v objavi ni dovolj podatkov, da bi želeli vedeti še poklic, družinsko stanje, socialni položaj. Oglasili ste se tudi tisti, ki ste skrbno pregledali seznam in mi dali pravilnejše podatke ali prosili za dopnila in popravke.

Na prošnjo, »da obvestite, če veste še za kako žrtev, ki je v seznamu ni«, sem dobil – žal – še sporočila za 18 imen, ki jih zdaj dodajam seznamu. Tako je število žrtev s 312 naraslo na zaokroženo število 330.

Zavedam se, da bi bil seznam brez vaše pomoči osiromašen in pomanjkljiv. Zato izrekam lepo zahvalo vsem, ki ste imeli toliko volje, da ste me na ugotovljene napake tudi opozorili. Vsako opombo sem upošteval in jo uvrstil takole:

- dodatek k seznamu,
- dodatek k opombam,
- dopnilo že objavljenega seznama,
- dopnilo že objavljenih opomb,
- popravki seznama,
- popravki opomb.

DODATEK K SEZNAMU ŽRTEV

Zap. št.	Preimek in ime	Hišna št.	Nova	Stara	Domače hišno ime	Datum rojstva	Datum smrti
313. 2)	Bogataj Ivana	Breznica	3	3	Pri Šemoncu	21. 12. 1882	1942
314. 5)	Primožič Alojz	Koprivnik	38	3	Pri Žuštu	21. 6. 1925	26. 8. 1944
315. 2)	Primožič Franc	Mrzli vrh	4	3	Pri Potresinu	4. 12. 1905	26. 2. 1944
316. 11)	Jereb Franc	Opale	10	14	Pri Novohišarju	27. 8. 1911	1945
317. 8)	Petrič Ivan	Podklanec	5	6	Pri Ribču	17. 5. 1887	8. 1. 1944
318. 42)	Demšar Vincenc	Stara vas	13	21	Pri Česnu	16. 9. 1909	17. 2. 1944
319. 43)	Majnik Zdravko	Stara vas	58	46		6. 2. 1908	1945
320. 55)	Oblak Franc	Žiri	-	89	Pri Mašnurju	10. 8. 1922	1945
321. 44)	Jereb Anton	Žirovski vrh	10	22	Pri Žvižgu	11. 1. 1910	1945
322. 45)	Jurjavčič Franc	Žirovski vrh	3	6	Pri Češmelu	8. 10. 1910	1945
323. 46)	Jurjavčič Vincenc	Žirovski vrh	3	6	Pri Češmelu	17. 1. 1923	9. 4. 1944
324. 47)	Jurjavčič Gregor	Žirovski vrh	6	69	Pri Gričarju	5. 3. 1910	9. 1945
325. 48)	Justin Jakob	Žirovski vrh	66	45	Pri Mrlaku	23. 7. 1924	1945
326. 49)	Krvina Pavel	Žirovski vrh	30	3	Pri Martencetu	23. 12. 1921	1945
327. 50)	Leskovec Anton	Žirovski vrh	6	69	Pri Gričarju	7. 6. 1917	24. 12. 1943
328. 51)	Miklavčič Mirko	Žirovski vrh	5	75	Pri Lovrečniku	4. 2. 1926	1945
329. 52)	Miklavčič Matevž	Žirovski vrh	4	4	Pri Jerebcu	19. 9. 1894	13. 10. 1942
330. 53)	Oblak Maksimilijan	Žirovski vrh	11	57	Pri Zahlevarju	20. 2. 1926	1945

DODATEK K OPOMBAM

313. Hči Jožefa in Marije Bogataj, roj. Kokelj. Prijeta na meji med Žirni in Breznico. Umrla pomladi 1942 v taborišču Ravensbrück.
314. Sin Valentina in Marijane Primožič, roj. Gantar. Padel kot nemški vojak na Poljskem.
315. Sin Matevža in Frančiške Primožič, roj. Prek. Pri Sv. Duhu prijet in pod Križno goro likvidiran od NOV.
316. Sin Jakoba in Marije Jereb, roj. Žakelj. Kot domobranec vrnjen v Teharje.
317. Sin Frančiške Petrič, polbrat dr. Demšarja. Ustreljen kot talec v Mengšu.
318. Sin Jakoba in Helene Demšar, roj. Kopač. Odveden od doma (Koroška Bela) in pod Jeseniškim Rovtom umorjen od NOV.
319. Sin Urbana in Marije Majnik, roj. Erznožnik. Med vojno živel v Šmihelu pri Novem mestu. Odpeljan z vlakom proti Rogu.
320. Sin Franca in Katarine Oblak, roj. Bogataj. Kot partizan padel na Koroškem.
321. Mož Alojzije Jereb, roj. Jereb, Rovte 45. Vrnjen kot domobranec s Koroškega.
322. Sin Jakoba in Ivane Jurjavčič, roj. Kavčič. Bil pri nemški žandarmeriji in končal v Kočevju.
323. Sin Jakoba in Ivane Jurjavčič, roj. Kavčič. Kot nemški vojak padel pri Leningradu.
324. Sin Marije Jurjavčič, samske hčere hišarja. Prijet v Žireh in pri Račevskem jezeru umorjen.
325. Sin Franca in Neže Justin, roj. Bogataj. Zaposlen kot krojač v Avstriji. Mobiliziran v nemško vojsko in pogrešan v Rusiji.
326. Sin Franca in Katarine Krvina, roj. Erznožnik. Bil pri domobrancih. Pogrešan od junija 1945.
327. Sin Antona in Rozalije Leskovec, roj. Jurjavčič. Kot nemški vojak padel na ruski fronti.
328. Sin Matevža in Marije Miklavčič, roj. Pavlin. Bil v nemški vojski; od Angležev ujet in preminil neznanu kje.
329. Brat Frančiške Miklavčič, poročene Gantar. Kot povračilo ustreljen pred Natlačenovo hišo v Ljubljani.
330. Sin Gregorja in Marije Oblak, roj. Peternelj. Kot domobranec vrnjen s Koroškega v Škofjo Loko.

DOPOLNILO ŽE OBJAVLJENEGA SEZNAMA ŽRTEV

K številki 48, Janez Trček, dodati letnico smrti: 1944

DOPOLNILO ŽE OBJAVLJENIH OPOMB

K številki	72	Sin Franca in Neže Tolar, roj. Poljanšek
	73	Sin Franca in Neže Tolar, roj. Poljanšek
	78	Sin Franca in Franjice Bogataj, roj. Kavčič
	81	Sin Janeza in Katarine Dolinar, roj. Kokelj
	86	Sin Antona in Marije Poljanšek, roj. Poljanec
	125	Sin Janeza in Neže Mohorič, roj. Gantar
	167	Sin Janeza in Ivane Grošelj, roj. Grošelj
	193	Sin Janeza in Marije Novak, roj. Petrič
	220	Sin Tomaža in Marije Cepin, roj. Demšar
	229	Sin Franca in Marije Gruden, roj. Lampreht
	247	Sin Blaža in Marije Majnik, roj. Čerin
	266	Sin Ignacija in Ivane Tušar, roj. Naglič
	278	Sin Alojza in Helene Erznožnik, roj. Vodnik
	282	Sin Franca in Neže Justin, roj. Bogataj
	294	Sin Matevža in Mine Mlinar, roj. Šubic
	309	Hči Antona in Marijane Rus, roj. Dermota

POPRAVKI SEZNAMA

K številki	59	Mlakar Ana. Pravilen čas smrti: februar 1945 , ne 1944
	87	Trček Anton. Pravilen datum smrti: marec , ne maj 1945
	102	Orehek Alojz. Pravilna letnica smrti: 1945 , ne 1943
	117	Mlakar Janez. Pravilna letnica rojstva: 1915 , ne 1913
	128	Jereb Silva. Pravilna letnica smrti: 1944 , ne 1945
	152	Mlinar Andrej. Pravilen priimek: Pišljar Andrej
	154	Pišler Dominik. Pravilno: Pišlar
	155	Pišler Franc. Pravilno: Pišlar
	156	Pišler Jožef. Pravilno: Pišlar
	157	Pišler Vinko. Pravilno: Pišlar
	204	Šparovec Viktor. Pravilen čas smrti: februar 1943 , ne 1944
	247	Majnik Anton. Pravilna letnica smrti: 1943 , ne 1945
	250	Mravlje Pavel. Pravilno: Mrovlje
	288	Košir Franc. Pravilen datum rojstva: 30. 11. 1925 , ne 30. 2. 1925
	295	Mravlje Franc. Pravilno: Mrovlje . Pravilen datum smrti: 24. 6. 1943 , ne 11. 1. 1943
	296	Nagode Filip. Pravilen rojstni datum: 29. 4. 1907 , ne 9. 5. 1923

POPRAVKI OPOMB

K številki	1	Pogrešan v Škofji Loki. Pravilno: 18. 5. 1945 se je šel javit v Škofjo Loko. Izpuščen in napoten domov. Prišel nazaj v Žiri, za njim ni več sledu.
	128	Na Lednici likvidiran od NOV. Pravilno: V Jarčji dolini likvidiran od NOV.
	158	Pogrešan od junija 1945 v Šentvidu. Pravilno: Pogrešan v Teharjah od julija 1945. Njegovo lastnoročno pismo datirano 11. 7. 1945.
	178	Pogrešan od maja 1945 v Škofji Loki. Pravilno: Pogrešan od maja 1945 v Teharjah.
	203	Ubit od NOV v Jarčji dolini. Pravilno: Ubit od NOV v Tešarjevem gozdu v Koprivniku.
	292	Izpuščen iz Škofje Loke. Pravilno: 13. 8. 1945 odpeljan iz Šentvida neznano kam.
	293	Padel v nemški vojski. Pravilno: Ustreljen v Škofji Loki kot vrnjen domobranec.

Spoštovani gospod urednik!

Ne gre mi, da bi napisal »Dragi tovariš« ali »Editor«, kakor je tu navada, zato prosim, dovolite mi, da Vas pozdravim kar po starem, kot smo bili včasih navajeni.

Rad bi se Vam zahvalil za objavo članka Alfonza Zajca z naslovom Seznam žrtev vojne med Žirovci. Tako popolnega seznama žrtev še nisem videl! Kolikor poznam razmere med vojno, je ta seznam tudi kolikor mogoče objektivni, kar je njegova posebna zasluga oziroma vrednost.

Dovolite mi, prosim, da Vas opozorim na nekatere trditve, ki ste jih slišali v šoli, pa jih niste mogli nikjer preveriti!

V uvodniku pišete o krivdi ljudi, »ki so na primer leta 1941 in 1942 nasproti organiziranim OF odborom, ki jih je po vsej Sloveniji od vasi do vasi organizirala partija, organizirali prek župnišč domobranci in belo gardo«.

Tu je resnica popolnoma drugačna. Leta 1943, ko so prvi fantje odšli k domobrancem, so bile Žiri že dve leti in pol brez duhovščine. **Belo gardo so organizirali komunisti!** Naj Vam dobesedno ponovim besede nekega politkomisarja, ki jih je izrekel v razgovoru z menoj sredi leta 1942 ali 1943: Rekel je: »Ali je res, da ustanovljajo Nemci belo gardo?« »To besedo slišim prvič iz Tvojih ust,« sem mu odgovoril. »Saj belo gardo lahko ustanovimo mi sami,« je nadaljeval. »Mi pobijemo nekaj Vaših najuglednejših mož in bela garda je ustanovljena.«

Ta načrt je bil uresničen 30. 11. 1943. Ko so ubili trgovca Ivana Zajca, je odšlo nekaj fantov k domobrancem, ker so vedeli, da doma niso več varni.

In kaj je Ivan (ali Anže) Zajec zakrivil, da so ga ubili? Osvobodilna fronta ni niti poskušala dokazati, da je bil kolaboracionist ali kaj podobnega, niti da je ustanovljal belo gardo. Njegova edina krivda je bila, da je bil najuglednejši mož v občini, kakršnih komunisti takrat niso imeli. On je dobro vedel, kaj ga čaka. Kak teden pred umorom je rekel: »Mi katoličani ne smemo začeti z nobenim oboroženim uporom; mi moramo čakati, da nas bodo nekaj pobili, šele potem se bo začel narod združevati za samoobrambo.«

S tem je dan tudi odgovor na vprašanje: »Kdo je poslal domobranci v bratomorno vojno?« Komunisti so pobili čez tisoč ljudi – posebno na Dolenjskem, kakih deset tudi v Žireh, preden je šel en sam fant k domobrancem. Mi smo bili od vsega začetka proti Nemcem, toda ne za ceno 1 : 10 ali več. Ko bi se bili Nemci povsod tako maščevali za umor enega svojega vojaka, kot so se na Štajerskem, bi padlo deset tisoč Nemcev, ko bi ne bilo več nobenega Slovenca.

Komunisti se niso borili »tudi« za oblast, ampak **samo za oblast**. Edina bitka proti okupatorju se je bila v Dražgošah, poljanska vstaja je bila donkihotski naskok na mline na veter.

Da komunisti niso marali enotne narodne vojske proti okupatorju, je tu še en dokaz iz politkomisarjevih ust: Na vprašanje, zakaj ne sodelujejo z »belimi« in »plavimi« pod slovensko trobojnico, je odgovoril: »Saj smo za sodelovanje! Naj pridejo k nam in delajo pod našo komando, pa bomo prijatelji.« In nadalje: »Če bi pa mi popustili samo za las, bi to pomenilo izdajo naših idej.« Nemce so dražili samo zato, da bi izzvali represalije in prisilili moške, da bi šli v gozd. Šlo je za obstoj slovenskega naroda! Njim pa za to ni bilo mar. »Če bosta po vojni ostala živa dva človeka, pa bosta ta dva komunisti, je zmaga naša,« je rekel.

Če že govorimo o boju proti okupatorju, bi rad vedel, koliko okupatorjev je padlo v Žireh? Če prav vem, samo dva: neki Reichsarbeitsdienstler na Dobračevi poleti 1942, ki je bil žrtev otroške naivnosti, da bo zaradi enega človeka konec vojne, in orožnik Fr. Gredler pri Krištanu na Selu. Ta je bil ustreljen po nesreči, ko so Nemci in komunisti hkrati pili v hiši.

Rad pa bi vedel tudi to, kdo so bili »kolaboracionisti« in kdo »boljševiki«, saj o teh niti tisti politkomisar ni nič vedel.

Požig vseh javnih stavb v Žireh v eni noči je bil zločin proti narodni lastnini, a je tudi dokazoval, proti komu gre ves boj. Stari sokolski dom je bil zažgan, a takoj pogašen, novi združni dom pa je bil požgan in porušen z dinamitom.

Vedno sem bil objektiven in priznavam tudi dobre strani komunizma; žal jih ni toliko, da bi odtehtale moralni in gospodarski propad Slovenije. Če boste objavili ta članek, boste dokazali, da tudi Vam ni objektivnost samo fraza.

Prisrčno pozdravljeni!

PISMO UREDNIKU (2)

Gospod

Miha Naglič

Glavni in odgovorni urednik Žirovskega občasnika

Ivan Reven je v svojem članku 40 let Planinskega društva Žiri napisal na strani 171 v 5. odstavku naslednje:

Po letu 1962 se je z graditvijo planinskega doma na Goropekah planinsko življenje preneslo tja, vendar planinci še sedaj ne razumejo, zakaj je bilo treba za dom na Goropekah žrtvovati Sedejev kozolec in Kremžarjevo štalo, da se je v zameno nabavil drug gradbeni material: **prav tako je za te namene oporečna usoda Martinovega studenca, s katerim so se okoristili tudi »tovariši«, Martinovo domačijo pa pustili brez vode.**

Ta avtorjeva trditev v tem članku pa ne ustreza resnici in je javno klevetanje spodaj podpisanih.

Resnica je namreč povsem druga. Zahvaljujoč naši stalni skrbi, so imele Martinove vodo do našega skupnega priključka na novi vodovod. Do priključka na vodovod so bile z vodo zaradi zastarelosti materiala, vgrajenega v dotedanji vodovod, stalne manjše ali večje težave. Prav spodaj podpisani smo financirali in s fizičnim delom odpravljali nastale okvare. V času okvar, ko vodovod ni deloval, smo tako sebi kot Martinovim nosili vodo iz Goropek ali Žirov. Ko pa iztrošenega vodovoda ni bilo več mogoče vzdrževati, smo se priključili na novi goropeški vodovod. Hkrati smo zaprosili vodovodno skupnost, da na ta vodovod priključi tudi Martinove, kar je bilo tudi narejeno.

Glede na navedeno zahtevamo, da v naslednji številki Žirovskega občasnika objavite ustrezen popravek. V nasprotnem primeru bomo v skladu z zakonom o tisku ukrepali prek sodišča.

S spoštovanjem.

Goropeke, 25. februarja 1991

Anton Kržišnik – Ljubo

Ivan Javor

Janko Smole

Trije tovariši iz Goropek mi očitajo, da sem v prispevku ob 40-letnici Planinskega društva Žiri neresnično poročal o odvzemu vode iz Martinovega studenca. Opravičujem se v toliko, da sem v spornem stavku preostro nakazal odgovornost za odvzem vode iz Martinovega studenca le na te tri, ko v resnici ta odgovornost prizadene vse štiri porabnike: Planinsko društvo in tri lastnike počitniških hiš.

To vprašanje se je velikokrat reševalo na sejah upravnega odbora Planinskega društva Žiri na račun gospodarja, ki je bil sicer zelo dober in prizadeven, vendar je šel včasih le preveč po svoji liniji. Z Martinovimi ženskami je bil na dolga prigovarjanja le dosežen sporazum, da bodo dovolile odvzem vode za planinski dom s pogojem, da same ne bodo prikrajšane za vodo. Vendar je večkrat prišlo do motenj in napak na črpalnem sistemu, bodisi da se črpalka ni odklapljala, ko je bil rezervoar v domu poln, ali pa je voda v ceveh uhajala, tako da so porabnice ostajale brez vode. Po gospodarjevem poročilu pa se je stanje še poslabšalo, ko so se brez poprejšnjega soglasja priključili na ta vir še trije lastniki počitniških hiš. Vsi ti podatki morajo biti še zdaj na zapisniku sej Planinskega društva Žiri. Kaj se je pozneje dogajalo s tem vprašanjem, ko nisem bil več v upravnem odboru in so se tudi gospodarji menjali, mi ni znano. Le to vem, da so težave zaradi te vode obstajale do zgraditve goropeškega vodovoda, na katerega so priključili tudi Martinovo domačijo. Sam studenec je namreč zaradi fekalij od zgoraj postal oporečen. Iz poročil gospodarjev društva je bilo razvidno le toliko, da ta studenec ne zadostuje več za porabo vode vseh petih porabnikov in da ženskam zmanjkuje vode.

Moram priznati, da smo se vsi člani Planinskega društva Žiri počutili kot »tovariši« nekako vsiljeni v to okolje, med te ljudi, kot produkt režima, ki se je surovo polastil življenja in imetja krajanov na tem prostoru, ki niso hoteli biti privrženci tega totalitarnega režima, ki je segal po nas z rdečega vzhoda. Vseh fizičnih in moralnih krivic, ki so bile prizadete tem krajanom, raje ne ponavljam, ker so preveč boleče, pa tudi kakšen tistih, ki je soodgovoren za te krivice, je še med nami.

Vsekakor pa nam krajanji ne bodo odrekli gostoljubnosti, če bomo tudi mi do njih dostojni; in če smo bili ob svojem času vsiljeni v ta prostor, je sedaj čas, ko naj čuvamo naše in njihove dobrine.

Uredniški pripis: Uredništvo se distancira od stališč, izraženih v treh polemičnih pismih; to so izključno stališča tistih, ki so pod njimi podpisani!

KLEKLJANJE NA ŽIROVSKEM

Tončka Stanonik

Podatki, zbrani v kolofonu: Gradivo za brošuro Klekljanje na Žirovskem, ki je izšla z letnico 1991, je zbrala Antonija Habjan-Križaj, pri oblikovanju in tehnični ureditvi sta sodelovali tudi Marica Albreht in Irena Filipič, likovno podobo so prispevali člani Zlatega konjička in Manca Ahlin, fotografski del pa Viktor Grošelj. Brošuro je izdala Osnovna šola Žiri.

Ko so se prve številke Žirovskega občasnika šele oblikovale, se je razmišljalo tudi o tem, da naj bi imela vsaka številka stalno bibliografsko rubriko. »Zajela bi vse tisto, kar se je o Žireh napisalo od izida zadnje številke, in tisto, kar je

ostalo še nezajetega iz prejšnjih časov.«¹ Ti načrti se v podrobnostih ne ureničujejo, čeprav vsa dejavnost, povezana z Žirmi (tudi pisna), prej ali slej najde mesto v Žirovskem občasniku. S tega vidika si zasluži posebno pozornost tudi omenjena publikacija. Hkrati želimo bralce opozoriti na ustvarjalne ambicije krajanov in postaviti izziv nadaljnjemu delu z vprašanjem, ali je to delo obravnavano temo izčrpalo ali pa lahko postane spodbuda za še obsežnejše raziskovalno delo, ki bi se ga bilo treba še lotiti.

Publikacija Klekljanje na Žirovskem bo s svojim naslovom pritegnila vse, ki jim je ta dejavnost blizu, pa tudi tistega, ki ga klekljanje zanima z raziskovalnega vidika, saj se v mavrici drobnih prispevkov skriva tudi precej stvarnih podatkov. Čeprav je čipkarstvo na Slovenskem kar dobro obdelano,² pa je literatura o njem razdrobljena po različnih strokovnih revijah in se posveča predvsem natančnemu popisovanju začetkov in obdobjem, ko je bilo klekljanje na vrhuncu.

V tem pogledu nam torej naslov ponuja razveseljivo novost, tudi zato, ker žirovsko območje po številu klekljaric in živahni šolski dejavnosti spada med najmočnejša čipkarska središča pri nas.

Brošura je skupinsko delo učencev kluba Zlati konjiček, ki je deloval pod vodstvom mentorice psihologinje Antonije Habjan-Križaj in v okviru širše raziskave Filozofske fakultete iz Ljubljane (Model odkrivanja in delo z nadarjenimi učenci). Mentorica je znala poiskati teme, ob katerih bi se mladi spontano razvijali, hkrati pa s svojo kreativnostjo opozarjali na tista področja, ki so za njihovo okolje tipična; v tem primeru je to klekljanje. Povezali so se z učenci klekljarske šole in učiteljico Marico Albreht. Iz tako zastavljene naloge se je pojavila tudi zamisel o publikaciji, v kateri bi predstavili svoje delo. Zato je treba vsem tistim, ki bi glede na naslov v brošuri iskali poglobljeno monografsko delo, povedati, da je publikacija predvsem rezultat mladih ustvarjalcev (učencev iz 3. in 4. razredov osnovne šole, učencev čipkarske šole), zato se kaže kot utrip mlade generacije. Njihovi prispevki so obogateni z razmišljanji mentorjev, vzgojiteljev in strokovnjakov, ki so delo mladih povezali v celoto.

Tej stopnji ustreza tudi pisana paleta kratkih sestavkov o klekljanju v Žireh, obogatenih z risbicami na to temo ter predstavivami žirovskih podjetij in kulturnih ustanov, kar sicer ne sodi neposredno v naslov dela. Prezreti pa ne smemo skic čipkarskih vzorcev, delo učenke Mance Ahlin. V njenem prispevku se kaže odprtost šole tudi za ustvarjalnejša nagnjenja posameznikov. Druga vsebinska enota zadeva predstavitev klekljarske šole. Z dokumentiranim fotografskim gradivom je sklenjen obroč vseh obdobij poučevanja klekljanja na Žirovskem.

Mladi pa so se raziskovalne naloge lotili še drugače: s prispevki, ki govorijo o obisku v žirovskem muzeju, v katerem je tudi čipkarska zbirka, dalje z obiskom pri zbiralcu in dokumentalistu klekljarskega gradiva na Žirovskem Alfonzu Zajcu, pripravili so intervju s starejšo klekljarico itd. Ves čas pa je gradivo spremljano tudi s predstavivami tipičnih, a tudi najlepših čipk. Vzorec, opremljen z osnovnimi podatki o času nastanka čipke, o tehniki izdelovanja, izdelovalcu in hranišču bi bil tudi sicer nujen sestavni del vsakega podobnega prikaza. Prazne strani finega papirja pa nas v tem primeru naravnost vabijo, da bi takega gradiva zajeli še veliko več. Tudi čipkarska zbirka iz žirovskega muzeja bi z vso potrebno dokumentacijo zaslužila mesto v tej publikaciji. Prav tako več gradiva iz dokumentirane zbirke Alfonza Zajca, ali vzorci iz Zbirke Antona Primožiča, ki ima za trgovino s čipkami na škofjeloškem območju največ zaslug; tako ga je namreč označil Božo Račič v članku Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje in mu namenil posebno

poglavje.³ Bila je enkratna priložnost.

In če bi potegnili rdečo nit skozi brošuro, v kateri se prepletajo drobni sestavki učencev, razmišljanja vzgojiteljev, povzetki strokovnjakov, literarni zapisi iz že objavljenega gradiva ter ilustracije in fotografije, bi lahko o njej zapisali tole: Publikacija Klekljanje na Žirovskem je pokazala, kako lahko postane šolsko delo ustvarjalno, kako se lahko bogati in razvija ob značilnostih in posebnostih okolja. Res pa je, da je za tako delo potrebno prijateljsko in delavno sožitje med otroki in mentorji. In tega tukaj gotovo ni manjkalo, to pa navsezadnje ni nič manj pomembno kot publikacija sama.

Prav za konec ostaja vprašanje: Kaj pa prihodnost? Tako so se spraševali tudi trije najpomembnejši pri nastajanju brošure: Antonija Habjan-Križaj, Marica Albreht in Alfonz Zajec. Do teh vprašanj so prišli ob praktičnem delu. Koliko gradiva je še nedokumentiranega, koliko védenja po žirovskih družinah. Treba bi ga bilo samo zbrati, zapisati, skratka urediti. Kaj pa diplomske naloge klekljarskih učiteljic? (Nekaj jih je izšlo tudi iz žirovske klekljarske šole.) Klekljanje kot gospodarska dejavnost, opremljeno s statističnimi podatki. Klekljanje skozi prizmo časa po drugi svetovni vojni.

Podobna vprašanja sem si zastavljala tudi sama, ko sem bolj iz ljubiteljskih kot znanstvenih vzgibov začela iz različnih strokovnih revij zbirati gradivo o čipkarstvu na Slovenskem. In ko sem v nekem takem trenutku začela ne samo klekljati (nekje visoko v enem od ljubljanskih blokov), ampak tudi zapisovati vse, česar sem se spomnila iz mladosti, pa je povezano s klekljanjem, sem za konec sestavila še vprašalnik, ki se veže na to temo, in ga najprej preizkusila pri svojih starših. Z malo spodbujanja je mogoče dobiti prav zanimive in tudi uporabne podatke. Če bi tak vprašalnik sestavili strokovnjaki in ga razdelili čipkarskim zadrugam in šolam, bi se lahko opravilo prav koristno delo.

To pa ni več razmišljanje o publikaciji, ampak že pogled, usmerjen naprej, hkrati pa izziv vsem, ki se jim ta tema še ne zdi izčrpana.

Opombe:

- 1 Miha Naglič, Žirovska krajevna bibliografija (poskus sestavitve), ŽO, št. 2, 1981, str. 55.
- 2 Zelo podrobno je čipkarstvo obdelal Božo Račič (Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje, Loški razgledi XV, str. 123–138, Škofja Loka 1968. Glej tudi Lado Božič, Idrijsko čipkarstvo, Idrijski razgledi I, št. 1, str. 5–10, Idrija 1956; Marija Verbič, O začetkih slovenskega čipkarstva s posebnim ozirom na Idrijo, Kronika XVII, št. 3, Ljubljana 1969; katalog Klekljane čipke, Ljubljana 1970 (besedilo Marija Makarovič). Za nas pa so posebno zanimivi prispevki Marije Stanonik, ki je čipkarstvo obravnavala predvsem iz etnološkega vidika (Čipkarstvo v Žirovski kotlini, Loški razgledi XVII, 1970, str. 180–196).
- 3 Božo Račič, Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na loško območje, Loški razgledi XV, str. 135–137, Škofja Loka 1968.

O KLEKLJANJU NEKOČ IN DANES

Tončka Stanonik

V žirovsko šolsko kroniko za leto 1882/83 je kronist med drugim zapisal tudi tole:

»Pozimi, t. j. od drugega januarja 1883 do konca marca t. l. bila je v Žireh šola za čipke delati, ker je bil sl. dežel. odbor občini 80 fl. podpore dovolil v ta namen; zato so se pa dekleta poprijele klekljanja in niso hotela v delavno šolo hoditi. – In ravno zarad klekljanja je bilo šolsko obiskovanje silno neredno, ker je vse kleklalo: fantje in deklice. (: Šola za klekljanje bila je na pošti, podučevala

je neka ženska iz Idrije:»«. (Iz Žirovske šolske kronike, ŽO 7, št. 9/10, 1985, str. 184)

Približno 80 let pozneje pa je neka učiteljica na roditeljskem sestanku takole kregala enega od staršev:

»Vaši otroci pa naj malo manj klekljajo in naj prej hodijo spat, da ne bodo v šoli zaspani.«

Ko pa je oče to pripovedoval doma, je bila mama užaljena: »Kdo jih pa sili, saj sami hočejo.«

Res, klekljali smo, ker smo to radi delali in tudi, da bi zaslužili kakšen dinar. Da, dinar. Rada se spominjam svoje klekljarske učiteljice Angelce Jesenko, ki me je vedno ustavila, če me je le srečala kje na Križpotju, ko sem s težko potovalko hitela iz Ljubljane domov v Novo vas. Postali sva na cesti, se pomenili to in ono, vedno pa je beseda nanesla tudi na našo klekljarsko učno dobo.

»Zdaj je lepo hoditi v šolo,« je rekla, ne brez grenkobe, »jaz pa sem vas morala vedno priganjati, da ste s klekljanjem zaslužili tudi kakšen dinar.«

In kako je danes? Poučevanje klekljanja vključuje različne vzgojne in ustvarjalne smotre, njen program pa se širi v izdelovanje tudi zahtevnejših čipk in na zunajšolska področja (razstave, prireditve doma in v tujini itd.). Tudi poudarjanje zaslužka ni več v ospredju, čeprav učenci svoje izdelke lahko prodajo.

Nekaj pa je vsem tem šolam gotovo ostalo skupnega: tudi zdaj se otroci radi učijo klekljanja. Kako bi sicer vstajali v tako zgodnjih jutranjih urah in že ob šestih zjutraj sedali za punkelj. Sproščen odnos med otroki in njihovo učiteljico pa se kaže na vsakem koraku: v šoli in tudi pri nešolski dejavnosti. Ali povedano z drobno anekdoto: Če je treba ob punkeljnu ponavljati poštevanko, ki pride na vrsto v »tazaresni« šoli, ker doma zanjo ni bilo časa, zmorejo tudi to, otroci in učiteljica.

Ali ni to tisto sproščeno razpoloženje, na katero mislimo, ko govorimo o šoli, kakršno moramo šele ustvariti.

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

FRANCI ALIČ, študent bogoslovja, doma iz Žirov.

ANŽE, žirovski rojak, živi v Ameriki in je želel ostati anonimen.

RADO JURCA, upokojenec, živi v Brekovicah pri Žireh.

FRANC KOPAČ, pesnik, dela v Kladivarju, živi na Dobračevi.

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj na osnovni šoli v Žireh, živi v Žireh.

JANKO MAJNIK, mornariški častnik v pokoju, rojen v Žireh, živi v Avstraliji.

MARIJAN MASTERL, višji bančni svetnik v pokoju, živi v Ljubljani in Škofji Loki.

JANKO MROVLJE, upokojenec, rojen na Ledinici, živi v Mariboru.

MIHA NAGLIČ, profesor filozofije in sociologije, samostojni kulturni delavec-publicist, živi v Žireh.

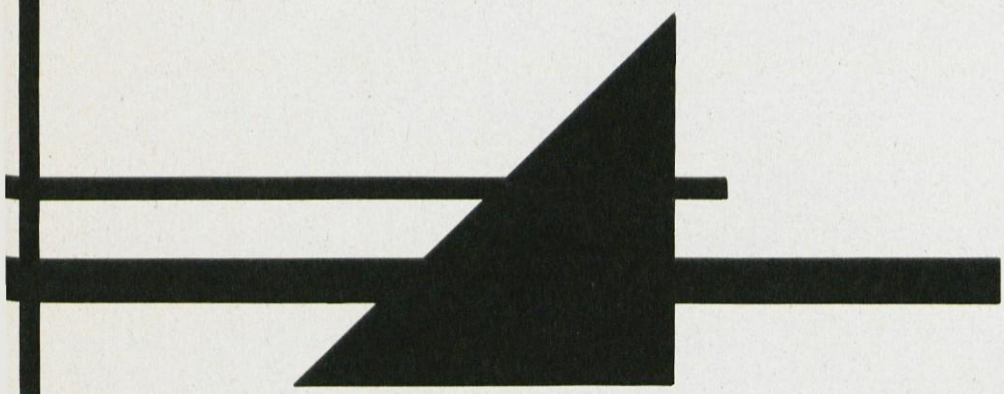
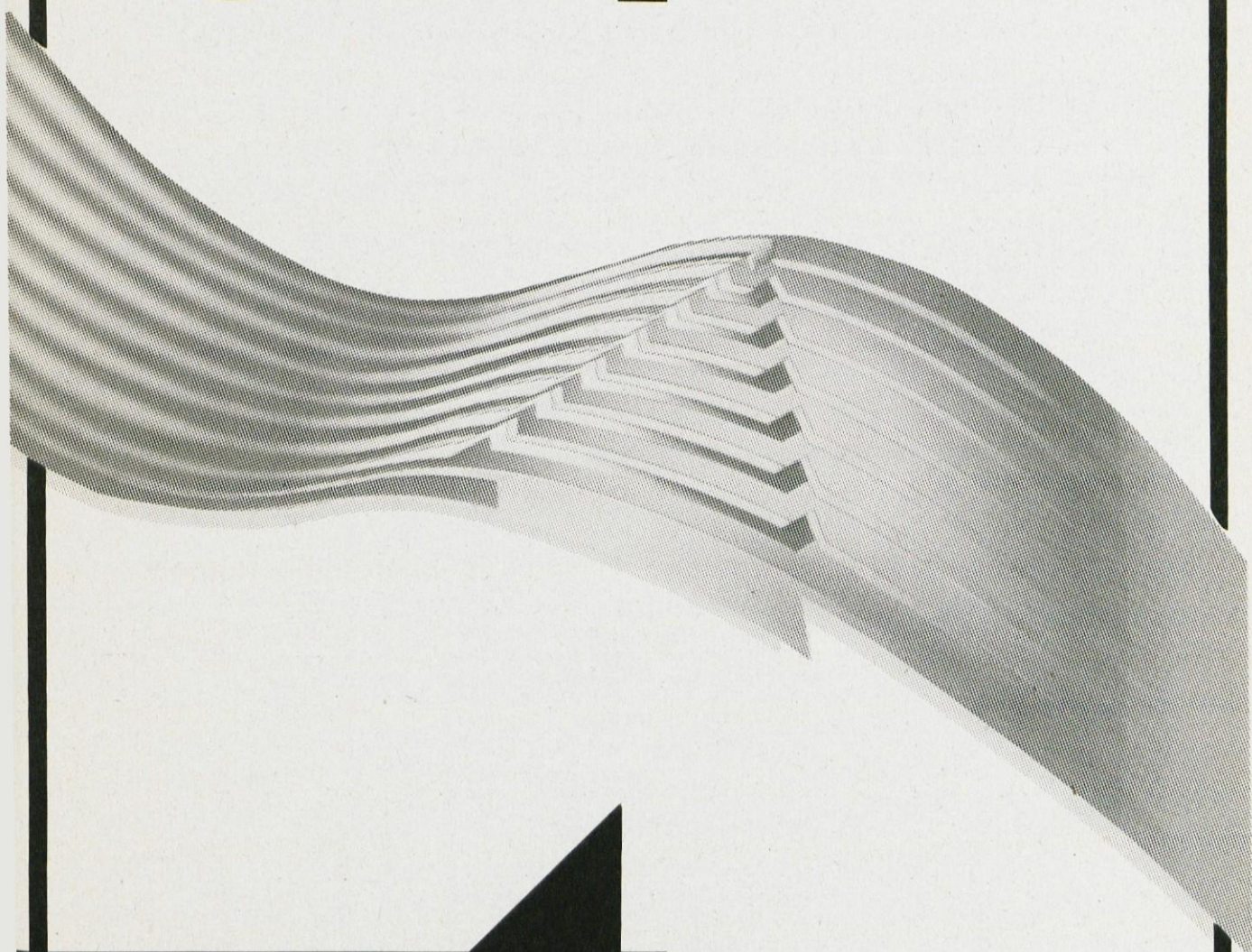
Mag. Marija Stanonik, slavistka in etnologinja, višja raziskovalna sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, doma z Dobračeve, živi v Ljubljani.

TONČKA STANONIK, profesorica slovenskega jezika, lektorica Enciklopedije Slovenije, doma iz Nove vasi, živi v Ljubljani.

ALFONZ ZAJEC, čevljarski tehnik v pokoju, živi na Dobračevi.

alpina®

ALPINA TOVARNA OBUTVE
p.o. ŽIRI, Strojarska 2
64226 ŽIRI

M A R M O R H O T A V L J E p.o.
Gorenja vas

IZ NAŠEGA PRODAJNEGA PROGRAMA VAM NUDIMO:

- tanke marmorne ploščice
- kuhinjske in kopalniške pulte iz naravnega kamna
- kamine
- mize
- stopnice in okenske police
- balkonske obrobe
- notranje in zunanje stenske obloge
- tlake
- fasadne plošče iz naravnega kamna in penobetona
- fontane
- druge izdelke po naročilu

Za vse podrobne informacije o lastnostih materiala in tehniki vgrajevanja smo vam na voljo:

MARMOR HOTAVLJE
64224 Gorenja vas
SLOVENIJA
Telefon:064/68 210
Telefax:064/68 095
Telex:37660 MARHO YU

M A R M O R H O T A V L J E p.o.
Gorenja vas

ETIPRES je naše ime za transferje/pre-slikače, ki se s pomočjo pritiska in temperature prenašajo na proizvode tekstilne in obutvene industrije ter galanterije. Razvitih je več tipov transferjev glede na material, na katerega je predviden prenos. Etipres je ena možnosti za obogatitev trikotažnih izdelkov, nogavic, perila, oblačil za prosti čas, pokrival, torb in obutve.

EMBLEMI so naslednja možnost, kadar želimo doseči atraktiven izgled oblačilnih in galanterijskih izdelkov. Izdelani so lahko iz filca, umetnega usnja, različnih tkanin in kombinirani z reliefnim tiskom.

SAMOLEPILNE ETIKETE so namenjene vsem panogam industrije. Tiskamo jih na različne samolepilne materiale (papir, zlata in srebrna folija, svila, termo papir, prozorna in bela folija). Dobavljajo se v kolutih ali posamično, izsekane v različnih oblikah in velikostih. Tiskamo lahko tudi bar kodo, ali pa jo uporabnik skupaj z ostalimi podatki strojno ali računalniško dotiska sam.

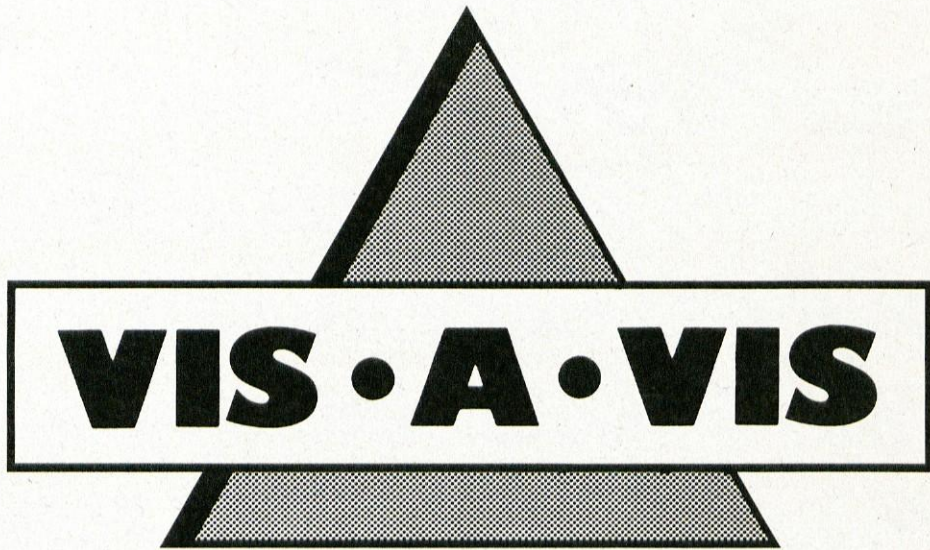
PAPIRNE IN KARTONSKE ETIKETE se razlikujejo od samolepilnih etiket samo po osnovnem materialu, sicer pa je kupcu ravno tako na voljo široka paleta oblik, velikosti in števila barv. Tudi te etikete so lahko posebej prilagojene dotisku podatkov.

TISKANE TEKSTILNE ETIKETE se uporabljajo v tekstilni in obutveni industriji, dejansko je najmanj ena na vsakem artiklu. Te etikete so lahko tiskane enostransko ali obojestransko na različne vrste tekstila. Običajno se izdobavljajo v rolah, še več možnosti pa nudi tisk posameznih etiket. Tiskamo tudi obešanke, vezalke in elastiko.

OKRASNI TRAKOVI so nepogrešljivi, kadar želimo aranžirati darilo ali cvetje. Za njihovo izdelavo uporabljamo tkanine in folije.

ETITAPE je tekstilni trak za direkten tisk z barvo ali folijo, ki ga po dogovoru s kupcem izdelujemo v različnih kvalitetah in širinah.

ETIKETA

Podjetje za sanacije, ekonomiko in razvoj
tehnologije d.o.o.

61000 Ljubljana, Linhartova 13
telefon: 061 129-141 int. 310
301-958 (tudi fax)

Ljubljana
TOE KRANJ

Priporočamo obisk in nakup v naših trgovinah v Medvodah in Kranju ter v dobro založenih bencinskih servisih po vsej Gorenjski!

Nakup večjih količin nafte in naftnih derivatov vam priporočamo v skladiščih v Medvodah, tel. 061/611-341!

SREČNO VOŽNJO

Bencinski servis v Žireh

NAJVEČJA IN NAJSTAREJŠA SLOVENSKA ZAVAROVALNICA

90-letna tradicija
250.000 zavarovanj
35.000 škodnih primerov
razvejana mreža poslovnih mest
in zastopnikov
so jamstvo kakovostnih zavarovalnih storitev

ZAVAROVALNICA TRIGLAV d.d.
OE KRANJ
BLEIWEISOVA 20

V NESREČI NE BOSTE OSTALI SAMI

Ljubljanska banka pravi naslov za denarne zadeve

Ljubljanska banka d.d., Ljubljana

Trg republike 2, 61000 Ljubljana

Tel.: 061/150 155, Tx: 31256

Fax: 061/222 422

 ljubljanska banka

KLADIVAR®

- HIDRAVLICNE KOMPONENTE INDUSTRIJSKE HIDRAVLIKE
- HIDRAVLICNE KOMPONENTE MOBILNE HIDRAVLIKE
- HIDRAVLICNE NAPRAVE
- ELEKTROMAGNETI
- UČNI PRIPOMOČKI ZA HIDRAVLIKO
- PROGRAMI IZOBRAŽEVANJA ZA PODROČJE HIDRAVLIKE

KLADIVAR Tovarna elementov za fluidno tehniko
Industrijska c. 2, 64226 ŽIRI

telefon: 064/691-300
telex: 064/692-234
telex: 37505 YU KLADI

HERMES
COMMERCE

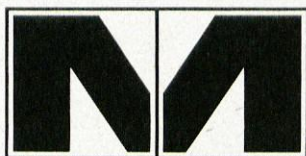
d.o.o.

INŽENIRING
ZASTOPSTVA
ZUNANJA IN
NOTRANJA
TRGOVINA

61000 Ljubljana
Kolodvorska ul. 27
TF: (061)121-032, 121-190
TX: 31 153 YU HERMES-COMMERCE
FAX: (061)131-284

PREDSTAVNIŠTVO ZAGREB
41000 Zagreb, Gruška 6
TF: (041)613-411
TX: 22 445 YU HERMES-COMMERCE
FAX: (041)512-916

Poliks
ŽIRI

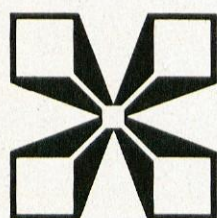

KGZ „Sora” ŽIRI

velana

Za prijetno počutje v vašem domu
Ugoden nakup zaves vam nudi
Velana industrijska prodajalna
na Šmartinski 52 v Ljubljani.

POLIX

ŽIRI

VIBRO

Tovarna elementov in sistemov avtomatizacije strege, p.o.

64226 ŽIRI, Novovaška c. 147
Telefon: Nat. (YU) (064) 69-233
Int. - 386469233
Telefax: Nat. (YU) (064) 69-679
Int. - 3864696679
Telegram : Vibro Žiri

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980-)

Revija za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XII, številka 18

Ustanovitelja in izdajatelja

Krajevna skupnost Žiri

DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija

Revija izhaja občasno ob stalni denarni podpori Krajevnih skupnosti Žiri, Občine Škofja Loka in nekaterih podjetij.

Glavni pokrovitelj

Alpina Žiri

Svet Žirovskega občasnika

Jože Bogataj, Janez Jan, Milan Kopač, Anton Oblak, Nejko Podobnik, Slobodan Poljanšek, Janko Smole (delegacija širše družbene skupnosti); Mišo Čeplak, Tone Eniko, Tomaž Kržišnik, dr. Zdravko Mlinar, Miha Naglič, Jože Peternelj, Vlastja Simončič (delegacija sodelavcev)

Predsednik sveta ŽO

akademik dr. Zdravko Mlinar

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci

Anže, dr. Karel Bernik, Janez Bogataj, Pavel Gantar, Spomenka Hribar, dr. Zdravko Mlinar, Janko Mrovlje, Matevž Pečelin, Jože Peternelj, Emil Milan Pintar, Ivan Reven, dr. Ivan Sedej, Vlastja Simončič, Marija Stanonik, Tončka Stanonik, Alfonz Zajec, Viktor Žakelj

Naslov uredništva

Žirovski občasnik
64226 Žiri, p.p. 34

Žiro račun pooblaščenega izdajatelja

Pegaz International d.o.o.

Breg 8, 61000 Ljubljana

50101-603-47735

z oznako: za ŽO

Cena te številke

900 tolarjev

Naklada

500 izvodov

Elektronski prelom

Posrednik d.o.o., Ljubljana

Tisk

Tiskarna Ljubljana

Po mnenju Ministrstva za informiranje RS št. 23/343-92 z dne 16. 6. 1992 šteje ŽO med proizvode, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5 %.

Za vsebiho prispevkov odgovarjajo avtorji sami: Rokopisov ne vračamo. Redakcija te številke zaključena junija 1992.

Kranj
D ZGODOVINA **CB 293**

revije

ŽIROVSKI občasnik 1992

008(497.12)

199300177

COBISS ©

